



3 1761 08137901 8



GRÖF

BATTHYÁNY LAJOS
ÉLETTÉ ÉS JELLENMÁJÁJA

Irta

VAHOT IMRE.

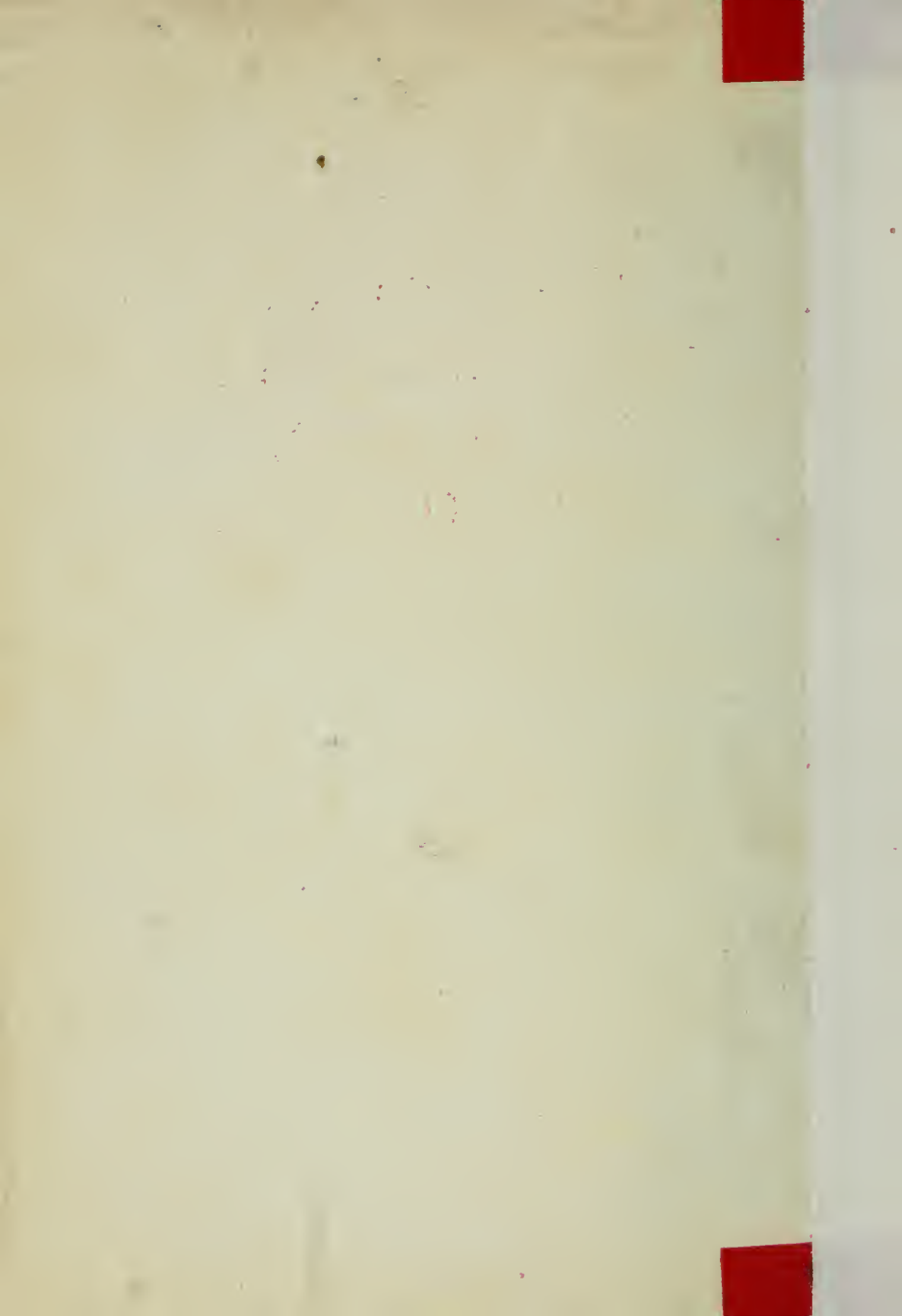
KIADTA VAHOT GYULA

DB

933

.3

B37V3



114

RÁKOSPÁLYAI
KÖLCSÖNKÖNYVTÁR

Fő UT 77.

1 től 1200 SZámig.

Tenakovics
7/11 (Budapest) 1900



GRÓF
BATTHYANY LAJOS

ÉLET- ÉS JELLEMRAJZA,

S AZ 1848/49-iki MAGYAR SZABADSÁGHARCZ KIFEJLŐDÉSÉNEK


TÖRTÉNETI VÁZLATA.

VAHOT IMRE.

Kiadta Vahot Gyula.

BUDAPEST, 1873.

Kunossy és Réthy könyv- és könyomrlája (Pest, sétá-utca 9. sz.)



Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

<http://www.archive.org/details/grfbatthynyl00vaho>

GRÓF BATTHYÁNY LAJOS,

AZ

ELSŐ MAGYAR MINISTERELNÖK

ÉLET- ÉS JELLEMRAJZA,

mely a dicső emlékezetű 1848- és 49-iki magyar szabadságharcz kifejlődése oknyomozó történetének alapját, hű vázlatát is magában foglalja, s mely egyszersmind kimerítő és hű magyarázója a Batthyány emlékére Halász István által kiadott s országSZerte elterjedt remek műlapnak.

A leghitelesebb eredeti források

s részint saját tapasztalásai s eddig még nagyrészt ismeretlen új adatok nyomán összeállítá és megírta:

VAHOT IMRE.

Kiadta Vahot Gyula.

BUDAPEST, 1873.

KUNOSY ÉS RÉTHY KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJA

(Pest, séta-utca 9. sz.)

DB

933

.3

B.37 V3

Az utánnyomás és fordítás jogát fentartjuk.

NAGYMÉLTÓSÁGU

GRÓF ZICHY KÁROLY URNAK,

MINT A DICSŐÜLT VÉRTANU DERÉK IPJÁNAK, LEGÖREGEBB
ROKONÁNAK,

ÉS

NAGYMÉLTÓSÁGU

GRÓF KÁROLYI ISTVÁN URNAK,

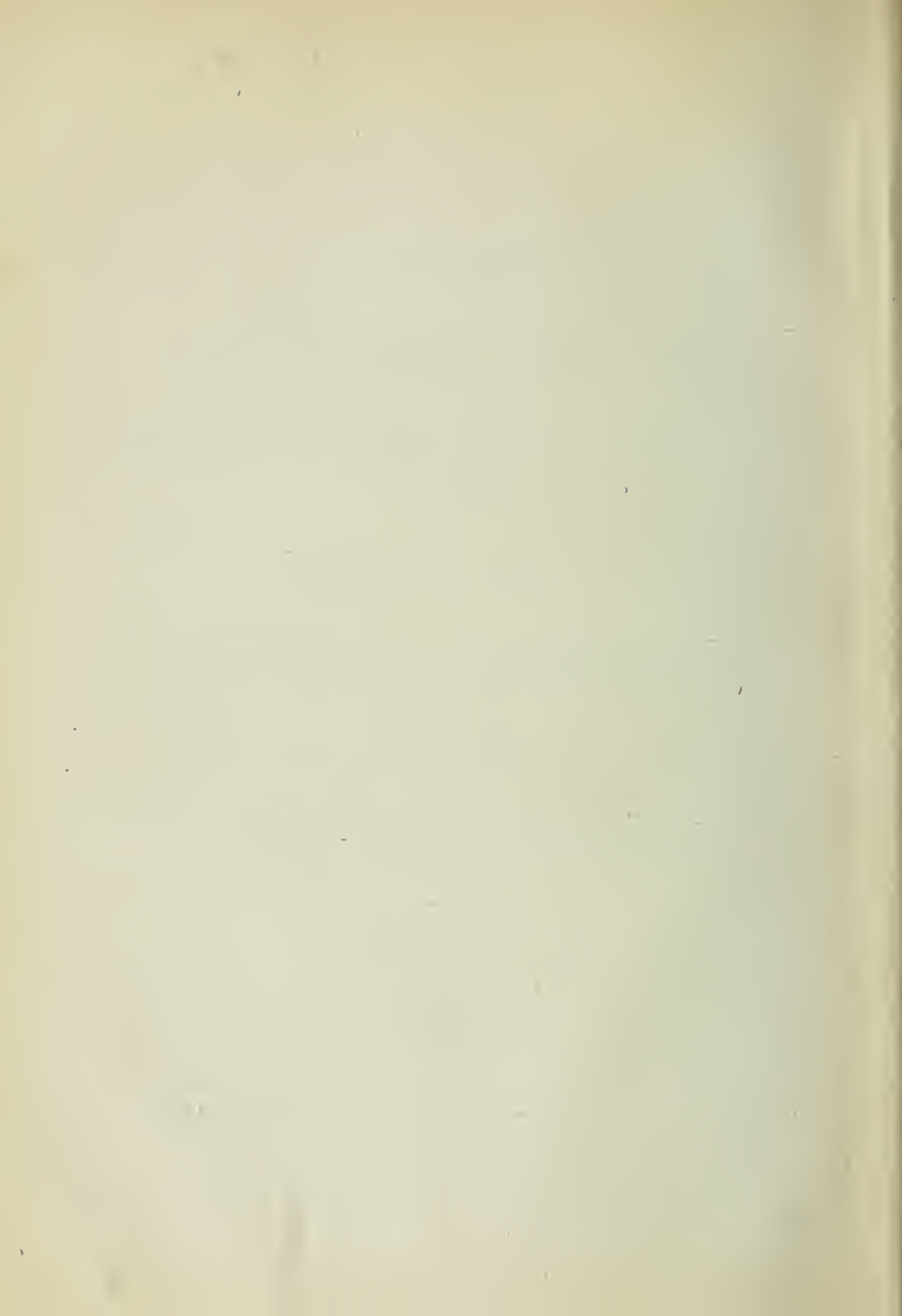
MINT A DICSŐÜLT VÉRTANU VOLT FOGOLYTÁRSÁNAK,

A SZABAD ALKOTMÁNYOS SZELLEMŰ MAGYAR TETT-
HAZAFIAK E KÉT ÉRDEMDUS NESZTORÁNAK,

MÉLY TISZTELETÖK JELEÜL

AJÁNLJÁK:

a szerző és kiadó.



ELŐSZÓ.

Az első magyar miniszterelnök élete, halála- és országos temetéséről irt több rendbeli munka megjelenése után a versenytérre lépni leginkább az okból bátorkodtam, mert mint régi magyar író a dicsőült nagy férfi- és vezéri társa-, Kossuth Lajossal — bár kisebb és szerényebb körben — ama viharos nagy napokban, a szó, a tett s az irodalom terén magam is résztvevőleg szerepeltem, s ama mozgalmas kor kitünőbb embereinek legtöbbször baráti viszonyban, közelebbi érintkezésben állván, mint az események nyílt és titkos forrásainál működött élő szemtanunak alkalmam volt Klión táblájára sok oly dolgot följegyezgetni, mikről az újabb nemzedéknek tudomása sem lehet, s mik talán még legrégibb író társaim előtt is kétes homály leplével voltak elborítva.

És hogy munkám minél inkább megfeleljen a történeti való és igazság jogos kívánatainak, s művem hősenek viselt dolgai a lehető legtisztább fényben legyenek földerítve, számos kérdést intéztem a dicsőült vértanú közelebbi rokonai- s barátaihoz; s örömmel mondhatom, hogy igen sok érdekes, tanulmányos felvilágosítást, utbaigazítást nyertem tőlük.

S miután így többszörös alkalmam nyílt arra nézve, hogy munkámat a leghitelesebb eredeti kút-

fők, még eddig nagy részben nem ismert adatok nyomán, minden pártszenvedélyen felülemelkedő részrehajlatlan önállósággal, s felszabadult sajtónk védszárnyai alatt a legszabadabb szellemben dolgozhassam ki: — azt hiszem, hogy művemben nem csupán Batthyány Lajos életrajza, hanem az ő léte és közreműködésével legszorosabb kapcsolatban állott dicső emlékezetű 1848- és 49-iki magyar szabadságharcz kifejlődése oknyomozó történetének alapja, lehetőleg hű vázlata is ben van foglalva.

S ha különösen a Batthyány és Kossuth közt létezett, s még legjelesb történetíróink által is nem a legigazságosabban felfogott s megítélt benső vezértársi viszony történelmi egyensúlyát, a megecáfolhatlan tények okszerű összeállításával helyreállítanom sikerült; — úgy mint honunk történetének egy tiszta szándékú jegyzője elértem magasabb célomat, s irodalmunk terén, hol a legkomolyabb dolgok fölött is oly könnyedén törnek pálczát s még az avatlanok is oly egyoldalú, felületese felfogással s oly fitymáló cynizmussal biráskodnak, — nem épen hasztalan munkát vittem végbe.

Főkép azok, kik a tevékeny s ügyes tapintatú Halász-István ur által kiadott Batthyány-féle remek emlékműlapot megszerezték, s kegyeletes hazafiúi érzelemből szent ereklje gyanánt őrzik azt házuk oltárán, — művemet, mint azon nagyszerű kép hű magyarázóját, még nagyobb érdekeltséggel fogják olvasni, és talán méltányolni is.

A s z e r z ő.



hét magyar vezér egyike, a nemzet sorsa, jövője felett sasszemekkel őrködött Őrs nemzeti-ségi törzságából leszármazó Batthyány-öcseszlád dicsó ivadéka, szemefénye, az első magyar minislerelnök gróf Batthyány Lajos született Pozsonyban 1809-ben, auguslus 15-én. Dédayja Zsigmond, nagyatyja Miksa, atyja József Sándor volt. Ez korán elhunyván, s anyja, Skerlecz Borbála könnyelmű s pazarló lévén, első növelése nagy mértékben el volt hanyagolva.

Atyjától öröklött szabad szelleme, eleven vére, szilaj természete nem túrvén az iskolai élet nyúgeit s korlátolt szúk körét, már igen fiatal korában katonává lett, nagyúrilag költött és élvezett.

Szerencsére a lagunák pompás városa, a tudomány, költészet és művészet remekeiben oly gazdag, mondhatni, tulhalmozott Velenceze közelében állomásozván lovas százada, ez és az enyhe déli éghajlat, a természet szépsége, nem kis befolyással volt az ifju grófnak minden nagy, nemes, szép és magasztos iránt fogékony lelkére. Érezve első növelése hiányait, ő maga adott irányt magának, az önképzés e célra legbiztosabb eszközével.

Daczára annak, hogy idégenszerű, külföldies és ferde növelésben részesült, már ifju korában föl-

gerjedt szívében a honszeretet, a honvágy nemes szikrája, 21 éves korában kilépett a katonaságból, s a kedves Olaszországot elhagyva, visszatért még kedvesebb honába.

Itt a nép iránti szeretetét, demokratikus hajlamát, emberbaráti érzelmét és elszánt bátorságát először is azzal tanusítá, hogy a nálunk iszonyuan dühöngött choleravész alkalmával, midőn egész családok kivándoroltak, s maguk az orvosok is menekültek a veszedelem elől, az ifju gróf ősei székhelyére, Ikervárra ment, gyógyszereket hozatott, maga járt el a betegekhez, ápolta, dörzsölte őket, s jótévő, vigasztaló őrangyala lett a gyámoltalan népnek.

A gyermekei növelését elhanyagolt s folyton nagy fényűzést vitt anyja mint pazarló ellen pert indított, s meg is nyerte azt, anyját tékozlónak, őt pedig nagykorúnak nyilváníták, s mint ilyen nagyterjelmű jószágainak birtokába jöven, rendezni kezdte azokat, tisztjei iránt szigorú volt, s a gazdag s független ifju mágnás gyakran érezteté főrendi büszkeségét, szeszélyeit.

A katonai pályán, s az előkelő világ termeiben szerzett ügyes társalgási modoránál fogva kitűnő szerepet vitt a magasabb körökben; de mindez csak üres csillogó külsőség volt, s jól érezte ő azt, hogy a magasabb értelmi műveltség hiányát nem képes az eltakarni.

Ekkor ismerkedett meg a nagy tudományú és műveltségű Neurohr tanárral, ki észtehetsége s izlése kiképzésében irányadó befolyással volt reá.

Megismerteté vele a német és franczia irodalom remekműveit, s bevezeté a történelmi tanulmá-

nyokba. S így ismereteinek köre mindinkább tágulván, s értelme, önálló ítélete mindinkább fejlődván, nagyratörő lelkével a katonai pálya helyett egy ujat, s olyat keresett magának, hol tehetségét, tanulmányait érvényreemellheti, sokkal több hasznot szerezhet a közjónak s egyszersmind nevet is vivhat ki és dicsőséget.

Neurohr felismerve az ifju gróf hivatását, arra ösztönzé, hogy lépjen a politikai pályára s képezze ki magát szónokká, államférfiúvá. Hallgatott reá, s egész szenvedélylyel, valódi lángoló lelkesültséggel lépett uj pályájára, politikai, történelmi, államtudományi, nemzetgazdászati könyveket szerzett, s bámulandó szorgalom- és kitartással tanult, eljárt a megyei gyűlésekre, s részt kezdett venni a közügyekben. A nyilvános élet terén először azon megyei küldöttségben jelent meg, melynek feladata volt fölkeríteni a királyt az elnyomott lengyelek segélyére.

1830—34 között sokat utazott Svajczban, Olasz-, Német-, Görögországban, s gazdag tapasztalással s gyakorlati ismeretekkel gyarapodva tért onnan vissza. — 1833-ban decemberben Törökországba akarván utazni, előbb Pozsonyban lakó barátait ohajtá meglátogatni; ekkor itt ismerkedett meg a szép lelkű gróf Zichy Antónia-, a nemcsak anyagilag, de lelkileg is gazdag, derék tetthazafi, gróf Zichy Károly egyik leányával, kit erre egy év múlva nőül vett, kivel Európa legnagyobb részét beutazta, s ki utóbb két lelkes leánynyal, Emanuela, (gróf Batthyány Gézáné) és Ilona, (gróf Keglevich Béláné) és egy fiúval, a jeles képzettségű s hazafias szellemű Elemérrel ajándékozta őt meg.

Bevégezvén nagy utazását, mely nem csupán kéjre, hanem komolyabb czélokra is volt számítva,

mint akkor legtöbb főuraink, ő is Bécsben vette lakását, a nyarat pedig pazar fénynyel földiszított ikervári kastélyában tölté. Hogy nem hiába fordult meg a nagy világ előkelő köreiben s közhelyein, tanusítja az, miszerint pompás, kényelmes házi életében, az általa adott mulatságokban a keleti fény angol komforttal s francia izléssel párosult, s a hazafias szellemű, politikai színezet sem hiányzott abból, bár még akkor ily főuri termeinkben csak úgy elvétve, nagy ritkán lehetett magyar szót hallani.

Ámde a mi lánglelkű fiatal grófunk nemesebb hajlamait, magasabb szellemi vágyait nem tompította el, nem ölte meg az érzéki gyönyörök egyoldalú hajhászata. Ő mint erős akarátú, szilárd jellemű fiatal férfiú tudott uralkodni szenvedélyein, s nem ő lévén oka annak, hogy egészen idegen, németes, francziás növelést kapott, a magyar nyelvet, épen akkor a művelés izzó kohójában újjáidomított, szép és erőteljes hazai nyelvét, alaposan kezdé tanulmányozni, — s különösen nagy reformátorunk, gróf Széchenyi Istvánnak a politikai s közgazdasági dolgokban vezéri szövétnekül világított műveit mély figyelem- és rokonszenvvel olvasgatá, de azért jelesebb szépirodalmi termékeink élvezetét sem mellőzte el.

1838-ban a megyei élet küzdterén már befolyást gyakorolt a szabadelvű követek megválasztására; s az 1839-iki országgyűlésen a főrendek tábláján ő maga is megjelent, s a csekély számú szabadelvű mágnások közt a házon kívül is eilenzéki kört alakított. Ellenzéki szellemben tartott első beszéde nagy hatást idézett elő s egyszerre a felsőházi ellenzék vezérévé avatta őt, mely szerepét mint a

pártszervezés s fegyelmezés jó tapintatu mestere, egész 1848-ig hiven megtartá s végre is a legfényesebb diadalra vitte.

A magyar nyelvben, a szabatos szónoki előadásban mindinkább előre haladván, a kormány által elkövetett törvénytelen, jogtalan tetteknek nem volt nálánál sujtóbb ostora a felsőházban. S habár a nagy többség makacsan ellene szegült, s rideg zsarnoki vétőjával legtöbbször leszavazta őt, s kis, de lelkes, értelmes s határozott jellemű pártját; azonban erélyes közreműködése már akkor is kivívta az erkölcsi győzelmet s nagy befolyása volt arra, hogy a kormány végre is sokban engedett az ellenzék jogos kívánatainak, sőt utóbb a reformkérdéseknek ő maga akart zászlóvivője lenni.

Az ellenzék látva, hogy másképp nem boldogul, jó taktikával élt, s mindaddig a királyi előadások (propositiók) tárgyalásába nem bocsátkozott, míg a szólásszabadságon ejtett sérelmet az általános amnestia által nem orvosolták. A kormány ebbeli engedékenysége, valamint az örökváltság s a hitelbank nélkül kissé korán behozott hiteltörvények szentesítése, s a nemzeti nyelvnek illő helyére történt fölemelése, szebb reményekre jogositák a nemzetet.

Batthyány gróf a magyar nemzettel együtt majdnem egyszerre ébredvén föl álmából, szellemi, anyagi ereje-, tehetsége- s hatalmának világos öntudatára emelkedett saját ösztönéből; s a haladó kor s a nemzet géniuszának intó és felhívó szózatát ő is megértve, az országgyűlés bevégeztével, Bécsben tartott téli szállását a magyar fővárosival cserélte föl, végkép visszatért ápoló édes anyja, a hon kebe-

lére, hogy hű fiuhoz illőleg meghálálja jótéteit, s nagyban lerója neki hazafiui tartozását.

Valamint már elébb hazánk nyelvét, irodalmát, történelmét, törvényeit, úgy ujabban ismét gazdasági, kereskedelmi, iparos viszonyait, szükségait, hiányait kezdé a nemes gróf mélyebben tanulmányozni, s teljes erejéből iparkodott nagy bajain gyökeres orvoslással, nagylelkű tetemes áltozatok-s önmegtagadással segíteni. S így a külföld legelőkelőbb köreiben megfordult, annak minden finomított gyönyörét s élvezit kimerített közönbös világból egyszerre magyar tetthazafi lett, a szó legnemesebb értelmében.

Batthyány büszke önérzetét fokozta az, hogy az egymás ellenében oly nagy tüzzel harczolt politikai pártok mindenike ügyekezett magának megnyerni őt. Maga, a fővezéri szerepet vitt s a pártok kicsinyes tusáin felülemelkedett, a magasabb színvonalról oly mélyen alánéző gróf Széchenyi István is látva azt, hogy itt Batthyányban nem csupán egy gazdag, hatalmas dynasztia, hanem egy értelmes és lovagias, szilárd jellemű hazafinak fényes jövődjé kezd felhajnallani; minden lehetőet elkövetett, hogy vele egy rangban és diszpolczon álló vezéri társát a maga közvetítő s középuton járó politikájának megnyerje. De más részről az ellenzék is szemes és körültekintő vala, s nem ok nélkül, de nem is ügyetlenül vetette ki reá gyöngébbnek látszott, de azért még is eléggé erős hálóját.

Az ujabbkori műszónoklat páratlan remekelő példányképe, az aranyszájú Kossuth Lajos 1841-ben inditá meg roppant hatású politikai hírlapját, de mivel a szűkkeblű, eszmegyilkos cenzura

felsőbb utasítás folytán legjobb vezérczikkeit szét-
tépve, agyonmarczangolta; a társadalmi téren kez-
dett izgatni, és szerencsésen megalakítván az első
magyar iparegyletet; az ő indítványára Batthyányt
választák meg elnökévé, mi főkép az iparosok s
kereskedők közt fölöttébb emelte a gróf népszerű-
ségét. S bár eleintén ez is mint Széchenyi nyíltan
roszalá Kossuth modorát, de ennek radikál demokrata
elveihez mégis inkább szíttott mint a kormánypár-
tiakéhoz. Kossuth sejtve Batthyány nagy jövőjét,
mindent elkövetett, hogy hozzá közeledhessék, s
bizalmát megnyerje, mi iparegyleti érintkezésök- s
összeköttetésöknél fogva sikerült is neki.

Majd ismét az országos iparvédegylet elnökévé
a felsőlházi ellenzék egy tekintélyes tagját, gróf
Batthyány Kázmért, a rendithetlen hűségű, s
lovagias jellemű hazafit választatá meg, s a két
Batthyány-elnök nemcsak az ipar- és védegylet, ha-
nem az ezzel kapcsolatban állt iparműkiállítások, a
szerencsétlen kereskedelmi és gyáralapító társulat,
az iparműtár s több ily vállalatok anyagi, szellemi
érdekeinek hathatós előmozdítója, bőkezű és nagy-
lelkű segélyezője volt, s egyes gyárosok, iparosok
fölemelésére is sokat tettek, áldoztak, s ezzel a ha-
zai ipar s anyagi érdekeink gyarapítását eszközölték,
valamint az említett egyletek által a radikális ellen-
zéki párt is tetemesen erősödött, a honi ipar pedig
épen a bekövetkezett nagy politikai mozgalmak
miatt nem fejlődhetett ki jobban.

Tagadhatlan, hogy a társadalmi téren egye-
stülve az oly nagy népszerűséggel bíró Kossuthal,
a nálunk annyira elhanyagolt hazai ipar emelésére
nem kis befolyással volt országos ipar- és védegy-

let leghatalmasabb gyámolítója, ugyszólván éltető lelke Batthyány Lajos vala. És hogy az annyi családot tönkre tett tulságos fényüzés mételye ellen is hathatós gyógyszer volt a védegylet, tanusítá az, hogy a magasabb arisztokracia legvagyonosabb urnői is, mint Batthyány Lajos és Károlyi György derék nejei, a honleányi erényekben is oly gazdag gróf Zichy-nővérek, a legdiszesebb estélyeken is egyszerű karton-ruhában jelentek meg, jó példát mutatva ezzel azoknak, kik szegényebb sorsuak lévén, még is a tehetősebbeket erőlködnek utánozni s ez által sokszor végromlásukat eszközlik.

Az is való, hogy polgári rendünk, különösen a még akkor nagyobbára idegen ajku és szellemű fővárosi iparos osztályunk, még inkább magyarosodott az ipar- és védegylet befolyása által, s erősen kezdett omladozni azon chinai választófal, mely a polgárt és nemest azelőtt oly távol, s gyűlölködő elszigeteltségben tartá egymástól.

Batthyány azelőtt elhanyagolt uradalmait, nagy terjedelmű jöszágait, az okszerű gazdálkodás behozatala által emelte virágzó állapotra; s az ipart is meghonosítá birtokaiban, különösen Ikervárott czukorgyárat építtetett és Széchenyi példájára 50 ezer darab eperfát ültettek el parancsára, s oly szenvedélylyel karolta fel ez üzletet, hogy midőn a legfontosabb időszak beállt a selyemtenyésztes körül, órákat, napokat töltött a selyembogaraknál s éjeken átvirrasztott a czukorgyári munkálatok körül. A pálinkaégetést egyik jöszágán sem akarta megengedni, gazdatisztjei tanácsa ellenére sem, mert attól tartott és méltán, hogy ha a nép a pálinkaiváshoz szokik, elbutul, ellomhul és elaljasodik. Vajha tör-

vényhozásunk is figyelembe vennie ezen, a dicsőült által oly gyakorlatilag felfogott igazságot.

Az 1848-iki országgyűlésen Batthyány mint a főrendi ellenzék tekintélyes vezére még inkább tündökölt s maga a nádor, József főherczeg is becsülte őt értelmessége s lovagias modora miatt. Ámde az alsóházban az adózás elleni izgatások folytán Deák Ferencz nem jelenvén meg, itt az ellenzéki vezér hiányát nagyon megérezték. Mindazáltal leginkább Batthyány erélyes föllépése s Kossuth hirlapi és megyei működése folytán több üdvös törvényt alkottak, nemzeti nyelvünket a maga természetes jogaiba helyezték, a vegyes házasságok kérdését úgy a hogy a conservatívpart makacssága miatt lehetett, elintézték, s a növelés- s közlekedési ügyben maga a kormány tett némi reformokat.

Az erélyes és bátor új kancellár az adminisztratori rendszer behozatala által a közigazgatást szigorú ellenőrzéssel akarván javítani, a főispánságot egészen a kormánytól függő eszközzé tette, s ez által az ellenzéki párt kedélyét annyira fölingerlé, hogy majd minden megye erélyesen nyilatkozott az ellen. Az ország ingerült hangulatát Pest megye küldöttség által akarta ő Felségénél kifejezni, melynek Batthyány is tagja volt, mint ki a gyűlésen legelősebben kelt ki az új rendszer ellen; — e küldöttséget azonban nem fogadták el Bécsben, mi még inkább olaj volt a tűzre.

A conservatív kormánypart mindent mozgásba hozott a végett, hogy a kívánt reformokat minden erősebb rázkódás nélkül, a maga szelleme- és modorában vigye keresztül, és Széchenyi jóslatát, hogy t. i. Kossuth és pártja a forradalom veszélyes ör-

vényébe hagyja sodorni hazánkat, — ideje korán megelőzze.

A budai conservativ klubbal szemben, melynek elnöke gróf Keglevich Gábor, lelke gróf Dessewffy Emil vala, — Batthyány Lajos erélyes közreműködésével s elnöksége alatt ellenzéki kört alakítottak Pesten, mely a szabadelvű radikal-demokrata párt minden elemét magában foglalá.

Az élet-halálra harczoló két ellenséges párt kiadván a maga politikai programját, Batthyány, csak hogy a gyűlölt administratori rendszert a következő országgyűlésen megbuktassa, — elnyomva a különféle surlódások által kifejelett személyes ellenkezést, — barátjai- és számos párthiveivel egyesülten elhatározá, hogy Pestmegyében Kossuth Lajost lépteti fel országgyűlési követnek.

A kormány és a conservativ párt, megröbbszenve e váratlan esemény fölött, összeszedte minden erejét s a végső erőfeszítéssel minden lehetőt elkövetett, hogy e terv kivitelét meggátolja. A pestmegyei nemességet leginkább azzal akarták Kossuthtól elidegeníteni, hogy ő nem pestmegyei származású, nem birtokos, a katolikusok és kálvinisták előtt, hogy lutheránus, hogy tulzásaival veszélybe döntendi a hazát, s több efféle. Az ő követjelöltjeik rokonai, barátai, s a kormány s a kath. papság igen sok pénzt költött Kossuth megbuktatására.

Ámde Kossuth részére sokkal jobb és hatalmasabb kortesek támadtak a fővárosban és a vidéken, a pesti ellenzéki körből a legjobb, leghatalmasabb népszónokok mentek ki mindenfelé apostolkodni, sziveket hódítani. A két Batthyány vezete alatt, a Pestmegyében oly nagy népszerűséggel

birt gróf Ráday Gedeon, a fővárosi értelmiség legkitünőbb bajnokai, a hon elsőrendű capacitásai, majd mind az ellenzéki zászló körül sorakoztak, s még a vidéki köznemességet, mely Kossuth hazafiui egyéniségét különben is bálványozta, sem kellett igen capacitálni, vagy épen vesztegetni, s az egész hadi műtétel sokkal többbe került a kormány-, mint az ellenzéki pártnak. — Mert itt döntő befolyással volt, mint mondók, Kossuth rendkívüli népszerűsége, és azon körülmény, miszerint már akkor az úgynevezett honoratorok, az értelmiség napszámossai is birtak Pestmegyében szavazati joggal, s ezek legnagyobb része Kossuthra voksolt, s mivel ezek az ország különféle vidékéről származtak ide, méltán mondhatni, hogy akkor Kossuthot nem csupán Pestmegye, hanem a mindenfelől képviselt egész haza választá meg országgyűlési követnek.

1847. october 17-ikén volt a választás nagy napja; Kossuth roppant többséggel győzött, s ez a haza sorsára eldöntő hatással volt. Valódi diadalünnepe és menete vala ez a magyar alkotmány gyökeres reformja-, átalakulásának, a radikál szabad elveknek, a tiszta, megvesztegethetlen demokratiának. Az ellenzéki kör által rendezett diszmenet a református templomból indult ki s a téres országúton át ment a megyeházig. Batthyány Lajos és Kázmér, mint a diadalmas csata vezérei, mintha csak délczeg személyökben, nemes, lovagias alakjokban egy új honfoglaló Álmos és Árpád kelt volna ki sírjából, egy jobb kor bekövetkezését jósló, prófétai ihlettségű arczczal, nagy munkájuk büszke önérzetével, a demokratikus tényhez illőleg a legszebb népies magyar öltönyben, az aristokratiát kigúnyoló gú-

nyában, veres tollas, szalagos pörge kalappal, fekete selyem fürtös gubában, telivér arab méneken lovagoltak elől barátaikkal együtt, míg az ellenzéki kör háromszinű zászlójának legelől vitelét e történelmi rajznak még akkor ifju férfikora virágában volt írójára, a radikál, tősgyökeres magyar szellemű íróra bízták, jeléül annak, hogy itt az értelmiség, s nem a nyers erő harczol, ki szintén népies magyar öltönyben s délezzeg paripán ülve haladt előre, a különféle rangú és osztályú választók ezreinek, s a legjobb magyar zenebandák kíséretében, az utczákon tolongott nép öröm- és éljenriadozásai közt.

Batthyány és Kossuth több dologra nézve eltérő véleménynyel voltak egymás ellenében; de azért amaz hazafiui kötelmének tartá, most midőn megjötnék érezé a legéletbevágóbb reformok létrehozásának idejét, a legnagyobb ellenzéki izgatót és a leghatásosabb szónokot az országgyűlésbe vinni az alsó tábla ellenzéki vezérévé, hogy így aztán mindkét helyen összhangzólag működhessenek közre. — Mily nagy horderejű volt e választás az epochális 1847—48-diki országgyűlés ügyeinek kifejlődésére, bizonyítja az, hogy gróf Széchenyi István, az előbbi korszak nagy izgatója s Kossuth határozott ellenpártosa, most már tartva az ő kárhoztatott politikája bekövetkezhető veszélyeitől, — csakhoggy egyenlő téren állhasson ki vele a síkra, s hathatós ellensúlyozója legyen, Mosony megyéből választatta meg magát képviselővé s a követi táblán foglalt helyet, s a két oroszlán bátran szembe nézett egymással. Az ellenzék vezére az alsóházban, annyi-val is inkább, mert Deák ismét elmaradt Zalából, természetesen Kossuth lett vala, míg a főrendi táblán

Batthyány volt a megerősödött ellenzéki párt vezére, tehát egyszerre két nagy Lajos, mint dicső emlékezetű nagy Lajos királyunk két méltó utóda, vezéri névrokona, a nép bálványa.

1847. november 12-én nyitá meg az országgyűlést V. Ferdinand király — a habsburgházi magyar királyok részéről századok lefolyása után most először nemzeti nyelvünkön, mi még az ó conservatív öreg urak szemébe is örömkönyüt idézett elő. Királyunk a pozsonyi primatiális terem trónján a következő beszéddel nyitá meg ezen új korszakot képező országgyűlést:

„Hiv magyar nemzetemnek szivemből ohajtom boldogságát, mert abban találok föl a magamét is. A mit tehát ennek elérésére tőlem kívánt, nemcsak teljesítettem, hanem királyi szavammal erősítve, ezennel által is adom neked kedves öcsém, s általad az egész nemzetnek, ugymint a kinek hűségében leli szivem legfőbb vigasztalását s boldogságát.“

Leirhatlan lelkesedés tört ki a fejedelem e szívélyes szavaira, s István nádor csengő érczhangjával a következő választ adá:

„Nagyobb örömmel nem tölthette volna el Fölséged hiv magyarjait, mint hogy ezen örökre emlékezetes országgyűlés berekesztésére körünkben megjeleni méltóztatott. Egy boldogított, háladatos nép környezi itt Fölséged királyi székét; s a nemzet szíve soha forróbb szeretettel, több hűséggel nem dobogott fejedelme iránt, mint dobog most Fölségedért, ki a jelen törvények szentesítése által honunk ujja alkotója lett. Szegény a nyelv, hogy ezért Fölségednek illő köszönetet mondhasson; hálánkat tetteink fogják bizonyíthatni. Mert valamint új, életerős alapra fektettetett ezen törvények által a magyar alkotmány, úgy biztosabb alapot nyert általuk azon szent frigy is, mely e hazát Fölségedhez s királyi házához

édes kapocszal köti. Legyen isten áldása Fölségeden, koszorúzza hír és szerencse Fölséged fejét, — ezt ohajtjuk szívünk mélyéből, s magunkat és édes hazánkat Fölséged királyi kegyelmébe hódolattal ajánljuk.“

József főherczeg, Magyarország felszázados nádora, még 1847 elején elhúnyván, a nemzet annak fiát, a népszerű István főherczeget választá meg közakarattal az ő helyére. A fiatal főherczeg már ezelőtt kir. helytartóvá lévén kinevezve, s Pestmegye főispánjává mostani királyunk ő Felsége, az akkor még 17 éves Ferencz József által a legszebb magyar szónoklatok közt beigtatva, — körutat tett az országban, mi valódi diadalmenet vala. Nógrádban különösen korán elhunyt palócz költőnk, Liszt Ferenc Kálmán, az aranyszájú toast-ivó, ugy köszönté őt fel mint a nép emberét, ki a magyar paraszty gyermekek közt játszadozva növekedett fel, s kit a porban azok már akkor is „Palatinus Pistának“ neveztek.

Helyén van itt megenlítenünk, hogy e sorok írója 1848-ban a szabadsajtó szárnyai alatt censurai törlések nélkül megjelent „Országgyűlési Emlékkönyvében“ következőleg jellemzé az új nádort, mint a főrendiház elnökét és szónokát:

„Nádorunk országgyűlési elnökletét, a pártszenvedélyeken felülemelkedő részrehajlatlanság, jó tapintat s független férfias önállóság jellemzi, mely utóbbinak leghathatósabb bizonyosságát az átalakulás legnehezebb napjaiban, különösen az első felelős magyar ministerium kivívása körül tett erélyes föllépésével adá. Átalán véve nádorunk elnöki észrevételei, irányadó beszédei, és a felsőházi határozatoknak általa történő kijelentése, józan befogást, szép lelki tehetséget, s kellő tárgy- és körülmény-ismeretet tanusítanak. István nádor szónoki

előadása nemes, nyomatékos, sőt ünneppélyesb beszédeinél igen lelkes, méltóságteljes és hatékony, mi vele született szónoki tehetségének, különösen megrendítőleg erős, férfias hangjával s a hatalmában levő művelt magyar nyelvvel való ügyes bánásmódjának, több oldalú képzettsége-, s tiszta hazafias szellemének tulajdonítható.“

Batthyány mint felsőházi pártvezér, s utóbb mint miniszerelnök őszinte tisztelettel s rokonszenvvel csatlakozott az ifju nádorhoz, s meg is nyerte teljes bizalmát. Nagy hatást idézett elő annak különösen a Kossuth által szerkesztett válaszfelirat mellett december 7-én tartott alapos és velős beszéde. Az ösiségi törvény vitatásához is nyomatékosan szólott, s legbátrabban és legbölcsebb tapintattal az 1848-iki február 4-iki ülésben, midőn a magyar nyelv és nemzetiség, a horvát követeknek ehhez való viszonya tárgyában ellenzéki társaiénál szabadabb szellemben nyilatkozván, azt kívánta, hogy ezek a magyar országgyűlésen a holt latin helyett saját anyanyelvöket, a horvátot használhassák, mi által sok baj- és viszálynak eleje lett volna véve, kívált ha még a horvátok egyéb kívánatait is kiélegetik.

Ugyancsak általam az 1848-ban kiadott és szerkesztett, s később a császári rendőrség által lefoglalt és megsemmített „Országgyűlési emlékek“ czimű évkönyvben magától a szerkesztőtől ezeket olvashattuk gróf Batthyány Lajos, mint hazafi és mint szónok felől:

„Ki ne ismerné e derék férfiú alapos műveltségét, szabad gondolkozását, önállású ítéletét, s tantorithatlan hazafiúi hűségét? Ki ne ismerné és mélt-

tányolná honunk boldogítására czélzott fáradozásait, nem kis áldozatokkal járó, sokoldalu tevékenységét?

Ő mint hazánk egyik legvagyonosabb polgára, nemcsak fölötte lelkiismeretesen teljesíté eddig állásához mért hazafiúi kötelességét, hanem e tekintetben még sokkal többet tett, mint mennyit tőle követelni feljogosítva vagyunk.

És leginkább ebben áll a hazafiúi nagylelkűség.

Mig hason-rangu és sorsu társai közül többen a külföld idegen ölen hasztalan gyönyörökre tékozlák a szülőföldükből huzott nagy jövedelmeket, avagy nagyravágyásuk s önzésük gyakran még a haza legszentebb érdekei ellen is fegyvert adott kezeikbe; Batthyány Lajos hűtelen elszakadás helyett még erősebben ragaszkodva a hon édes anyai kebeléhez, nem folytonos érzéki kéljélvezet, hanem inkább hasznos hazafiui, emberbaráti munkásság közepett él, és vagyona nagy részét a hazával osztja meg, ennek javát, üdvét, anyagi, szellemi érdekeit a legnagyobb buzgalommal ügyekezvén előmozdítani.

A nemes gróf mint ellenzéki pártfőnök több ideig a legnagyobb fontosságu szerepet vivé, s olykor már-már csüggedezett és széledezni kezdett pártját a főrendi házban folytonosan kitartó eréllyel buzditgatá, bátoritá, s összetartásra bírá.

Szónoklatát illetőleg meg kell jegyeznem, hogy hangja ugyan éles, metszően átható, de nem eléggé terjedelmes; előadása impozant, mondhatni parancsoló, de olykor szaggatott és nem épen gördülékeny folyású; e hiányt azonban tetemesen pótolja azon, minden vész- és akadálylyal bátran szembeszálló szabad szellem, igazságszeretet és nemes irány, mely beszédeit változatlan épségben lengi át, — az éles

ítélet, mélyebben taglaló ész, mely azokat a legszebb fényben világítja ki, a lelkesült érzelem, a szellemi fensőbbiség, — s a rendíthetlen bátor lélek, a velős rövidségű, a nemes tűzü, csinos előadás, mely beszédeit a mindennapiság köréből kiemelve oly hatályossá teszi. és általán véve állásának azon fénycöre, mely kegyeletos tiszteletet költ bennünk azok iránt, kik mint ő, nem csak anyagilag. de szellemileg is gazdagok, kik oly független és tevékeny polgárai a hatalmas támoszlopokat kivált 48 előtt annyira igénylelt szegény magyar hazának !“

A már említett s Kossuth által készített válaszfelirat, mely a legkorszerűbb, leggyökeresebb reformok életbehozásán kívül az eddigi sérelmek, különösen az adminisztrátori rendszer megszüntetését sürgeté, a felsőházban hat napig tartott heves vitára adott alkalmat, s végre is győzvén a kormánypárt, a főrendi vétó, mint minden haladásnak legkeményebb gátköve, az alsóház azzal állott boszút, hogy az egész feliratot mellőzte — s mintha csak előre megérezte volna a világrázkódtató események s ezzel együtt saját igaz ügye győzelmének bekövetkezését, — egy hajszalnyit sem tágitott, s legkisebb változtatásba sem akart bocsátkozni.

Ez államcsinyszerű dolog megdöbbenté a kormányt és pártját. míg az ellenzék a sérelmek, különösen az adminisztrátori rendszer törvénytelenységének kimutatását határozta el, s a munkálat kidolgozásával Kossuthot bizta meg.

E nagyfontosságú jogi kérdések gordiusi csomóját azonban egyszerre ketté vágta a párisi februári forradalom kiütésének villanyozó hatásu hire, mely mintha csak éppen a magyar ügyek ilyképen

történt fenakadása súlyos gátkövének elmozdítása, s 48-iki alkotmányunk és törvényeink megteremtése végett érkezett volna körünkbe.

Kossuth országgyűlési követté lett megválasztásának legfőbb tényezője Batthyány lévén, nagy részben ennek, de még inkább az 1848 elején kitört párisi és bécsi forradalomnak köszönhető azt, hogy hosszas, megfeszített, de keves sikerű küzdelmeit a politikai törvényhozási téren, az annyira konok és megkövesült főrendi táblán végre valahára teljes diadal koszorúzta. sőt Kossuthal együtt válllvetve sokkal többet vvitak ki e váratlan fordulat segélyével, mint a mennyit maguk csak távolról is reméltek, s a deczemberi válaszfeliratban még csak elburkolt czélzással kívántak.

Most már Kossuth is vérszemet kapott, deczemberi feliratának homályos vázlatát szépen kidomborítá. sőt a legragyogóbb, legrózsásabb színekkel, teljesen és nyíltan illusztrálta. Az alsóházban általa március 3-án előterjesztett felirati javaslatot rendkívüli lelkesedéssel, a megrettent kormánypárt minden ellenmondása nélkül egyhangulag elfogadták. A főrendi tábla is meg volt ütődve, de azért az udvar régi gárdája még sem akarta magát oly könnyen megadni. Az ellenzéki kisebbség ott is lelkesedve fogadá azt, de a conservatív többség a legnagyobb zavarban volt teendője s miheztartása iránt, úgy hogy a nádor kénytelen vala Bécsbe menni utasításokért.

A márczius 13-iki bécsi forradalom diadalma folytán Metternich herczeg 40 éves rendszerével együtt kénytelen volt lemondani, visszavonulni; de azért a háttérben mégis csak folytatta ő a népek

felszabadulásának elnyomására érzelt működését, s épen az volt a baj, hogy utódai és az udvar legtöbb tagja szentirásként hallgattak az ő tanácsaira.

István nádor visszaérkezvén Bécsből, a főrendi gyűlést végre megtartották. A kis terem fulladásig tömve volt s még a termen kívül is a kíváncsiak sokasága hemzsegett. A Kossuth által szerkesztett s az 1848-iki reformtörvények alapját képező alsóházi felirat felolvastatván, maga a nádor ajánlá annak egész terjedelmében való elfogadását. Szavait élénk helyeslés, megrendítő örömríadás, hosszas dörgő éljénzés követé. S miután a hallgatag főrendek közt csak egy szó sem mert emelkedni a nemzet demokratikus szelleme kívánatainak teljesítése ellen, az azokat magában foglaló föliratot a főrendek is egyhangulag elfogadták, az ellenzék részéről önként, a kormánypártiak részéről a körülmények hatalmának hódolva aláírták saját halálos ítéletöket, melyből a nemzet új élete, ujjaszületése származott.

Mindkét táblán megválaszták az országos küldöttséget, mely a feliratot fogja átnyújtani a királynak, s mely több országgyűlési tag s nagyszámu ifjuság által kísérve, gőzhajón utazott fel Pozsonyból Bécsbe, s melynek élén maga a nádor állott, s melynek a felirat készítője, éltető lelke, maga Kossuth is tagja volt. Megjegyzendő, hogy az elindulás előtti nap estvéjén, márczius 14-én az országgyűlési ifjuság Kossuthot fáklyás-zenével tisztelvén meg, ez mintegy jóslói, irányadó hatással nem habozott a jobbján álló Batthyány Lajost, mint első magyar minster-elnököt bemutatni az ezt örömríadással fogadott közönségnek.

Az országos küldöttség márczius 15-én — te-

hát ugyanazon nap, midőn a pesti fiatalság is egy, utóbb márcziusi forradalomnak nevezett kis sajtókrawalt csinált, — a nádor vezérlete alatt jelent meg a királynál, s nyújtotta át a feliratot. A bécsi nép leirhatlan lelkesültséggel fogadá a magyar küldöttséget, s különösen a nép embere, Kossuth megjelelése villanyozó és varázshatással volt a kedélyekre, s mint később nyilvánítá, valóban kezében volt ekkor a dynastia sorsa.

A kedvező válasz kivívásában, a királyi család s más udvarok ellenvetéseinek megczáfolásában — mint Kossuth később maga megvallá — legtöbb érdeme volt a nádornak és Batthyány Lajosnak, míg másrésről az örökös tartományokban mindenütt nyilatkozó mozgalom, forrongás és nyugtalanság s kivált a székváros Bécs magatartása nem engedett az udvarnak időt a hosszas fontolgatásra. Az uralkodó ház legnagyobb befolyású tagjai azonnal családi tanácskozmányt tartottak, s leginkább a nádor rábeszélése folytán mindnyájan beleegyeztek abba, hogy a magyar nemzet kívánatait teljesíteni kell.

Végre valahára diadalmi siker koronázta a megfeszítette törekvéseket. A királyi leirat, mely válaszul volt adva a felíratra, a nemzet legfőbb vágyai- s kívánatainak tökéletesen megfelelt. Az ország független kormányzata, melynek föltéte alatt hívta meg a nemzet a Habsburg-családot mint szövetséges társát a királyi trónra, s melyért a hitöket megszegő királyok kényuralmi törekvései miatt szabadságunk bajnokai három század lefolyása alatt oly sokszor fölkeltek s annyi vért ontottak, valahára békésen, a törvény és jog útján, a törvényes formák szigorú korláta közt — ki lön víva.

Visszaérkezvén a küldöttség, a nádor, most már mint királyi helytartó, a király és családja helybenhagyásával, gróf Batthyány Lajost, az országos ellenzék fejét, még az napon miniszerelnökké nevezte ki s mint ilyent mutatta be az országos rendeknek, s az első független felelős magyar miniszerium megalakításával bizta meg.

A lázasan ingerült kedélyek ez által teljesen meg lőnek nyugtatva. — A miniszerelnöknek nem csekély feladata volt oly közügyérseget összeállítani, melynek tagjai a nemzet bizalmát már is bírják, s bölcs és erélyes közreműködésök által később még inkább ki fogják azt érdemelni. E czélból a legkitünőbb tehetségű, legtisztább hazafi-jellemű, s legnépszerűbb s már is edzett publicistákat, államférfiakat szemelte ki, kik nagyobbára már évek óta a reformviták, az ellenzéki küzdelmek próbált és ünnevelt előharczosai voltak. A szerepeket is igen jól osztotta ki, midőn az igazságszeretet megtestesült példányképét, Deák Ferenczet igazságügyérré, gróf Széchenyi Istvánt közmunka- és közlekedés-, Kossuth Lajost pénz-, báró Eötvös Józsefet közoktatás-, Szemere Bertalant belügy-, Klauzál Gábort földművelési s kereskedelmi miniszerre ajánlotta. Herczeg Eszterházy Pált a király személye mellé rendelt külügyminiszerre azon igen fontos indokból ajánlá, mert már csak rangja- s vagyoni állásánál fogva is leginkább közelíthet a királyhoz, s mert élete nagyobb részét a külföldi udvaroknál mint az osztrák birodalom nagykövete töltvén el, a diplomatia avatott embere volt; — Mészáros Lázár akkori huszárezredesre pedig azért bizta a

hadügyi tárczát, mert úgy ismerte őt mint tudományos képzettségű katonát s egyszersmind tiszta, rendíthetlen jellemű hazafit.

Kossuth ugyan jobb szerette volna a bel- mint a pénzügyi tárczát elfoglalni, de annak is megvolt a maga oka: miért nem tartá tanácsosnak épen az ő kezébe adni a közigazgatás gyeplőjét, s miért épen őt, a legtüzesebb vérű és képzelmű hazafit, a rideg számok, a hideg számítás körébe szorítá, még akkor nem is álmodván, mily derék financier, az ország részére mily hűséges jó gazda növi ki majd magát azon kis prókátorból, kit mostani ministertársai egyike azzal gyanusított, hogy az árvák pénzeit elköltötte, — de mint igazolásából kitűnt, — helyre is pótolta ám! — Még csak pár hónappal ezelőtt ki hitte volna azt, hogy a két legnagyobb ellenség, Széchenyi és Kossuth, mint miniszterek, a kormány élén együtt, egy süveg alatt igazgassák, vezessék majd az ország ügyeit. Egészen egy-öntetű, egy-szinezetű, egy-irányu ministeriumot alkotni, kivált azon válságos időszakban, a legjobb akarattal sem lehetett volna. Batthyány célját érte; így alkotott ministeriuma iránt a legnagyobb bizalommal volt a nemzet, s a közjó előmozdítására nézve a legtisztább szándékot s erős akaratot várható tőlük. A királyi válasz, mely Batthyány fölterjesztésére feltűnő halogatás után végre megérkezett, valódi visszahuzása vala az előbbi királyi leiratnak; kétségenkívüli dolog, hogy Bécsben már megbánták volt azt a mit ígértek, sőt meg is adtak; természetesen, a pénz- és hadügy különválasztásában lelték a legnagyobb nehézséget.

Batthyány a nádort hatályos közbejárásra szólítá fel, miszerint ő felsége adott szavát váltsa be; meg is ígérte ezt, sőt ünnepélyesen kijelenté a nádor, hogy valamint a minisiterelnök, úgy ő is ettől teszi függővé állását, mit a legzajosabb tetszésnyilvánítással fogadtak. A nádor embere lett szavának s már másnap márczius 31-én meghozta az uj leiratot, mely a felküldött törvényjavaslat lényegét egészen megerősíté.

Most már könnyebbült szívvél láttak az uj törvények alakításához. Azok főbb pontjai a legrövidebb kivonatban következők:

„A király személye szent és sérthetlen; ő Felsége, s az ő távollétében a nádor királyi helytartó, az országban a független magyar ministerium által gyakorolják a végrehajtó hatalmat; rendeleteik csak úgy érvényesek, ha a Budapesten székelő ministerek egyike által is alá vannak írva.

A ministerek egyike folyvást ő Felségének személye körül lesz, s mindazon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen illetik, befoly s az országot azokban felelőség nélkül képviseli.

A ministerek minden tettökért feleletre vonhatók, sőt a kijelölt esetekben meg is büntethetők.

Országgyűlés a jövőben évenként Pesten fog tartatni. A képviselőket 3 évi ülőssakra választják meg, s a választó képesség majd minden 20 éves, önálló lakosra, különösen az értelmiségre ki van terjesztve. A képviselők összes száma, ide értve Erdélyt, Horvátországot s a határvidéket, 446.

Erdély kormányzati s törvényhozási egyesülését Magyarországgal kötelessége a ministeriumnak minden törvényes módon valósitani.

A közterheket az ország és kapcsolt részeinek minden lakosa különbség nélkül és aránylagosan viselik. Az adózási kulesot az országgyűlés határozza meg.

Az urbér és azt pótló szerződések alapján eddig gya-

korlatbar. volt szolgálatok s adózások, a robot és dézsma örökre megszüntetvék.

A papi tized, melyről a papság kárpótlás nélkül mondott le, örökre el van törölve. Az alpapságról, a mennyiben ez által kárt szenvedne, az állam fog gondoskodni.

Egy földhitel-intézet alkotása van megrendelve.

Az ösiség teljesen eltöröltetvén, a kormány egy új polgári törvénykönyvet fog a jövő országgyűlés elé terjeszteni.

A megyeszerkezet, mint az alkotmány ősi védbástyája, lényegében fentartatván, a jövő országgyűlés által a népképviselet alapján lesz újjászervezve. A megyei hatóságot addig is a közgyűlés által választandó állandó bizottmányok fogják a tisztikar közbejöttével gyakorolni

Az előleges könyvvizsgálat eltöröltetvén, a sajtó szabaddá van téve. A sajtóvétségek fölött, az alkotott törvények szerint, esküdtszék ítél.

A tanulás és tanítás szabadsága, a közoktatás új szervezéseig, elvileg meg van állapítva.

A törvényesen bevett vallások teljes jogegyenlőséggel és viszonyossággal vannak felruházva. Minden, törvényesen bevett vallási felekezetek egyházi és iskolai szükségleteit az állam fedezi.

A személy- és birtokbátorság biztosítása s a belső béke és rend fentartása végett nemzetőrség lesz alkotva.

Egy új községi rendszer kidolgozása, s a közlekedési eszközök jobb karba állítása meg van rendelve; mi végett a közmunka-ministernek azonnal 10 millió forintnyi hitel van nyitva stb.“

Ezek, a legszabadabb s demokratikusabb alapokra fektetett magyar új alkotmány lényegesebb, főbb pontjai, ezek a hazánk történetében új korszakot képező világhírű 1848-iki törvények.

Április 11-ike volt a nagy nap, midőn a király, a főnebbi, általa megszentezett törvények kihirdetése után Ferencz Károly főherczeg és ennek fia, Ferencz József és a nádor kíséretében az 1848-iki

örökké emlékezetes utolsó pozsonyi országgyűlést személyesen bezárta.

Az országgyűlés eloszlása után a nádor és a magyar kormány a szentesített törvényekkel, a sok baj és akadály közt végre is dicsőségesen kivívott új alkotmányával, a nép határtalan lelkesedése és bizalma élénk kifejezései közt, kijelölt székhelyére, Budapestre költözött, s nemcsak a központban, de vidéken is mindenütt rendkívüli érélylyel kezdék meg szervezkedés nagy munkáját.

Első gondja volt a miniszterelnöknek körlevelet intézni az ország összes törvényhatóságaihoz, melyekben azokat a haza nevében kötelességeik pontos és lelkiismeretes teljesítésére hívja fel, és különösen lelkökre köti, hogy a népben a bizalmat a király jóakaratában erősítsék meg, és örködjenek a béke és rend föntartása fölött, nehogy a nemzeti kormány a kezdetnek természetéből folyó átmeneti nehezségeken kívül még az időelőtti követelések és a türelmetlenség kicsapongásai ellen kénytelenítettessék küzdeni.

S mind a mellett hogy nemzeti kormányunknak az udvari reactio s az ezzel egyesült bukott bürokratia, továbbá a hivatalhajhászok túlsokasága, tolakodása, egynémely hírlapszerkesztő és író vakmerő és szemtelen megtámadásai, a minden tekintélyt aláásni, minden kegyeletet kiirtani törekvő szájhősek, nyeglék piszkolódásai s a zavarosban halászni akaró önzők és csalók által a népnek különféle irányban történt felizgatásaival, s egyéb ezer baj-, akadály és nehézséggel kellett szembeszállnia; erélyes, határozott föllépése, böles, ott a hol kellett engedékeny politikája, a szervező tehetségek kellő

felhasználása, a nép józanabb részének őszinte támogatása által szilárd alapu állást biztosított magának.

A megyei bizottmányok s városi képviselők közgyűlései mindenben segédkezet nyújtottak a kormánynak, mely a földbirtokosok érdekében hitelbank, s az ipar, kereskedelem emelését eszközözlendő kereskedelmi s iparkamrák felállításáról is intézkedett.

A nép hálával fogadá felszabadulását. Volt ugyan néhány község, mely izgatók által tévutra vezetve, kihágásokat tett, azonban a többi mind elismerte s köszönettel vevé a nemesség áldozatát, s a nagyobb földeken, hol most a munkaerő egyszerre megszűnt, sokan a volt jobbágyok közül ingyen ajánlák fel szolgálatukat.

Az iparszabadság s az élénk hadi szervezés a szegényebb sorsu iparosoknak bő kéresetet nyújtott, s hallgatva a józan ész intésére, csakhamar felhagytak izraelita polgártársaink igaztalan üldözésével.

A nemzetőrség felállítását és szervezését a minisiterelnök igen jó sikerrel eszközölé, s nemcsak a városi, hanem még a falusi nép is a legnagyobb készséggel karolta fel az új intézményt, mely alapjául szolgált a honvédség gyors felállítása- és szervezésének, s az akkor gyakran megzavart rend, személy- és vagyonbátorság hasznos és hű őre volt, s az ellenünk fellázított szerbek és horvátok megfékezésére is jó szolgálatokat tett.

A tanuló ifjuság az új rendszer behozatalát s a rossz tanárok elmozdítását, az alpapság pedig sorsának javítását kívánván, ezt a kormány figyelembe vette, s ügyekezett bajaikon segíteni.

Az erdélyi unio létrejöttét az oláh és szász izga-

tások sem voltak képesek megakadályozni, s ez ügy a Kolozsvártn tartott országgyűlésen a legnagyobb lelkesültséggel ünneplé diadalát.

A mi könnyen hívő, vérmes reményű, olykor nagyon rövidlátó magyarságunk nagy tömege egy szebb és boldogabb jövő rózsás hajnalát látta egén felderülni; míg a higgadtabb vérűek, a messzelátók kisebb része, ugyanazon láthatáron aggodva vette észre a sűrű, vészterhes felhők tornyosulását.

A szelid, beteges Nándor király, öcsese, a magyar nádorral együtt jót akart nekünk; de az elsőben nem volt önállóság, s a dynastia körülete levő tagjaiban nem volt őszinteség irányunkban. Sőt az udvari reactio, párosulva a bukott bürokratiával, melynek nyomása alatt nyögtek az új bécsi ministeriumok is, — a kétalakunak magára nézve is veszélyes szerepét kezdé mindjárt új törvényeink s alkotmányunk szentesítése után játszani. Egyik fejével a magyar felé fordulva, jóindulatu, biztató, éltető mosolylyal tekintett reánk; míg másik fejével haragot, boszút és halált lehelt és mennydörgött a magyarra és közös ujszülöttjük-, a fiatal szép szabadságra, majd ismét az iránta is ellenséges indulatu panszlávokkal, majd a német birodalmi frankfurti parlamenttel kaczerkodott, hol éppen akkor nyílt legjobb alkalm a nagy német egység állandó és dönthetlen fejévé felküzdenie magát.

Nem akarjuk mi elfogultan, egyoldaluan megítélni a dolgot, és netalán szépiteni magunkat, mert bizony nálunk is történt elég hiba, — kívált ha az elhamarkodásaink- és elkéséseinkből eredt bajok és veszélyek hosszú rovatát végig tekintjük; — hanem annyi igaz, hogy az alattomos reactio a magyar trón

háta mögött, oly bonyolódott, visszás, finom és durva cselszövényekkel teljes, furesánál furesább tragikomédiát, alkotmányosdit és katonásdit játszott és játszatott velünk, komoly, öreg, de mégis ifju és vitéz népfajjal, a minőt a legnagyobb drámaköltő, Shakespeare apánk még álmodni sem mert volna, a minőt még nem látott, nem hallott a világ, s a minnek katastrófját, jó vagy balkimenetelét még most is alig lehet tudni: vajjon házasság-e és vig lakodalom, avagy halál és gyászos temetés lesz-é a vége? Mi az elsőt kívánjuk és reméljük; s akkor aztán nyugodt lélekkel megbocsáthatunk egymásnak.

De lássuk a tényeket.

Hogy a 48-iki törvények kijátszása, az uj alkotmányok lassankénti megsemmisítése, a régi kényuralom helyreállítása volt a reactio törekvéseinek legfőbb czélja, kitünik abból, miszerint az uj bécsi ministerium élére Metternich leghűbb tanítványát, Kolowratot s nemsokára ismét a szláv rokonszenvű Fiquelmontot tették, míg utóbb a szabadelvűnek tartott Pillersdorf is egészen reactionális szellemben működött.

Ferencz Károly főherczeg volt az udvari párt feje, a kiben Batthyány leginkább azért bizott, mivel a pozsonyi országgyűlés bezárásán nagyreményű fiával együtt megjelent s az uj törvények szentesítését jóváhagyta.

Az udvari párt hihetőleg csak próbára akarta tenni a magyar ministeriumot, miként fog élni nyert hatalmával, s a mint észrevette, hogy a törvény világos értelmében a nemzetörséget fölfegyverzi, s Kossuth az üresen kapott pénzügyi tárczát paszuly helyett valódi értékkel bíró pénzmaggal kezdi meg-

tölteni, s financiális lángeszével s az akkori nagyvezír államtitkár, Lónyay Menyhért hathatós segítségével, új meg új jövedelmi forrásokat képes teremteni; meghökken ezen nem szolgáló gép- és bábként használható, hanem önálló kormányférfiak életrevalóságán, minden uton módon beléjük kötött, s félve attól, hogy oly két hatalmas fegyvert adott kezeikbe, melyeket még majd ellene is fordíthat, eleintén szép módjával, csellel, hízeltő hitegetéssel, majd később fenyegetéssel, utóvégre nyílt erőszakkal akarja azokat visszavenni, kezökből kicsikarni.

A miniszterelnök azonban nem azon ember volt, ki a komoly, szent ügyből játékot engedett volna üzni; hanem oly lovagias jellemű, bátor és nyílt szívű férfiú, ki a bécsi ministerium jogtalan beavatkozásait nem tűrte, sőt férfiasan visszautasította, a nélkül, hogy a törvényesség teréről csak egy lépésnyire is letért volna. Kossuth a pénzügyér még kevésbé értette a tréfát, s mindjárt kezdetben gondoskodott a Wertheim-féle elvihetlen és feltörhetlen szekrényről, az ország méltán félthetett s nagy keservesen szerzett kincsének számára, mely nélkül nem lehetett volna oly szép kis honvédsereget kiteremteni, a sikra állítani.

Az volt a baj, hogy Budapesten másképp magyarázták új törvényeinket mint Bécsben, s itt pedig, hogy úgy mondjam, másképp németezték vagyis értelmezték a magyar törvényt mint amott. Ha pénz- és fegyverről volt a szó, — mindkettő süket volt egymás kiáltására, s kezünkben lévén a szentesített törvény, mi nem vakon, sem vakmerően, hanem inkább szemesen és némán folytattuk a komoly játékot, t. i. a fegyver- és pénz-szerzést, de csak a

saját magunkéból és emberségéből, míg a jogtalan jogkövetelők ismét a mienkből akartak gazdálkodni.

A kinevezett és megerősített magyar hadügyért, a jó öreg Mészáros Lázárt, volt esze a német hadi kormányznak, jó ideig haza nem bocsátani az olasz táborból; de viszont az elnökministernek is volt annyi házi esze, hogy ezen betöltetlen, nagy fontosságú, s életbevágó hivatalt a maga nyomatékos személyével töltsse be. A jó kollégák úgy szoktak szépen segíteni egymás baján, szükség esetén úgy pótolják ki egymás hiányát, csak azért, hogy ne *quid detrimenti respublica capiat*.

Sőt a szájhősek által félénknek és habozónak nevezett minisiterelnök még tovább is mert menni, midőn ápril 16-án rendeletet küldött a Magyarországon lévő főhadi kormánysszékekhez az iránt, hogy a törvények értelmében a rendeleteket ezentúl nem Bécsből, hanem kizárólag tőle veendik. A bécsi reactio és a főhadi kormánysszék pedig rájuk parancsolt, hogy a magyar kormánytól semmiféle rendeletet ne fogadjanak el, s nagyon természetes, hogy a régi. megkövesült osztrák-magyar főtisztek erre aztán kuttyába se vették a magyar ministerium parancsait.

A szabadelvű, (?) alkotmányos szellemű (??) osztrák bécsi ministerium törvényeink [szentesítése után is rendeletet bocsátott ki, hogy arany-, ezüst- és rézbányáink termékeit ezentúl is Bécsbe szállítsák s ne valahogy Budapestre; Kossuth elgondolván azt, hogy magyar pénzügyér nem létezhetik magyar pénz, s kivált valódi értékű arany s ezüst pénz nélkül, a Bécs felé indított kincses szekereket történetesen Pest felé fordíttatá, s kirakatta tartal-

mukat az ország pénztárába. Hogy ne csináljunk oly nagy füstöt, s ne füstölhessünk az orruk alá, mindenféle csellegfogással a dohányt is ki akarták Kossuth kezéből ragadni, de itt is utjokat állta, s jófajta füstölőinket az ország magazinumába rakattale, a miért aztán utonállónak nevezték.

Hevert akkor a budai fegyvertárban mintegy 14 ezer darab mangaléta, s ez a mi szegény nemzet-őreinknek igen jól a kezök ügyére esett volna; és mennyi baj- és huzalkodásba került, míg a budai parancsnok a vérontással megboszlalt macskazene fülrepesztő nyávogásaira is alig akarta azt kiszolgáltatni.

Ministerelnökünk még Pozsonyból irt a bécsi ministeriumhoz, rendelné meg haladék nélkül, hogy a külföldön levő magyar katonaság egy fölösleges része, a rend és béke fentartása végett jőjjön vissza az országba; a császár képviselője és a bécsi ministerektől kapott ugyan ez iránt elég ígéretet, de eredményt nem. Sőt ellenkezőleg, a külföldön lévő magyar ezredek parancsnokainak Bécsből meg volt hagyva, hogy a magyar kormány rendeleteit ne teljesítsék, s a katonaságot, ha netalán lázító kiáltványok által el lennének csábitva, s haza akarnának jönni, erőszakkal is tartóztassák vissza.

A mit a gyenge király a magyar ministerium kívánatára nyíltan rendelt, azt az udvari reactio titkon azonnal visszavonta, meghiusítá. S így a magyar király és m. ministerium tekintélyét szándékosan akarták csúffá tenni.

Az ily jogsértő surlódások, összeütközések napi renden voltak akkor, s a tárgy komolysága ellenére az ily tragikomikus jelenetekről nehéz dolog volna szatirát nem írni.

Az udvari párt március 28-án a magyar ministerium tudtán s akaratan kívül, sőt ellenére, az illyr-horvát párt kiszemelt vezérét, a reactio leghivebb támaszát, Jelasics ezredeszt nevezte ki Horvátország bánjává. Batthyány békés uton akarván e dolgot kiegyenliteni, a nélkül, hogy ez ujabb kihívó jogsértés miatt bárkinek is szemrehányást tett volna, a magyar és horvát nemzet közti kölcsönös bizodalom s egyetértés biztosítására vonatkozó némely kérdések felderítése végett szükségesnek tartá a bánnal személyesen értekezni, minél fogva Pestre egész tisztelettel meghívta őt a m. ministerium nevében.

Egészen más, ennél nagyobb szerü tervei voltak a ravasz eszü bánnak, hogysem ő akár a magyar, akár a horvát nemzet érdekében akart volna tenni valamit; ő egyedül a békés uton kivivott magyar törvények s az önálló magyar kormány fegyver által leendő erőszakos megsemmítése, a kényuralom s Austria bomladozó egysége helyreállítására vállalkozott, s engedé magát a reactió által vak eszközül felhasználtatni; kormányunk meghívását még csak válaszra sem méltatá, sőt az engedelmességet nyiltan felmondva, valódi hadi készüléteket tett.

A horvát néptömeget — valamint a velök egyesült szerbeket — álnok izgatóik, leginkább papjaik azzal ámiták, fanatizálták, hogy nem a magyar nemzet, hanem a horvát és szerb küldöttség vitta ki részökre az uj szabadságokat, hogy a magyar kormány csak bitorolja a hatalmat s fegyveres vad csapatait a végből fogja ellenök küldeni, hogy elvegyék nyert szabadságaikat, azután gyermekeiket leöldösik, leányaikat, nejeiket meggyalázzák, papjaikat elüzik, s kálvinista és lutheránus papokat hoz-

nak majd a nyakukra; nem lesz szabad többé anyanyelvökön beszélniök, hanem kényszerítve lesznek mindnyájan csakis azon a kutya magyar nyelven ugatni.

Természetesen, hogy e nagy veszélynek idejekorán elejét vegyék, ők kezdték meg magyar népünkön a leggyalázatosabb rablást, gyilkolást és szabadságaink elvenniakarását, csak hogy aztán ők maguk keríték magukat a hálóba, nagy visszaverést szenvedtek és iszonyu kudarczot vallottak, s késő volt a megbánás.

Jelasics főlebb előadott szándokát illetőleg, ott rejlik a bibi a hol kijelöltük. És hiába vádolják történetiróink Batthyányt és a m. ministeriumot azzal, hogy erélyesebb föllépés, szigorubb rendszabályok alkalmazása által elejét lehetett volna venni a szerb és horvát fölkelésnek, vagy hogy szelidebb, engedékenyebb bánásmóddal, nemzetiiségi igényeik teljes kielégítésével meg lehetett volna őket nyerni; hiába vádolják különösen Kossuthot azzal, hogy ő kicsinylőleg nyilatkozott a horvát nemzetről, s erőszakosan akarta a magyarságot rájuk tukmálni, s hogy a nemzetiségek kérdésének tényleges törvény általi megoldásával nem siettek.

A horvátok és szerbek egy távolabbi, messzeható panszlavisztikus, orosz propaganda és izgatás következtében, melynek tűzhelye Prága, s célja nem a demokratiai egyenlőség, hanem a fajuralom, a déli szláv birodalom, a cseh-illyr császárság megállapítása volt Ausztria s különösen Magyarország romjain, — két, egymással ellenkező irányban működtek, s az udvari reactio és hivatalbeli, katonai pártja, a maga absolutisztikus céljainak kivitelére vak és

szánandó eszközül felhasználta, bolonddá tette, titkon kinevette, mint a kicsavart czitromot eldobta és mint valami nyomorult, buta féreghalmazt eltiporta lábaival. Itt a szláv és az osztrák-német reactionális párt egymást akarta rászédni, s győzött az okosabb, az t. i., ki nem harczolt önmaga ellen.

Megunván Batthyány a bécsi ministeriummal folytatott sikertelen alkudozásait, tiltakozásait, sürgetéseit, s látva azt, hogy a horvát és szerb hadi készület mindinkább veszélyes mérvben növekszik, annak elnyomására pedig csekély katonai erővel rendelkezhetik; — a ministerium határozatából a nádor és az elnök május elején Bécsbe utaztak oly célból, hogy az udvarnál a fenforgó összeütközések, viszályok békés utoni kiegyenlítését eszközöljék.

Bátor és nyílt föllépések következése az volt, hogy a királylyal május 6-án két rendeletet irattak alá. Az elsőben arra inti Jellasicsot, hogy az általa kinevezett magyar királyi helytartó, a nádor parancsainak, és a m. ministerium rendeleteinek a kormányzás minden ágában engedelmeskedjék. A másodikban felszólítja a nádort, hogy miután Horvátországban elkülönzési törekvések merülnek fel, szükség esetében kir. biztost küldjön Horvátországba, ki erélyesen lépjen föl s nyomja el a merényletet. A harmadikban utasítja a király a még mindig Olaszországban táborzó Mészáros Lázár huszárezredet, hogy eddigi hivatalát letéve, magyar hadügyministeri állását elfoglalni siessen. A negyedik királyi rendelet, a reactio egyik főhőse, Jelasics titkos pártfogója, segélyezője, gróf Latour osztrák hadügyminiszterhez szólt, melyben ez legfelsőbb utasítást kap az iránt, hogy minden, az összes had-

seregre vonatkozó rendeletre nézve, a magyar új törvény értelmében tegye magát előleges értekezésbe a magyar ministeriummal, különösen pedig a magyar hadügyérrel; miután minden ily rendelkezés csupán a magyar hadügyérség útján adható ki minden magyar főhadi parancsnoknak, kik a magyar katonai ügyek kormányzására nézve egyébként is csupán a magyar ministerium alatt állnak. Ugyanily utasítást kapott a főherczeg nádor is. s azokon kívül még három királyi kézirat jött ki a horvát ügyeket illetőleg.

A nemzet azt hitte, hogy most már ezen, a magyar kormány önállóságát elismerő, életbevágó királyi rendeletek által az eddigi viszályok szépen ki lesznek egyenlítve, nem is gyanítván azt, hogy azok közül a reactio ellenhatása miatt egyiknek sem leend sikere, mert még a hadügyér is sokkal későbbben foglalá el állomását mint kellett volna.

Mily komédiát űztek ezen királyi rendeletekkel, leginkább bizonyítja az, miszerint Jelasics a nádor és ministerium által hozzáküldött királyi rendeleteket felbontatlanul visszaküldte, miután még april közepén az udvari reactio azon utasításával távozott Bécsből, hogy a beteg király erkölesileg kényszerített rabja lévén a magyar ministerium- és a nádornak, mindezekről semmiféle parancsot ne fogadjon el, s tovább is folytassa erélylyel a hadi szervezést.

A nádor május 14-én az általa Horvátországba kinevezett királyi biztost, báró Hrabovszky János altábornagyot és Pétervárad parancsnokát felhívta, hogy a királyi ügyek igazgatójával Zágrábba menvén az engedetlen Jelasicsot azonnal hűtlenségi és honárulási perbe fogassa, a bánt hivatalától s katonai

tisztségétől függeszsze föl, s a rendet helyreállítsa, a horvátokat és határőrvidékieket nyelvök és vallásuk iránt biztosítsa, s minden lehető kedvezményekben részesítse; s mindezek végrehajtására mind a várbán, mind az egész örvidéken s kapcsolt részekben lévő sorkatonaság és nemzetőrség a kir. biztos parancsai alá volt helyezve.

Nem tudni mi okból, a később hazafiui hűségét s bátorságát többszörösen tanusított királyi biztos, a helyett, hogy e rendeleteket elégséges haderő élén maga vitte volna be s hirdetendé ki Horvátországban, — csak írásban küldte meg azokat az illető hatóságoknak. Zágráb város eziránt május 15-én közgyűlést tartván, a kir. biztos levelét felolvasták, s az ez által fölingerült nép a királyi rendeletekkel együtt nyilvánosan a piacon akarta azt elégetni; ezt azonban többen mégis ellenézvén, estve a nádor és a magyar ministerek arczképeit macskazene és szitkok közt elégették.

Most már nyíltan kiüté Jelasics a pártütés zászlaját, s intézkedett, hogy a rendes sorkatonaságon kívül az önkéntesek, a nemzetőrök s ha kell az egész nép, tömegesen az első felszólításra összegyűljön s táborba szálljon. A községeket, melyek a ki nem hirdetett pozsonyi törvényekről még tudomással sem bírtak, pecsétetes oklevelekkel ámitá el, hogy t. i. azokat a robot és földesuri adózások alól, ő mint bán saját jó szántából és hatalmánál fogva örökre fölmenti. Mindazokat pedig, kik nem tartottak vele, vagy legkisebb rokonszenvet is mutattak a magyar ügy iránt, kegyetlenül üldözte, erőszakosan besorozta, vagyónuktól megfosztá. A császári ház megmentésének

örve alatt ily tragikomédiákat vitt végbe a pártfogói és hívei által lovagiasnak nevezett bán.

Hrabovszky, a királyi biztos, mint már láttuk, nem mert ellene katonai erővel föllépni, mert talán nem is bizhatott kivált a bánhoz szító határőrökben, de azért mégis módját ejté, hogy Jelasicécsal személyesen találkozzék. Ez alkalommal, mint állítják, a bán többek közt oly iratokat mutatott elő a dynastia főbb tagjaitól, melyekben a Magyarország elleni fölkelés szervezésével egyenesen megbizzák őt, s meghagyják neki, hogy bármily parancs érkezzék hozzá a kedélybeteg királytól, azt tegye félre s ne teljesítse.

Hrabovszky látván hányat ütött az óra, nem hogy erélyesebb szabályokról gondoskodott volna, hanem inkább kérte a magyar kormányt, hogy csak mielőbb mentse őt fel biztosi hivatalától, sőt hálát adott a gondviselésnek, hogy a hivatalától felfüggesztendő bán, ki a királyok- és császárokkal csak úgy játszik mint gyermek a bábokkal, — őt nem függesztette föl. — Lám-e, hogy ennél alkalmasabb tárgy egy bohózatos vigjátékhoz, vagy egy szomoru intriguédramához még soha a világon nem fordult elő.

Ugyanazon nap, május 15-én, midőn Zágrábban a nádor és a magyar ministerek arczképeit elégették, Bécsben az orosz propaganda s a prágai cseh bizottmány által szított forradalmi láng a szerepöket ügyesen vitt szlávok vezetése alatt kiütött, s ez nem volt egyéb mint a cseh szlávság diadala az osztrák némettség fölött. A democratia, a szabadság ürügye alatt különösen a bécsi egyetemet, aulát és a szegény munkásosztályt felhasználták czéljok kivitelére, mi valódiilag nem volt más mint a déli

szláv birodalom, a cseh-illyr császárság megállapítása, — melynek, csakugy mint egykor Szvatoplug ebbeli törekvésének, leginkább a magyar faj tiszta szabadságérzete s értelmisége volt képes ellentállani.

A csehek azt hitték, hogy az udvart e mozgalom által Prágába csalják, s az ifju Ferencz József főherceget a cseh-illyr birodalom császárjává fogják kikiáltani. — Az udvari pártnak azonban felnyitak valahára szemei; — Prágának egész az északi colossig kiterjedt ölelő jeges karjaitól alattomos hízélgése- s csábjaitól még jobban tartott, mint a magyar főváros őszinte és nyílt kebelétől, s egyik vendégszerető ölébe sem akarván omolni, Prága és Budapest helyett — noha ez utóbbinak szives meghívását lett volna legtanácsosabb elfogadnia, — a császár személye és fényköre iránt még legbuzgóbb kegyelettel viseltetett hű és vallásos tőrőliak havas hegyszikláinak védbástyái közé Innsbruckba menekült. — És ezáltal a csehek, a panszlávok új birodalom alapítási terveinek finom hálózata egyszerre szét lön tépve.

Az így kudarczot vallott orosz-cseh mozgalmak vezetőivel szoros viszonyban állottak azon felső-magyarországi evangélikus tót lelkészek is, mint Stúr, Hodsa, Hurbán, kik a betódult cseh és morva izgatók segélyével a magyarországi tótokat ámitásaikkal a törvényes kormánytól elidegeníteni, sőt az ellen föllázítani ügykeztek.

Amde a mi kormányunk rögtönítelő bíróság kihirdetése s tisztviselőinek hazafias hangulata által csakhamar szétriesztá az izgatókat, sőt maga az értelmes s alkotmányos érzelmű tót-magyar nép kikergette őket községeiből. Ezzel a máj. 31-én Prá-

gában tartott általános szláv nemzeti gyűlés elveszté egyik támaszát, s még inkább azzal, hogy a gallícziai lengyelek sem vettek abban részt, miután a magyar kormány külügyérünk, Eszterházy herczeg által felszólítá a bécsi ministériumot, hogy Galliczia jogos követelését az összes birodalom érdekében teljesítse, nyerjenek ők is önálló nemzeti kormányt, földjük, személyük legyen szabad, s így aztán nem főgnak kívánataik kivívása végett más szláv fajokkal szövetkezni.

Ez igen jó politikája volt a magyar kormánynak; azonban a szabadelvűnek híresztelt bécsi miniszterelnök, Pillersdorf sokkal kevésbé volt barátja a népszabadságnak, és a dynastia érdekei ellenére sokkal inkább kaczerkodott az orosz-csehek irányával, semhogy a magyar kormány jó tanácsát figyelembe vette volna.

A magyar kormánynak a német birodalmi kérdésben is sokkal józanabb s tisztább politikája volt mint a bécsinek. Mindent elkövetett a végből, hogy Ausztria a Németbirodalommal tényleg egyesüljön, s Magyarországnak ez új államban hű szövetségest nyerjen. E célból a nádor és az elnökminister az 1848. május hó folytán megnyitandó frankfurti parlamentbe két követet küldött, Pázmándy Dénest és Szalay Lászlót, e két jeles publicistát, kiket az 50-es gyűlés nagy öröm- és rokonszenvvel fogadott, s kik hivatalba voltak nem csupán Magyarország, hanem az összes osztrák birodalom érdekeit kellően képviselni, kivívni, de később az udvari reactió rossz tapintata, s okatlan politikája a méltán táplált szép reményeket itt is meghiusítá.

A május 15-iki bécsi forradalom ellenében, annak

kitüntetéseül, hogy a magyar fővárosban, nem úgy mint Bécsben, béke, rend és törvényesség uralkodik, s hogy a magyar nemzet teljes bizalommal ragaszkodik új kormányához; — május 18-án a nép ezrei tömeges diszmenetben vonultak el a minisiterelnök lakása előtt, éltetve őt és az összes magyar kormányt, s a küldöttség által bizalmi emlékiratot nyújtottak neki.

Tudni kell, hogy Batthyány lakása, hol a legfontosabb ministeri tanácsokat tarták, az ó conservativ Cziráky grófok hatvani utczában lévő házának első emeletén volt, hol elfogatása után rendesen osztrák tábornokok szállásoltak, s mely aztán a nemzeti casinó helyisége lett. Hogy el ne feledjük, helyén van itt megemlíteni, miként Batthyány úgy mint minisiterelnök fővárosi szállása pompásan burtorzott termeiben fényes, de egyszersmind igazán demokratikus szellemű estélyeket adott, hol a társadalom minden osztálya, s kiválóan a polgári iparos elem is jó tapintattal öszpontosítva volt, hol mi, az irodalom és művészet napszámosai is, mindig szép számmal valánk képviselve, hol a szellem- és kellem-dús háziasszony, gróf Zichy Antónia és nővére Karolina, finom műveltségű, nemesen egyszerű, fesz-telen, s igen kedves társalgási modorukkal az egész-nek jó, vidám és népszerű hangulatára irányadó befolyással voltak.

Ezen örökké emlékezetes minisiterelnöki estélyek egyikén történt az, hogy a sok eredetiséggel birt, genialis gróf Széchenyi István megpillantván a Márczius 15-ike szerkesztőjét, kiről azt tartá, hogy a reactió zsoldjában áll s azért üldözi folyton a magyar ministeriumot, a mint az szemüvegen át me-

phistói gunyos arczczal fixirozta a társaskör vendégeit, jupiteri szemöldjeinek haragos felborzogatása közt éles átható tekintetével tetőtül talpig kezdé őt méregetni, s egyszerre csak ezen szavakkal förmed reá: „Ön csak rontani tud, de építeni nem!“ Erre szintén megkönnyebbedett szívvél hagyta ott a faképnél ellenét, kire e rövid, de őszinte bírálat nyers kimondása villámcsapásként hathatott, habár szokott cynismusával nyugalmat szinlelt.

Azt sem érdektelen tudni, hogy ezen estélyekre az írókat és művészeket a gróf régi titkára, most irodaigazgatója, az egykor oly ékeztollu beszélyíró, Kuthy Lajos szemelte ki s ajánlotta meghívás végett, ki Batthyány erőszakos halála után, mintha csak vele, az ő nagy és tiszta szellemével együtt költözött volna el józan esze, szíve és lelkének jobb része, egyszerre a legiszonyubb schwarzgelb, az egységes Ausztria germanizáló törekvéseinek szolgálai eszköze, lelketlen bürokrata, a legdühösebb Bachhuszár, nemzete, hazája s önmagának hűtlen megtagadója, fényes írói multjának önmagát őrzöngve üldöző és agyonmarczangló árnyéka, beteg, túlesigázott képzelmenek s nagyravágyásának szánandó áldozata lett. Ámde e sötét képtől térjünk a dologra, hol szintén nem sok derültet fogunk találni.

Tudva lévő az, hogy az előbbi ausztriai kormányoknak régi hagyományos, de végre is önmagát megboszuló politikája volt: a birodalomba szeszorult különféle népfajok, nemzetiségek, vallásfelekezetek alsóbb osztályait a legármányosabb, legmesterkétebb izgatások által egymás ellen huszítani, kivált veszély idején, midőn a kényuralom zsarnok pálczáját akarják kezéből kicsikarni, min-

denféle kigondolható ámitással a könnyen fanatizálható, buta tömegeket a szabadabb szelleműek ellen fölingerelni, lázítani s ez által valóságos irtó belharczokat idézni elő.

1848-ban is így történt. A békés uton kivivott új törvények visszavétele, az önálló magyar kormány elnyomása végett a reactio mindent mozgásba tett mi ellenünk, a magyar nemesség részéről hozott legnemesebb áldozatokat, mi által minden népfajnak, minden vallásfelekezetnek megadta a maga egyenlő jogát, szabadságát, csufos elferdítéssel másoknak tulajdonítá, bűn gyanánt vette azt üldözőbe csak azért, mert a kormányzás hatalmát az új törvény szerint meg kellett osztania a magyarral.

A horvátok, szerbek, erdélyi oláhok nagy tömegét különféle ármányos cselfogásokkal, ígéretekkel könnyű volt eltántorítani; — ámde a felszabadított magyar nép, az iparos és földmivelő némettség, a tótság, a bunyevác és sokácz rendithetlen sziklaként tömörült a szabadság áldozatokat hozott bajnokai, a magyar értelmiség képviselői, ezek kifolyása: a független nemzeti kormány körül, s az egész civilizált világ, s különösen az ausztriai örökös tartományok népeinek nagyobb része, őszinte rokonszenvvel pártolá a mi igaz ügyünket.

A folyton váltakozó bécsi ministerium, mint az udvari reactio uszályvivője, eleintén csak titkon szítá a nemzetiségi mozgalmak mindinkább lobogó lángját; később azonban, ráfogva a magyar kormányra és nemzetre, hogy Ausztriától el akar szakadni, nyíltan tette azt, szövetségbe lépett a lázadókkal, sőt nyílt és hathatós gyámolítása által csak olajat öntött a tüzre.

A magyar kormány, noha már kezdetben minden jogától s hatáskörétől meg akarták fosztani, s folyvást boszantották az egymást érő jogsértésekkel; igazi férfias nyugalommal, a szélsőségig vitt bölcs mérséklet- s engedékenységgel, a nemzet nagyobb része által kárhoztatott alkudozó, kiegyenlítő politikával, olykor szándékos elkéséssel, a provokáló elbizakodottság, szemtelen követelések előli eszélyes, majdnem önmegalázó kitérésekkel igyekezett elkerülni minden összettközést és viszályt, s a király által szentesített új alkotmány védpaizsa alatt a törvényesség teréről egy pillanatra sem engedte magát lesodortatni.

És csak mikor már lételét, életét támadták meg, volt kénytelen — ekkor is a törvényesség korlátain belül — mint egy férfiú felállni, önvédelmére fegyvert fogni, miután már a hálátlan, fegyveres rablók sebet ejtettek nem csak lelkén, de testén is — kénytelen volt halálos elleneit, kik szabadsága, élete elrablására törtek, visszaverni, porba sujtani.

A magyarok részéről nem volt ez forradalmi fölkelés, nem volt ez pártütés a dynastia ellen, hanem inkább az ellene ármányosan fellázított, az ellene s törvényes jogai, szabadságai, sőt a saját szabadsága elnyomásaért vakon harczoló buta néptömegek életretörő dühös megtámadásainak nyugodt visszaverése, megszégyenítő elnyomása, — a századokon át kivivott s kiérdemlett független nemzeti önállóság, szabadság, igazság és az emberiség önvédelmi harcza.

Hosszas volna itt részletesen elősorolni azon vérlázító jeleneteket, azon iszonyú dolgokat, mik a horvát, szerb és oláh nép, felizgatott szenvedélyei magánkívüli állapotában még a legártatlanabb lé-

nyeken is elkövetett; de a magyar szabadság védőinek még legnagyobb ellene is kénytelen elismerni azt, hogy a legjogtalanabb, legméltatlanabb megtámadás fanatizált eszközeivel szemben, a barbárság égre kiáltó véres tettei, pusztításai, kegyetlen, irgalmatlan boszuállásai ellenében, az önvédelmi harcz bajnokai férfias higgadt nyugalommal, bátor elszánt vitézséggel, de lehetőleg szeliden, nemesen, sőt nagylelkűen viselték magukat.

Most már csak azon tényeket hozzuk fel, mik Batthyány Lajos, mint minisiterelnök és hazafi élet-rajza keretébe tartoznak.

Rajasics, a karloviczzi érsek és patriarcha épen oly szerepet játszott a magyarországi szerbek közt, mint Jelasics Horvátországban. Május elején nemzeti gyűlést tartottak Karloviczán, a nádor és a m. ministerium rendeleteit nyilvánosan elégették, több helyen körülsánczolt s erősített táborba szállottak, Szerbiából számos fegyveres nép jött segélyökre, a reactio nyiltan pártolá őket, fővezérül Suplikáczt, határőrvidéki ezredest választák meg s ágyukat és tüzéséget a császári katonaságtól kaptak. Céljuk volt Magyarországtól elszakadva önálló szerb vajdaságot alapítani, minden történeti és népjogi alap nélkül, miután tudva van, hogy a szerbek a török háboru pusztításai után telepedtek le Csernovics Arzén vezetése alatt az áldott földü magyar alvidéken, s e földterületen még szám szerint is kevesebb a szerb mint a többi más népfaj.

A magyar kormány eleintén Csernovics Pétert, azután Szentkirályi Mórt s utóbb Vukovics Sebőt küldte a szerb mozgalmak elnyomására, s ők mindhárman erélyesen jártak el

tisztökben, valamint a páratlan buzgalmu, tevékenységű országos fő kormánybiztos, Csányi László is, a Dráva partján a horvátok ellen felállított táborban.

Mindezeknél fontosabb volt a magyar ministeriumnak azon intézkedése, mely szerint május hó 16-án kiadott rendeletében 10 honvédszászlóalj toborzás útján leendő felállítását elhatározá. S miután egy ily honvéd 20 frt fölpénzt, s kettőzött napi díjat kapott, s a veszélyben lévő királyi trón és alkotmány, nem a zsarnok kényuralom, hanem az igaz ügy védelmére volt felhiva, s magyar tisztek, magyar vezényszó s emberséges bánásmód alatt kellett szolgálnia; — igazi lángoló hazafias lelkesülségből a magyar, német és tót ajku fiatalság csak úgy tódult a kitüzött nemzeti zászló alá, nagyobb részt műveltebb tanulók, papnövéndékek, iparos segédek, földmivelők.

A magyar ministerium felhasználva a dynastia szorongatott állapotát, s tudva azt, hogy a forrongó Bécs nem lehet többé a magyar király székvárosa; kötelmének tartá oda hatni, hogy a magyar király Budapestre tegye át lakását, s ez által vessen véget a horvát és szerb mozgalmaknak. E végből a nádor, Széchenyi és Eötvös ministerek Innsbruckba utaztak.

Az udvar késznek nyilatkozott a magyarok kívánatát teljesíteni, oly föltétel alatt, hogy ha 40,000 ujonczot adnak az olasz hadjáratba, s ezt a mi ministereink egész biztosan megígérték, de viszont oly föltétel alatt, hogy az ujonczok megszavazása után az udvar azonnal Budapestre jöjjön lakni, s addig is horvát és szerb mozgalmak megszüntetése végett minden lehetőet elkövessen.

A királyné közbenjárása folytán május 29-én újabb királyi kéziratot küldtek Jelasicsnak azon parancscsal, hogy haladéknélkül jelenjen meg Innsbruckban. A nádor és két minister a legszebb reményekkel tértek vissza Tirolból, hová aztán maga a ministerelnök utazott pár nap múlva, hogy az odaidezett bánnal találkozzék, s a viszályok kiegyenlítését személyesen megkísértse.

Jelasics azonban most sem jelent meg azalatt míg Batthyány ott volt, ki is megboszankodott e komédián, s látva, hogy itt alkudozással boldogulni nem lehet, a leghatályosabb eszközökhöz nyult, fegyverek szerzése végett Belgium és Poroszthonba biztosokat küldött, s itt bent minden fegyverművest az állam szolgálatába fogadott.

Az egy pár nap alatt összetoborzott első 10 honvédszászlóalj képezte magvát azon hatalmas honi védseregnek, melyet a szabadság szent ügye iránt lelkesedés tüzelvén, a következő tavaszon győzelemről győzelemre hágott s egymás után leverte elbizakodott és számra nézve is tulnyomó erővel birkelleneit. Ezeket küldék a szerb lázadás elnyomására, de mivel vezéreik eleintén a reactió támogatói voltak, itt kezdetben sok bajjal kellett küzdeniök s csak később arathattak diadalt, midőn tiszta szándéku vezéreket kaptak.

Kossuth, a pénzügyér is nagy munkásságot fejtett ki. Ő csak 400,000 forinttal vette át az országos kincstárt, de tudott ám jövedelmi forrásokat nyitni, az új magyar bankónak hitelt szerezni. Önkéntes adakozás útján oly sok ezüstöt, aranyat, gyártmányokat, posztót, vászont, s terményeket

gyűjtött össze, hogy ezekből egy igen jelentékeny pénzalapot teremtett elő.

Mind a mellett, hogy a kormány rendeletei nem jutottak el a külföldön lévő magyar katonasághoz, a derék harcziak, még is megtudván azt, hogy hazájuk szabadsága veszélyben forog, — tömegesen kezdtek beszökdösni annak védelmére, különösen a Württemberg- és Koburg-huszárok Gallicziából, a Nádor-huszárok Csehországból a legnagyobb akadályok hősies legyőzésével tértek vissza szeretett hazájukba s elszánt vitézséggel harcoltak a jó ügyért.

Hrabovszky, a magyar érzelmű altábornagy, június 12-én támadta meg a vitéz Dom Miguel-zászlóaljjal, 1 század lovassággal s 1 üteg ágyúval a karloviczi szerb tábor, s erélyes föllépése a szerb táborban nagy félelmet idézett elő.

Murguj Eutim a márcziusi napokban kiszabadulván fogságából, hive lett a magyar ügynek s Krassóban az oláhokat a szerbek ellen izgatá fel, míg Gräunzenstein, oraviczai bányaigazgató és Asbóth Lajossal egyesülve, 1800 nemzetőrt állított ki a sikra, s a bányamivelés eszközeit lőszerek, sőt ágyuk készítésére fordítá, s ezzel jelentékeny hasznot csinált.

Batthyány távoztával Jelasics megjelent Innsbruckban, s a nyilvános fogadáskor engedetlensége miatt feddő szavakat adtak a király szájába, míg titkon magasztalták a horvátok és szerbek a dynastia érdekében tanusított törekvéseit. A bán és a karloviczi érsek, a dynastia főbb tagjaival, többször értekeztek titkon, s a Magyarország ellen intézendő megtámadás részleteit határozták meg. A bán egy

ízben Eszterházy herczeggel is értekezett, s kétszinű szerepet játszott, békülési hajlamot mutatva.

Az udvar tagjai a horvát küldöttséget rendkívüli szivességgel fogadták s a bán beszédére ellágyulva könyeztek. A bán Innsbruckból Bécsbe utazott a Magyarország elleni titkos tervezés végett a német ministeriummal.

Batthyány Innsbruckban létekor június 10-éről két szózatot eszközölt ki a királytól, melyek egyike Jelasicsot mint árulót megfosztja báni hivatalától. Ez okmányt a minsterelnök hivatalosan nem közölte vele, mert várta a János főherczeg által ígért közbenjárás eredményét, s Bécsben letette azt a magyar külügyi ministerium levéltárába. Azonban az akkor itt hivatalkodott Pulszky nem állhatta meg, hogy időnek előtte ne közölje azt egy bécsi német lapban, mi által még inkább növelte a zavart és ingerültséget. A m. hivatalos „Közlöny“ is kiadta azt, s midőn június 21-én a horvát tartományi gyűlésben felolvasták a hirlapi cikket, felzudult a pártszenvedély, árulásról kezdtek beszélni, s a király személyét is tiszteletlen kifejezésekkel illették. Ámde a Bécsből visszaérkezett küldöttség jelentése a jó fogadásról rögtön más hangulatot idézett elő.

János főherczeg alkudozásának sem volt sikere, s a horvátok dictátorrá nevezték ki a bánt. Mint ilyen kezdé levetni álorczáját; a déli szláv birodalom felállításáról többé mitsem akart tudni, hanem az egységes osztrák birodalom megszilárdítását kívánta a reactióval együtt. A János főherczeghez intézendő feliratban a béke feltéteül azt tűzte ki, hogy a magyar ministériumot eltöröljék, s Magyar-

ország legfontosabb ügyeinek igazgatását egészen a bécsi ministeriumra bizzák.

Batthyány Innsbruckban létekor még több fontos, a hadügy szervezetére vonatkozó kéziratot eszközölt ki a királytól. Mészáros Lázárt tábornoki rangra emelte, s Latour bécsi hadügyér számára is nyert egy császári kéziratot, melyben utasítást kap, hogy minden magyar és erdélyországi, s a határ-örvidéki hadi kormánysházák és parancsnokság egyet-egyedül a magyar hadügyministertől függvén, a szerint intézkedjék. Gróf Majláth János azzal vádolta Batthyányt egy rágalmozó közleményben, hogy ez Ferdinand királylyal azt iratta alá a mit akart, s maga a király sem tudta mit ír alá, holott Eszterházy herczeg is jelen volt s mindent híven megmagyaráztak neki.

Ugyancsak Innsbruckban egy titkos kabineti tanácsban, egy főherczegasszony is részt venni óhajtván. Batthyány azon nyilatkozatára, hogy hivatalos minőségben mint miniszterelnök értekezik fejedelmével, kénytelen volt távozni a teremből, s mint állítják, ezóta lett a főherczegasszony Batthyánnak engesztelhetlen ellene.

Közeledvén a julius elején megnyitandó országgyűlés, a ministeriumban nagy vita támadt s majdnem szakadás ütött ki a trónbeszédben és válaszfeliratban főkérdések gyanánt megemlitendő horvát és rác mozgalmak, s az olaszok ellen megajánlandó hadsegélyezés ügyében.

Batthyány iszonyodva a bekövetkező belháborútól, s még inkább tartva a magyar nemzet és az uralkodó ház közt kötött szerződés s három százados kapocs felbontásától, a ministerium többsé-

gével együtt még mindig a békés utoni kiegyenlítést óhajtották; ellenben Kossuth és Szemere a horvát és szerb mozgalmak elnyomására, és a magyar kormány önállásának biztosítása végett a legerélyesebb fegyveres föllépést kívánták, s az olasz függetlenségi harc ellen a szintén szabadsága fentartásaért küzdő magyar nemzet részéről megajánlandó hadi segítyezést oly erős föltételekhez kötötték, hogy ez által Batthyány- és pártjának békepolitikája egészen meg volt gyöngítve. Ámde Kossuth ehhez kötve egyszersmind ministeri állását, s a miniszerelnök ismerve az ő roppant népszerűségét, kénytelen volt neki engedni.

Megjött végre július 5-én a pesti nemzet-gyűlés megnyitásának nagy napja. „A lelkesedés, — írja Horváth Mihály a magyar függetlenségi harc történetében, — melynek a főváros e napon tanuja volt, nem ismert határt. Egy egyszerű, az elragadtatásig megható ünnep volt ez: diadalünnepe az alkotmányos szabadságnak és nemzeti függetlenségnek! egyesülési ünnepe az anyaországnak a három évszázad előtt tőle elszakadt részekkel s Erdélylyel, örömünnepe a jogegyenlőség által egygyé vált, minden osztályra nézve egyaránt képviselt nemzetnek.“

István főherczeg nádor s királyi helytartó s jelenleg a király teljhatalmu képviselője, a független önállóságát tettleg kivívott és annyi akadály legyőzésével férfiasan fentartani birt összes magyar ministerium élén, a most már szerepet váltott képviselők és főrendek vegyes gyűlésében megjelenvén, szünni nem akaró éljenzés s örömríadások közt foglalta el helyét a városi redout-terem, (vigarda, most komolyda), e czélra átalakított pompás termének men-

nyezetes emelvényén. A nádor a király felhatalmazó oklevelét felolvastatván, a trónbeszédben érczes hangjával meghatóan adta elő az országgyűlés egybehívásának okát, a Horvátországban s az ország egyéb déli részében kitört lázadást. „Ő felsége az ország jólétét óhajtvá, saját szívének sugallatát követte, midőn az utósó országgyűlés alatt hű magyar nemzetének kérelmére szentesítette ama törvényeket, melyeket ez idő szerint a nemzeti jólét igényelt. Mély fájdalommal értesült tehát, hogy az ország déli vidékein s kapcsolt részeiben rossz akaratú izgatók támadnak, kik a különnyelvű s vallású lakosokat valótlan híresztelések, rettegtetések s ama rágalom által fellázították, mintha az említett törvények nem ő felségének szabad akaratából eredtek volna, sőt még azt is merészelték állítani, hogy ama törvények iránt ő felsége tudtával, az ő és háza érdekében engedetlenek. Ünnepelesen kijelenti tehát ő felsége, urunk királyunk különös rendelete szerint s az ő nevében, az ország minden nyelvű s vallású lakosainak biztosítására: hogy valamint változhatlanul el van határozva, a magyar korona egységét s az ország épségét mind külmeztámadások, mind a belszakadások ellen megvédni, s az általa szentesített törvényeket fentartani: ugy mind ő maga, mind királyi házának valamennyi tagjai szigorúan kárhoztatják azok vakmerőségét, kik a törvényes hatalom iránti engedetlenséget ő felsége legmagasb akaratával megférhetőnek merik állítani. Megemlítván aztán, hogy ő felsége a legszivesb atyai indulattal szentesíté Erdélynek Magyarországgal való egyesítését; a külviszonyokra nézve pedig egyszerűen nyilvánítván, hogy a lombard-velencei királyság-

ban, hol a szardinaí király s más olasz hatalmak seregei ő felsége hadait megtámadták, a háborut bevégezni nem lehetett: reményét fejezi ki, hogy a nemzet képviselői az egymással válhatlanul egybeforrott trón és alkotmányos szabadság érdekében erélyesen fognak intézkedni.“

Ezen, az akkori körülményekhez képest a legfinomabb diplomatiái tapintattal, de egyszersmind metsző élű mély iróniával, valóban remekül szerkesztett trónbeszéd már is erkölcsi vereséget adott mind a király tekintélyéből gúnyt üzött udvari reactionnak, mind a horvát és szerb nép lázítóinak, s jelentékeny diadalát képezé az a független magyar kormány önállósága- s erélyes politikájának.

Az országgyűlési többség eleintén a mérsékeltebb elvek, a békés kiegyenlítési irány, Batthyány és Deák pártszínezete mellett látszott alakulni; majd azonban Kossuthnak az események rohanó folyamához alkalmazkodó, s a kivívott jogokhoz szigorú ragaszkodása, a valódi törvényesség által támogatott szónoklati varázsa egyesité maga körül a többséget.

Julius 8-án a Pillersdorfféle császári ministeriumot a bécsi biztossági választmány lemondásra kényszerítván, János főherczeg Dobelhoff bárót, a szabadelvű osztrák ellenzék vezérét bizta meg új ministerium alakításával. Kossuth a távolból az egész birodalom érdekében néhány igen jó intő szö-
zatot, tanácsot intézett az új bécsi kormányhoz; ez azonban nem hallgatva reá, ismét az udvari reactió karjaiba veté magát, s a zsoldos sajtót, s a nép önző részét a magyar nemzet vívmányainak elnyomására, s Ausztriának Németországhoz való csatlakozása ellen izgatá.

Julius 11-én Kossuth Lajos óriási izgató ereje, s elragadó szónoklata egész hatalmával fújta meg a riadót; azon ismert jelszavával: „A haza veszélyben van!” A külföldtől, szóla ő, hiába várunk segílyt; a veszély elhárítására minmagunkban kell keresni az erőt mindenek fölött. Élni csak azon nemzet fog, mely magában hordja az életerőt; kit nem saját életereje, hanem mások gyámolítása tartogat, annak nincs jövődjé; s felhívja a nemzetet, hogy a haza megmentése végett szavazza meg 200,000 honvéd s 62 millió forint államkölesön kiállítását. Erre az egész ház felállott s egy szívvel egy lélekkel kiáltá ki: „Megadjuk!” — „Önök felálltak, folytatá Kossuth, mint egyetlen térfiú, és én leborulok e nemzet nagysága előtt.” Valóban nemzetünk újabb életében ezt lehet a legnagyobbyszerű mozzanatnak nevezni. Ezt aztán ki merte volna törvénytelen lépésnek mondani?! Az ígért 40,000 ujonez helyett kétszáz ezeret adott a nemzet, s nem másnak, hanem magának. Ez ártatlan önszeretetét talán csak meg lehet neki bocsátani.

A július 20-án kezdődött válaszfelirati vitában fődolog lévén az olasz kérdés, Batthyány mindent elkövetett, hogy ezt az ő mérsékelt s kibékítő módorában oldják meg. Ellenben Kossuth nagyon is élire állitá a dolgot, most megszűnt diplomata lenni, s oly őszintén nyilatkozott, hogy Batthyány kénytelen volt az ellen tiltakozni; — mind a mellett mégis Kossuth súlyos föltéteit fogadá el a többség, s ez által Batthyány mindinkább le lőn szorítva a békéltető politika teréről, de azért még sem hagyott fel az alkudozás sikerének reményével.

E végből B. a nádorral együtt ismét Bécsbe

ment, hogy ott János főherczeg közbenjárása által megelőzzék a horvátokkal való fegyveres összeütközést. Jelasics július 27-én szintén Bécsbe érkezett, s a magyar királyi helytartó és miniszerelnök jelenlétében a katonaság küldöttségekkel s fáklyás zenével tisztelgett neki, s nem csak az udvar, hanem az új ministerium is pártolá terveit.

Gróf Teleky László indítványára az országgyűlés kebeléből küldöttség ment a királyhoz, őt megkérendő, hogy ígérete szerint jöjjön az országba s Budára tegye át székhelyét. Azzal biztatták ezt, hogy majd september hó folytán lemegy Budapestre az országgyűlés bezárása végett. Nem is mult volna az ő felsége jó akaratán.

Radetzky olaszországi győzelme után más hangon kezdtek a Lajtván túl beszélni; — az osztrák császárt visszavitték Bécsbe — s a magyar királyt sem feledték azért Innsbruckban egészen — s az aug. 14-én kelt leirat István főherczegtől visszavonta a királyi képviselői teljhatalmat.

Batthyány aug. 28-án Szalayhoz sürgőnyt küldött Frankfurtba, az iránt, hogy miután a reactio nyiltan kezd föllépni, s Magyarország s azután Bécs van kitűzve áldozatul, birja a német parlament oly diplomatiai lépésre, mi által a magyar alkotmány biztosítva lesz. Ámde Szalay felszólítását megghiusitá a reactio.

A felállítandó nagy honvédsereg iránti törvényjavaslat Mészáros elfoglaltsága miatt az alvidéken, lassan készült el, s győzött Batthyány azon mérséklő terve, hogy ne egészen magyar lábra állítsák azt, s ily módon terjeszték föl azt Bécsbe. Ellenben

Jelasicsnak Olaszhonból 24 határőrvidéki zászlóaljat küldtek vissza.

Batthyány folytonos összeütközésben lévén Kossuth merészebb, erélyesebb s népszerűbb politikájával, már többször vissza akart lépni állásáról, de a nádor tanácsára büszkeségét legyőző tiszta hon-szeretete s a király iránti lovagias hűsége. Több ideig csak azért nem mondott le, hogy az Ausztria és Magyarország közt már-már kitörni készülő háborút minden áron meggátolja.

A had- és pénzügyi törvényjavaslatok megvitatása után Batthyány és Deák aug. 28-án Bécsbe utaztak azok királyi szentesítése végett; de azon ürügy alatt, hogy a király beteg, nem bocsáták őket kihallgatásra, Ferencz Károly főherceg pedig az osztrák ministeriumhoz utasítá őket.

Augustus 31-éről a bécsi ministeriumtól egy emlékiratot küldtek Budára a nádorhoz, melyben azt követelik, hogy a pénz-, had- és kereskedésügyi tárczát adja vissza a magyar, és a statusadósság egy részét vállalja el. Sonst haben sie keine Schmerzen.

Sept. 4-én Kossuth indítványozá, hogy 100 tagból álló küldöttség menjen az országgyűlés kebeléből a királyhoz. Pázmándy csak kihagyásokkal mondhatta el férfias nyíltságu beszédét, mint ultimátumot. A válasz erre épen nem volt kielégítő, s a küldöttség leerve, de más részről fenyegetőzve, hajójára veres zászlót kitűzve távozott vissza.

Ez alatt Kossuth nem maradt vesztegen, egyre nyomatta az 5 forintos bankjegyeket, s a fegyverzést és táborzást hathatósan folytató. Ekkor kezdett a sorkatonaság csoportosan átlépni a honvédszászlók alá, a sárgafekete zsinórt letépvén egyenruháiról.

Ekkor jött a hire, hogy a horvátok pár nap mulva betörnek Magyarországra, mire Eszterházy herczeg azonnal beadta lemondását. Batthyánnak terve volt együtt az összes ministeriumnak beadni lemondását, s uj ministeriumot alkotni Kossuth nélkül. Sürgette is a nádor Batthyánt, hogy sietne Pestre, mert csak az ő személyes erélyében volna még segély a radikálpárt kicsapongásai ellen.

A gróf haza érkezvén, sept. 10-én, a nála tartott ministeri tanácsban valamennyien beadták lemondásukat, Szemere kivételével, kire a rend és bátorság fentartását bizták. E tanácsban már nem vett valarészt gróf Széchenyi, elmeháborodása miatt, mit a haza jövője iránti aggodalom okozott.

Az országgyűlés a hazánk függetlenségét, s önkormányzati jogát tagadó bécsi emlékiratot egyhangulag elveté. Felolvasták a nádor levelét, melyben a ministérium lemondását elfogadja, s jelenti, hogy az uj ministerelnököt már fölterjeszté a királynak. Kossuth azt hitte, hogy ő van uj ministerelnöknek kijelölve, s már-már kezébe akarta ragadni a hatalmat, de a mint megtudá, hogy Batthyány a jelölt, bizalmát fejezte ki iránta, mert bár nézeteik eltérők is az eszközök megválasztásában, célja nem lehet más, mint a hon szabadságának biztosítása. B. átvevén az ideiglenes kormányzást, legelőször is tudatja a házzal, hogy Csányi László főkormánybiztostól épen most vett levelet, melyben értesítik, hogy Jelasics előcsapatai a Dráván átkelvén, az országba törtek, s gróf Teleky Ádám a magyar sereg vezére, kisebb erejével kénytelen visszavonulni.

A betörés sept. 11-én valóban megtörtént, s a bán magyar nyelven irt kiáltványokat bocsátott a

néphez, telve ámitásokkal, miknek ki sem adott hitelt. A Muraközt elfoglalván, azonnal Horvátországhoz csatolta. A bécsi kormány egész behálózást tervezett a magyarok elnyomására, de többnyire rossz számítással. Így a magyar ezredeket behozta a végből, hogy a bánnal szövetkezzenek, ezek azonban a nemzeti sereghöz csatlakoztak.

Batthyáynak köszönhető a nagy fontosságú komáromi vár biztosítása a magyarok részére, valamint a Hurbán és cseh izgatók veszélyessé vált mozgalmának elnyomása b. Jeszenák kir. biztos erélyes intézkedései által.

B. a hadi készülétekben nagy munkásságot fejtett ki. A próbált jellemű báró Hrabovsky altábornagyot tette országos főparancsnokká, ki az új épületben talált hadi szerket részint Budára, részint Komáromba hordatá. Budavárát a nemzetőrség s az ujon alakított tüzérseg őrzé. A megyékben alakult mozgó nemzetőröket Fehérvár tájékára küldé, míg a dunántúli megyékben tömeges fölkelést rendelt. Per c z e l M ó r néhány nap alatt a Zrinyizászló-aljat állitá ki, a radikál körben M a k k vezérlete alatt önkéntes tüzérség alakult. — U j h á z i L á s z l ó vadászcsapatot szervezett. Bécsből S z e r e d y egy ott toborzott német legiót hozott le, az országban létező lengyelek és francziák külön légiókat alkottak.

Kossuth is hasonló nagy munkásságot fejtett ki; először hirlapjában fegyverre, honvédegyletek alakítására szólitá fel a nemzetet, s még a legtulzóbb radikálokat is bizalomra Batthyány kormánya iránt, mi legszebb tanuságot tesz arra nézve, hogy Kossuthot nem a hatalomvágy, hanem a tiszta ügyszere-

tet lelkesíté. Rövid időn az egész ország egy nagy s élénk táborrá változott át.

Kossuth indítványára az országgyűlés kebeléből küldöttség ment nem az udvarhoz, sem az irántunk ellenséges indulatu ministeriumhoz, hanem a bécsi országgyűléshez, oly czélból, hogy tegye a küldöttség az austriai népet bizonyossá arról, hogy ha szabadságát megtámadják, a magyarra mindig bizton számíthat, és szólítsa fel azt, hogy szövetkezzék vele az alkotmányos szabadság köcsönös megvédésére. A bécsi népjól fogadta őket s a bécsi országgyűlés képviselői közül az értelmesebb rész ügyünk iránti rokonszenvének kifejezése mellett azt kívánta, hogy fogadják el a küldöttséget, de az elnök s a reactióval tartott többség ellenzé azt. Mindazáltal felvillanyozó hatással volt e dolog a bécsiekre.

Megnyugtatólag hatott Batthyány azon jelentése, hogy a horvátok ellen működő hadsereg erősítésére 11,000 gyalog önkéntest, két század rendes huszárt, s 32 ágyut küldött; Csányi L. mint kormánybiztos mindent elkövetett, hogy a tisztikar hazafias érzelmét s harczi vágyát fölébreszsze, elannyira, hogy két főtitstet küldtek a bán táborába, s megtudván azt, hogy az nem tud parancsot előmutatni a betörésre, kijelenték, hogy készek a harczot elfogadni.

Batthyány sept. 15-én tett indítványára történt az, hogy küldöttség ment a nádorhoz, mely őt megkérte: indulna el holnap személyesen a táborba s venné át a sereg vezérletét. A nádor késznek nyilatkozott e kényes feladat elvállalására, biztosítván a nemzetet, hogy ő nem fogja megcsalni hazáját. Másnap indult a táborba, s utközben alesúti jószágán időzött pár napig, míg Bécsből választ kapott,

melyben Ferencz Károly főherczeg javallja, hogy József főherczeg a sereg vezérletét átveszi, de oly utasítást ad neki, hogy a bánnal ne bocsátkozzék ütközetbe.

A bán mintegy 40,000 főnyi nagy részint rendetlen fölkelő néppel tört be Magyarországba, kik kevés zsolddal lévén ellátva, a lovagias bán engedelmeiből raboltak s Muraközben még saját fajukat, a szegény horvát népet is kizsákmányolták, s több száz pinczét törtek fel s a borokat kifolyatták; az elmaradozott csoportokat Nagy-Kanizsán kezdte a magyar nép agyonverni. — Főczélja volt a bánnak Budapestet elfoglalni, hol szláv országgyűlést akart tartani.

A nádor közölvén a bánnal a királynak sept. 19-éről kelt azon válaszát, melyben örömét fejezte ki, hogy a nádor a viszályok kiegyenlítése szándékával indult a táborba; kölcsönös egyezés folytán személyes találkozásuk helyéül a Balatonon járó Kisfaludy-gőzöst tüzték ki sept. 21-ére. A nádor ugyan ez nap délben indult el gőzösével Szemes helység felé, hol akkor a bánnak főhadi szállása volt. Jelasics a partra ment tisztjeivel, s mivel a víz csekélysége miatt a messzebb kikötött hajóra csolnakon kellett volna fölmennie, s a hősieb bátorságú bán attól tartott, hogy a nádor majd a magyar táborba röpi el őt a gőzöson, előre kicsinált, színlelt komédiával, mintegy féltve őt a veszélytől, nem engedék meg, hogy a csolnakba lépjen, erővel visszatartóztaták; a főherczeg állása méltósága pedig nem engedte azt, hogy ő szálljon ki a hajóból, — s mélyen felboszantva tért vissza a magyar táborba.

Bécsben elfogadták azt, hogy Battlyány ala-

kitson új ministeriumot, de föl kivánták a jelöltek neveit, s föl is küldte a következőket : Ghyczy Kálmán, Szentkirályi Mór, gróf Erdődy Sándor, báró Vay Miklós, báró Kemény Dénes, Mészáros Lázár, b. Eötvös József. Ezen higgadt, mérsékelt szellemű fárfiaktól semmi oka sem volt félni az udvarnak ; de azért a közbejött események folytán még sem erősíték meg azokat Bécsben.

A bán komédiája által mélyen sértett nádor, a helyett hogy a táborba ment volna, s ő vivandá ki a horvát megtámadás visszaverésének örökös dicsőségét, nem bizva a magyar sereg s önmaga vitézségében és győzelmében, s hazaszeretete fölött erőt vévén a családi ösztön érzete ; a csak Batthyáynak nyilvánított azon ürügy alatt, miként a királytól levelet kapott, hogy a magyar ügyekben többé részt ne vegyen, titkon elhagyá Budát, s visszavonult németországi jóságába, hol mint a magyar nemzet nagy része előtt népszerűségét vesztt, s másfelől az udvar kegyéből is kiesett, jobb sorsra méltó szerencsétlen áldozat, meghasonlott kedélylyel, megtört lélek- és testtel végzé fényesebb jövőre érdemes életpályáját.

Batthyány is neheztelt reá, mert a magyar ügy egyik leghatalmasabb fentartó oszlopát veszté el benne ; de azért a roppant lelki erővel, szivós kitarással birt miniszerelnök még sem esett kétségbe, s azon hitben élt, hogy a horvátok és magyarok fegyveres összezsapását meg fogja gátolni s a dynastiát is kibékitendi.

Kossuth elkeseredve s aggódva a fölött, hogy a horvátok utóbb még kardcsapás nélkül foglalják el hazánk fővárosát s ezzel együtt az egész országot,

ott hagyta az országgyűlést, s először is Czeglédre ment, szónoklata hatalmával tömeges fölkelésre izgatni a népet, minek oly jó sikere volt, hogy gyorsan bejárván N.-Kőröst, Kecskemétet s Csongrád-megyét, pár nap alatt 15,000 fölfegyverzett embert indított meg Jelasics tábora felé.

István főherczeg sept. 25-én Bécsbe érkezvén, még az nap a királylyal akart szólni, de a reactio tanácsosabbnak tartá őt be nem bocsátani, mire azonnal lemondott nádori hivataláról, mit csak örömmel fogadott az udvar. A camarilla még az nap több rendbeli okmányt iratott alá a királylyal; az egyikben tudatja Batthyányval István főherczeg lemondását, a másikon, hogy az általa fölterjesztett ministerium nem nyert megerősítést, és hogy helyette báró Vay Miklós van megbizva új ministerium alakítására. A harmadik inti a katonaságot, hogy térne vissza elhagyott zászlói alá, a negyedik a vezérhez szól, melyben gr. Lamberg Ferencz altábornagyot nevezi ki Magyarország főhadi parancsnokának s rendkívüli királyi biztosának, kinek első feladata: mindenütt fegyverszünetet eszközölni.

Batthyányt sérté az, hogy új jelöltjeit nem fogadják el, más részről azonban ismervén Lamberg higgadt, igazságos jellemét, örült küldetésének, s hitte, hogy Jelasicssal békét fog eszközölni és sietett őt a táborban fölkeresni. Ámde másképp gondolkodtak a képviselőházban. Madarász László, a kis Robespierre, felolvassván Lambergnek kir. biztossá lett kinevezését, — Kossuth ezt az alkotmány eltörlésének tartja, s indítványára határozatot hoztak, mely azon rendeletet törvénytelen- és érvénytelennek nyilvánítja, s gróf Lambergnek a főparancsnok-

ságból a törvény és alkotmány nevében eltiltják, s mindazt, ki engedelmeskedik neki, magát az ország alkotmánya s törvényei felforgatásának bűnében részesitené.

Batthyány visszatérve Fehérvárról, hol Lamberget hasztalan kereste, kijelenté az országgyűlésen, hogy a főnebbi határozatot a hadseregre nézve veszélyesnek tartja, s mindenre kéri a képviselőket, ne hirdessék azt ki. Ugy lett mint a gróf akará, de már akkor a rendkívül fölingerült budapesti nép mégis tudta már a határozatot.

Sept. 28-án fegyveres csoportok lepték el Pest utcáit, mert hire futott, hogy Jelasics már a főváros felé közeledik, hogy Lamberg már Budán van s a bástyákra Pest felé ágyukat vonat, a felbőszült nép a hidon majd minden uri fogatot megállit, s véletlenül Lamberg kocsija is kezére kerül, ki Pesten gróf Majláth Györgyöt vala fölkeresendő. A mint a kir. biztos semmi rosztat nem gyanitva megnevezte magát, az „alkotmány megsemmisítőjének“ látása oly dühbe hozta a népet, hogy azonnal rárohantak, s irgalmatlanul felkonczolták és sebekkel borított testét diadallal vitték a Károlykaszárnyába.

Kossuthot annyira megdöbbenté e dolog, hogy a távollévő Batthyáynak tüstént irt, hogy siessen haza, mert ha egyszer a nép dűhe veszi át a hatalmat, akkor minden veszve van. Lamberg meggyilkoltatásának hire villámcsapásként hatott a grófra, ki a mint a Lambergnél talált királyi okiratokat kézhöz vette, sietett a horvát táborba, s közlé azokat a bánal oly célból, hogy meggyőzze őt a felől, miként a király és az egész udvar nem fegyverrel, hanem békésen akarja kiegyenliteni a viszályokat. Látva

azt, hogy a bánt, ki egyedül Latourtól fogadott el parancsokat, fegyverszünetre birni nem lehet, a táborot azonnal elhagyá és Bécsbe sietett, miről a távollétében mindinkább megerősödött „honvédelmi bizottmányt“ eleve tudósítá.

Jelasics sept. 28-án erőszakolt szemlét intézett a magyar tábor ellen. Másnap sept. 29-én már hajnalban megkezdé előőrseivel a csatározást. Az első lövés, a megtámadás, a horvátok részéről történt. A bán egész erejével megtámadta a félannyi, nagyobbára ujoncz, de harczí vágytól égő, lelkes magyar hadsereget, mely mint tudva van, mindenfelől vitézül visszaverte a támadó ellent, s ujoncz tűzéreink 3 órai heves harcz után elnémiták az ellen ágyuit, mely öt sikertelen roham után bátorságát veszítve, rendetlen futásban keresett menedéket, s esti 5 órakor az egész harczvonalon odahagyta a csatatért s Pákozd felé hátrált. E diadalmas ütközet fővezére a román származású M ó g a, császári tábornok volt, K o h l m a n százados készíté a csatarendet, s vezénylő főtisztek közt leginkább kitüntették magukat: a külföldi származású H o l t s c h e, vezérőrnagy, K i s s E r n ő, ezredes, A n a c k e r, őrnagy, I v á n k a I m r e, őrnagy, és M a k k, tűzérőfhadnagy, kiknek valamint az egész seregnek köszönetet szavazott a képviselőház.

Az így visszavert és megalázott bán másnap maga kért fegyverszünetet, melyet oly föltét alatt, hogy mindkét sereg nyugton marad 3 napig a maga táborhelyén, meg is kötöttek, a magyar sereg vezéri kara azt gondolván, hogy ezen idő alatt még inkább megerősödnék. A bán azonban ez időt szökésre használta fel, — megtörve a kötést, 1500 em-

bert Fehérvártt hagyott s a többjével Mór felé indult Kis-Bérre, 3-án Győrbe, 5-én Óvárra, s innen az osztrák határszélekre, — oda, honnét ki volt küldve, a bécsi kamarilla védszárnyai alá.

A magyar tábor csak okt. 2-án vette észre ezen, oldalmozdulatnak (Flankenbewegung) nevezett szökést, s Móga, a Pestről vett utasítás szerint, seregének mozgékonyabb részével azonnal a futó ellenség után indult, más részét pedig Perczel Mór, s az ellenséggel czimborált Zichy gróf felakasztatása által egyszerre oly híressé lett Görgey vezetése alatt Róth tábornok közeledő tartalékhada ellen küldé, melyet — számszerint 9000 embert — a fölkelő nép segélyével elfogtak és lefegyvereztek.

E kettős győzelemnek igen nagy erkölcsi hatása volt a magyar hadsereg bátoritása- s önérzetének növelésére, az egész nemzet s különösen a fővárosiak s a képviselőház megnyugtatóására. Tagadni nem lehet, hogy e győzelmes csata kieszközlése Kossuth azon erélyes intézkedésének tulajdonítható, miszerint Ludvig János és Repeczky képviselőket, mint biztosokat azon meghagyással küldte a táborba, hogy a vezért, ki egész Budáig akart visszavonulni, valahára ütközet elfogadására bírják, mi sikertült is nekik, de csak Batthyány gróf közbenjárása folytán. Mert az ütközet előtt pár nappal a sukorói templomban tartott haditanácsban a heves vérű Perczel Mór a sárgafekete főtiszteket vádolá a késlekedés miatt, mire Móga leoldván kardját kijelenté, hogy a vezérségről lemond s már a többi főtiszt is követé példáját, midőn a jelen volt Batthyány gróf, mint közbenjáró föllépett miniszerelnöki tekintéllye egész súlyával, s roszalva Perczel sértését, kibékítő modorával

oda vitte a dolgot, hogy Móga ismét felköté eldobott kardját, s az így lecsillapított tisztikarral együtt elfogadta s emberül megállta a csatát.

Batthyány részéről nem kis bátorság s áldozatkészség kellett ahhoz, hogy utósó számadás végett épen akkor, sept. 30-án menjen Bécsbe, midőn hire jött oda, hogy Lamberget szörnyű módon meggyilkolták, és hogy Jelasics már octóber 1-én seregével okvetlenül Budapesten leend. A gróf nem akarván többé a dynastia tagjaival találkozni, Wessenberg ministerhez ment, s kimutatván előtte a sept. 25-éről kelt királyi leiratok törvénytelenységét, beadta lemondását minisiterelnöki állásáról, s még most is jót akarva a dynastiának, azt tanácslá neki, hogy a Lambergen egyes bőszültekek által elkövetett merényletért ne akarjanak boszut állani az egész nemzeten, s ha a rend helyreállítása végett egy népszerű királyi biztost küldenek a magyar fővárosba, ki a törvényes utról el nem tér, mint lemondott minisiterelnök is gyámolítani fogja őket.

Ezen értekezés folytán Batthyány oct. 1-én egy kéziratot vett a királytól, melyben lemondását elfogadják, s felszólítja a grófot, jegyezné ellen b. Vay minisiterelnökké kineveztetését, mit azonnal teljesített; de midőn azt kívánták tőle, hogy ellenjegyezze a másik okmányt is, melyben Eszterházy herczeg helyébe a király oldala mellett lévő minisiterré, báró Récsey Ádám tábornok van kinevezve, határozottan ellenzé ezt, miután a törvény által ernines felhatalmazva, s figyelmezteté a nálunk egészen ismeretlen Récseyt, hogy valami ármányos csiny kivitelére ne hagyja magát eszközül felhasznál-

náltatni, s ki szavát is adta neki, hogy nevét semmiféle manifestum alá nem fogja ellenjegyezni.

S ime, már october 4-én kezébe jön a nyomatott manifestum, Récsey mint magyar minisiterelnök aláírásával a király neve után, mely még a horvátok visszaverése előtt készült, s melyben felosztatják az országgyűlést, s ennek a király által nem szentesített határozatait, rendeleteit törvénytelenek- és érvényteleneknek nyilvánítják, s az annyira gyűlölt Jelasicot nevezik ki Magyarország teljhatalmu kir. biztosává, főhadi parancsnokává.

Batthyány tanuk előtt boszusan támadta meg a hazája szabadságát, s alkotmányát elárult Récseyt, s keserűen hányta szemére szószegését, s törvénytelen vakmerő tettét, s nyilvánítá előtte, hogy ez oly kihívó, önkényes hadüzenet a magyar nemzet ellen a reactio részéről, mely után Magyarországnak nem marad mi mást tennie, mint önvédelméről gondoskodnia.

Batthyány lemondott képviselői állásáról is, fájdalommal említvén fel lemondó levelében azt, hogy a háznak teljes bizalma nem lévén hozzá, utóbb oly határozatokat hoztak, mik az ő meggyőződésével s politikájával ellenkeztek, s miknek szomorú következéseit nem volt képes megakadályozni. Lemondási levelét ily jellemző nyilatkozattal zárja be: „Bár miként ítéljenek is felőlem, legyenek önök uraim meggyőződve, hogy akár soraikban, mint képviselő, akár polgár leszek, mindig küzdeni látandnak Magyarország jogaiért és a törvények szentségeért, és soha nyugodni mindaddig, míg hazánk földét ellenség szentteleníti jelenlétével, s míg van

törvény, mely teljes végrehajtást nem nyert, akár felülről, akár alulról jöjjön a forradalom.“

Épen Batthyány nyilatkozata Récsey előtt a kényszerített önvédelemről, s egy jeles történetírónk azon állítása, hogy az ilyféle szereplésre, t. i. az önvédelmi harczra a magyar ministeriumot maga az udvar kényszeríté, midőn magát a nemzet legfőbb érdekeivel ellenséges állásba helyezte, bizonyítja, hogy tévedésben vannak azok, vagy elfogultak és részrehajlók, kik Batthyányt Kossuth rovására és viszont, emelik vagy kisebbítik. — Lehetett köztük véleménykülönbség az eszközök mikénti megválasztásában, de céljuk egy volt: a kivívott jogok, szabadságok, az önálló kormányzat megtartása, a mindenfelől megtámadt s veszélylyel fenyegetett haza megvédeése. E tekintetben mindkettő egyaránt híven, erélyesen, s önfeláldozással teljesíté hazafiui kötelemét, sőt olykor akarata ellen is egyik a másik malmára hajtá a vizet, az egyik talán nagyon is fenlobogó, s mindenkit elragadó nemes tüze, a másik talán nagyon is simogató, tulzott engedelkenysége, s önmérsékletének jege által egészíték ki egymást.

Batthyány érezve a mindenfelől tornyosuló felhők villámainak kitörését, a hazánkat leginkább sújtandó és pusztítandó vész mindinkább közeledését, külföldre akart visszavonulni, hol becses élete kockáztatása nélkül is, kivált a diplomatiiai körökben, tekintélye- és lángeszénél fogva többet tehetett volna hazánk ügyeért, mint a kik most s később ki voltak küldve. Ámde egy váratlanul bejött esemény miatt elhalasztá, utóbb megváltoztatá ebbeli szándokát. Jelasics Pákozdnál visszavert hadának haszonvehetlen fölkelő népe egy részét

visszaküldvén hazájába, s a gróf épen akkor érkezett meg ikervári jószágára, midőn a rabló csoportok az ő hajthatlan jellemével egyező nevét viselő, szeretett Vasmegyéjén is, a népet kizsákmányolva s legbotrányosabb kicsapongások közt, keresztül vonultak. Vidos József — de nem ő mint vádolva volt — a rablók elleni önvédelem végett fegyverre szólítván Vasmegye nemzetőrségét és népét, — a gróf is azonnal fegyverekkel látta el tisztjeit s volt jobbágyait, s maga mint közvitéz indult a rablók kiűzésére, „hogymint saját szavai szerint — mint hű fia szeretett hazámnak nem csak tanácscsal, hanem vérem- s életemmel is őszinte szolgálatomat bebizonyítsam.“ Ugy látszik, hogy a lovagias jellemű gróf szerencsétlen hazája sorsán, az ez ellen és személye ellen szótt pokoli ármányok, a reactió konoksága és saját nemzete nagy részének iránta tanúsított bizalmatlansága s a szájhősek méltatlan gyanúsításai miatt annyira el volt keseredve, hogy szintén kereste a hálált, mely feldult lelke- s mélyen sebzett nemes szívének is, idejekorán nyugalmat adott volna. Ámde a gondviselés nem akará meg rövidíteni hazafiui szenvedéseit; mint harcza készülő vitéz october közepén megbotlott lováról véletlenül leesvén, karját tetemesen megsérté, mi miatt harczképtelen lőn, s mi egyszersmind baljóslatul szolgált végzetes jövőjére nézve. Ekkor bocsatá közre Kossuth Hírlapjában a következő nevezetes öngazolását, mely szépen jellemzi a nagy férfit:

„Hat nehéz hónapon át küzdöttem a kormány gondjaival, s midőn a körülmények kényszerűségénél fogva visszalépek, teendő mindent, mit a hon tőlem mint hű polgárától

igényelhet, az első, mit izlelnem kell, keserűség. Mert mi lehet keserűbb a tiszta keblű hazafira nézve, mint midőn az ugyanis annyi cselszövénynyel körülhálózott s ocsmány árulással veszélyeztetett hazában rejtélyességgel vádoltatik?! Ha valaki eddig követett politikámat egyenesen kárhoztatja, ezen nem ütközöm meg: de arról nem gyanusithat, arról nem szabad senkinek gyanusítani engem, mintha titkos működésekre, hazám függetlenségét veszélyeztetőkre, használtam volna befolyásomat, mert ezt egész multam, nyilvános térrei föllépésem óta a mai napig, mely nyitott könyv gyanánt fekszik a nemzet előtt, tökéletesen megczáfolja. Sokan leginkább azon akadnak fenn, mit csináltam, s miért voltam annyi ideig Bécsben? Hogy e tekintetben is megnyugtassam a kétkedőket, száraz rövid tényeket fogok elősorolni; szóljanak azok. Ön tisztelt barátom tudja, miként a honvédelmi bizottmány s több nálam összegyűlt képviselők megegyezésével mentem a táborba, ott Lamberggel találkozandó, s őt, a mennyire tőlem függ, a törvényes téreni maradásra kényszerítendő. Ott azonban nem találtam, s azt hittem, tán Jelasics táborában lesz, s azért Móga fővezér megegyezésével Bubna őrnagyot oda küldtem oly utasítással: miszerint még azon éjjel Lamberg vezért nevemben egy találkozóra kérje meg, ha pedig még nem volna ott, ittlétemről említést se tegyen. Bubna őrnagy Lamberget természetesen ott nem lelven, azon reményben, miszerint Lamberg ez alatt megérkezendik, eszközölte ki minden előleges tudomásom és befolyásom nélkül a fegyverszünetet. Ezt csak azért említem meg, mert e fegyverszünet létrehozását is, mintegy gyanusítólag, némelyek nekem tulajdoníták. Ekkor hozták a táborba küldött képviselők a háznak azon végzését, mely nem csak ellenemi bizalmatlanságon alapult, hanem hitem szerint hadi seregünkre nézve is veszélyes leendett. Ezt kijelentettem az oda érkezett képviselőknek azon tanácssal: miszerint ezen tárgyat minden beavatkozásom nélkül terjesztenék a tisztikar elé, mi megtörténvén, veszélyességéről ők is meggyőződtek, s azért a végzés kihirdetésétől el is állottak, miután az összes tisztikar megígérte és kinyilatkoztatta: hogy ők, ha Jelasics a manifestumnak nem hódol, s őket megtámadandja, fegyvereiket addig le nem teszik, míg seregei közül csak egy is e haza földét tapodja. Innen Pestre indulván, utközben egy futár által Lam-

berg kimultáról tudósítottam, s egyszersmind ő felségének hozzám intézett három rendbeli kézirata kezemhez szolgáltatott. Fölszólítottam t. i. hogy Lambergnek, mint meghatalmazott kir. biztosnak s Majláth Györgynek, mint helytartónak kinevezését, s az országgyűlés elhalasztását tárgyazó okleveleket ellenjegyezzem. Rögtön visszasiettem a táborba, hogy miután Lamberg már az élők között nem volt, magam szólván Jelasics-csal, s a kir. kézirat által igazolván Lamberg kineveztetését — mert Jelasics ezt, a manifestummal együtt csak koholmánynak állítá — őt arra birjam, hogy seregével együtt az országból kitakarodjék. Ez nem sikerült. Ekkor indultam Bécsbe, s pedig két okból: először, hogy a kapott kir. kéziratok törvénytelenységét kifejtsem, másodsor, hogy Lamberg szomorú halálára nézve a dolgot kiegyenlítssem, nehogy önkény és roszakarat ezen esetet, egy status-csapás merényletére felhasználja. És sejtven már ekkor, miszerint ügyeink legközelebbi fordulata Bécsben fog eldőlni, azért is mentem oda, hogy törekvéseim által a fenyegető veszélyt ott hárítsam el, honnan az hazánkra nézve leginkább származott. Szóltam Wessenberggel, mint a kihez mindig utasítottak, s mondtam neki, miszerint helytartót a törvény nem ismer, az országgyűlést pedig elhalasztani vagy berekeszteni a törvények értelme szerint addig nem lehet, míg a budget tárgyalva és befejezve nincsen, s ezért az e tárgyban kiadott okleveleket ellenjegyezni nem fogom. Lamberg ügyében pedig mondtam, hogy a mint e szomorú esetet illetőleg a törvényes nyomozás szükséges, úgy azt politikailag egy coup d'état végbevitelére kizsákmányolni annál kevésbé lehet, miután ezt a képviselőház is általánosan roszalta. Arra is figyelmeztettem őt, miszerint e szomorú esetnek közvetett okai ők is, mert ez, a törvényes formák mellőzésének gyászos következménye, s nehogy effélékre ujolag okot szolgáltatassanak, küldjék hozzám báró Vay miniszterelnök kinevezését, mit ellenjegyezni kötelességemnek ismerek. Ezen értekezésnek eredményeként a következő napon megkaptam ő felségének azon kézirátát, melyben hivatalnoki lemondásom elfogadtatik, s egyszersmind megküldetett b. Vay miniszterelnökké nevezetése egy más irattal megtoldva, melyben fölkértem, hogy b. Récsey Ádámnak kinevezését hg. Eszterházy helyébe, ellenjegyezzem, mit természetesen nem tettem, miután a le-

lépő miniszterelnök törvényesen csak utódát ellenjegyezheti, ennek levén hatalmában miniszterhátsáit megválasztani, s megerősítés végett fölterjeszteni. Erről Wessenberget egy irat által tudósítottam: egyszersmind figyelmeztettem b. Récseyt, hogy ne hagyja magát eszközül felhasználni egy készülendő statusesapásra, mit ő nekem egyelőre meg is ígért. Nemso-kára azonban tudósításomra jött ama híres manifestum, mely ellenjegyezve van b. Récseytől, s a mely Magyarország függetlenségét semmivé tenné; fölkerestem tehát őt, s miután találkoztunk, tanuk előtt szemére vettem ingatagságát és törvénytelen lépését, a manifestumról pedig kinyilatkoztattam, miszerint az oly megvetése minden törvényszerűségnek s önkényes hadizenet a magyarok ellen, mely után Magyarországnak nem marad más hátra, mint önvédelméről gondoskodni. És ezzel többé dolgom nem lévén, tüstént oda hagytam Bécset, és Sopronon keresztül jószágomra mentem, hol felszerelvén magamat, s fegyvereimből ellátva tiszteim s volt jobbgáym közül is többeket, csatasíkra indulék, hogy mint hű fia szeretett hazámnak, nem csak tanácscsal, hanem életemmel és véremmel is őszinte szolgálatomat bebizonyítsam. Azonban a gondviselésnek máskép tetszett rólam rendelkezni, s egy szerencsétlen esés következtében jelenleg ágyhoz szegezve, tétlenül vesztegelnem kell; de hiszem, miként rövid idő alatt ismét gyülekszik ronesolt karomba annyi erő, hogy a hazát dúló ellenséggel szembeszállhassak, s a győzelem dicsőségében, vagy ha lenni kell, a gyászos, de nagyszerű temetésben részt vehessek. Ezekben van Pestről eltávoztom óta napjaim rövid vázlata. A mi pedig a számtalan pletykákat illeti, sokkal többre becsülöm magamat, semhogy azok mindegyikére válaszolgassak, melyek úgy is már oly szemtelenekké fajultak, miszerint még az Augsburgi Allgemeine szerkesztőjét is mardosta a lelkiismeret, és kénytelennek érezte magát egy csillag alatt okt. 7-ki 281 számában védelmemre szállani. Azt sem hittem, hogy ilyen védelmezőre szoruljak! . . Egyéb-íránt csak záradékuł jegyzem meg, hogy én soha semmit miniszterhátsáim beleegyezése nélkül nem tettem, olyanokról pedig hallani sem akartam, mik által az 1848-ki törvények megcsonkítottak volna: ezt nemesak soha nem változott jellemem, hanem mind privát nyilatkozataim, mind nyilvános és hivatalos előadásaim eléggé bizonyítják.“

A fent említett baleset miatt majdnem két hónapig kellett vesztegen maradnia s tétlenül néznie a nagyszerű dráma fejlődését, melynek egyik fő tragikai hőse ő maga volt, s melyben a eselszövő, megrontó és buktató szerepét a reactio képviselője, a horvát bán játszá. Ennek leginkább a gróf finom taktikája s kibékitő politikája által eszközölt visszaveretése Pákozdnál, és Ausztria felé vonulása idézte elő az október 6-án kiütött nagyszerű bécsi forradalmat.

Az osztrák nép képviselői tartva attól, hogy Jelasics kiszorított rabló hadai náluk is úgy fognak gazdálkodni, illetőleg garázdálkodni mint Magyarországon, és épen úgy tör az ő márcziusi vívmányaik, alkotmányos szabadságuk elnyomására is, az országgyűlésen kérdőre vonták Latour hadügyministert: hogyan meri e pártütőt pénzzel s fegyveres erővel segíteni? ő erre kitérő választ adott, mi legkevésbé sem nyugtatta meg a népet, s a lapokban már ekkor ily velős szövegek jöttek ki: „Bécs! állj szilárdul s tekints Magyarországra; ha ez győz, te is győztél; ha Magyarország megbukik, a te végórád is ütött!”

Az alkotmányos érzelmű népben nem kis aggodalmat gerjesztett azon hír, hogy Bécszet ostromállapotba fogják helyezni, és kivivott jogaitól megfosztani. — És midőn Latour október 5-én több zászlóaljnak parancsot adott, hogy Magyarországba induljon s ott a horvátokkal csatlakozzék, több magyar és német zászlóalj nyíltan kijelenté, hogy Magyarország ellen a horvátokkal nem fognak harczolni. Latour erőszakhoz nyulva parancsot ada ki, hogy az engedetlen zászlóaljakat vértés és könnyű

lovasság kísérje, mint valóságos foglyokat Magyarországra. Ezt azonban a nép, az akadémiai legio, a wieden-külvárosi nemzetőrség megakadályozá az által, hogy a Tabor-hidat, melyen át kellett volna a katonaságot kísérni, már korán reggel fölszedték.

A hid helyreállítása végett azonnal hidászokat s földözésül ágyukat rendeltek ki, de az elszánt bátorságu wieden-i nemzetőrség, s az egyetemi legio segélyével megtámadá a tüzereket s lefegyverezte. Ennek hírére az egész város rögtön fegyverben állott, s Bécs utcáin a legújabb párisi divat szerint torlaszok emelkedtek, s a katonaság borzasztó kartács-tüzelése iszonyú vérontást idézett elő, de a szabadság hősei rohammal vették el az ágyúkat s Latourt, a reactio egyik főeszközét, rejthelyéből kihurezolták, agyonverték, s holttestét a piacon egy lámpaoszlopra akasztották fel. A harc egész éjen át folyt, s a fölkelők reggel nagy vérontás után mégis bevették a katonaság által védett fegyvertárt, s az elfoglalt 60,000 fegyvert kiosztották a nép között.

A képviselőház másnap küldöttséggel járult a császárhoz Schönbrunnba, az iránt, hogy a Jelasicsot királyi biztossá s képviselőjévé kinevező oct. 3-iki manifestumot vegye vissza, s nevezzen ki új, szabad szellemű ministeriumot. A császár a megrettent reactio sugallatából biztatta őket, de másnap az egész udvarral együtt katonaság s ágyúk földözése alatt Olmützbe menekült, mi még inkább fölingerlé a győztes népet, mely testvériséget esküdött a magyaroknak, szabadságaik kölcsönös megmentésére. Latour gyászos kivégzésében a nemezis sujtó ostorát látván, legjobban megijedt Bach, a hiteha-

gyott torlaszminister, s ő is az udvarral szökött, s az áruló Récsey bitorlott ministerelnöki hivataláról erővel le akart mondani, s kérte a manifestum visszavonását, de hasztalan, nem hallgattak reá.

Az különös, hogy még a bécsi forradalom kiütése előtt az october 3-iki manifestum Magyarországon, a nemzetgyűlésen, ily nagy ellenhatást nem idézett elő, és sokkal nyugodtabban fogadták azt, nem is akarták komolyan venni e dolgot, a reactio ezen újabb komikus ötlete, tréfás csinyje, kivált midőn Récseyt mint ministerelnököt látták ott figurálni és figurázni, gúnyos nevetésre fakadtak, Kossuth indítványa folytán elhatározták, hogy Récsey uram parancsára az országgyűlés nem fog szétoszolni, sőt még együttebb marad mint azelőtt; s a ház ez alkotmányfelforgató manifestumot érvénytelennek nyilvánítja, s mindazt ki annak értelmében a hazánkból kiszorított Jelasicsnak hódolna, a bitorló Récseyvel együtt honárulónak tekinti, s velők a hadi törvények szerint fog elbánni. A bán nem igen bánta ezt, csakhogy ő Bécs, vagy a kiktől e merész kalandra felbátorítva volt, a bécsi camarilla védszárnyai alá vonulhatott, a szegény elámitott horvátok nem kis veszteségével és kudarczával; míg a bécsi forradalom kitörése csak örömmre gerjeszté őt, miután most már nem mint menekülő vonult Bécs alá vert hadával, hanem megfordítva a kiporozott veres köpenyt, mint a szorongatott dynastia megmentője.

A képviselőház, ministerium hiányában, az ország kormányzatát teljhatalommal a 12 tagból álló honvédelmi bizottmányra ruházta, s annak elnökévé Kossuthot nevezte ki, s a régi ministerek közül csak

Mészáros és Szemere maradtak meg itt előbbi hatáskörükben, s most már Batthyány mérséklő szelleme nélkül bátrabban törtek előre, de azért nélküle sem birtak gyorsabban haladni. — A már megszokott habozás, tétova, félénk halogatás és aggóató kése-delem miatt a reactio terveinek elnyomatását, s a szabadság megszilárdításának nyílt karokkal kínál-kozó két legszebb alkalmát gyorsan, erélyesen meg-ragadni s felhasználni elmulasztották, mi talán ellenkezőleg történik, ha a félénknek nevezett Batthyány áll a kormány élén.

Ugyanis midőn Perczel Mór, s kivőle még a magyar hadsereg elfogta Roth tartalék-hadát s Murakőzből is kiszorítá a horvátokat, győztes hadá-val okvetlenül be kellett volna vonulnia Horvát-országba, és ott a törvényes rendet helyreállítania, a horvátokat ügyünk számára megnyernie, nem úgy mint a bán akarta nálunk, a törvénytelen ren-det, vagyis a rendetlenséget helyreállítani. Perczel azonban kard helyett a bibliára hivatkozott, — ha te engem kővel, én téged kenyérrel, — s veszte volt a nyereség.

És mikor a bécsi nép kiűzte városából a legyő-zött katonaságot s 60,000 fegyvert foglalt el, mi könnyű lett volna a horvátok után nyomult had-seregnek a diadalmas bécsiekkal egyesőlni, ha a Laj-tát minden habozás, megyek nem megyek-féle meg-gondolás nélkül átlépi s gyorsan és erélyesen Bécs alá nyomul, hol már tárt karokkal várták őket a szabadság hősei, sőt ha kellett elibők is mentek volna a reactio kezéből kicsikart fegyvereikkel.

No de meg van már régen mondva: csata után okos a magyar. És maga nagyhirű történetirónk és

csinálónk, ki a hazafias szellemét az időben többszörösen tanusított magyar főpapság vallásos súlyával akart az Olmützbe vonult istenfélő kamarillára ráijeszteni, s ki később a muszka sereget böjtölés- s imádkozással akarta hazánkból exorcizálni, kifüstölni, — miután Batthyányt, mint miniszterelnököt érdeme szerint megdicséri, egekig emeli bölcs, ovatos és mérséklő politikája- és a törvényesség teréről semmi áron le nem szédíthető jellemzilárdságaért, Kossuthot pedig jól lerántja, olykor egészen porba sujtja, állítása szerint mindent kockáztató, vakmerő tulzásai, nem diplomatikus, egyenes magaviselete, majd ismét a kamarillához hasonlított ravaszsága- s főleg elszakadási vágyaiért; — így elmélkedik akkori és előbbi helytelen (?) nemzeti politikánkról: „Valóban ha a nemzetnek a maga megtámadott jogait, alkotmányát fegyverrel védő nagy többsége s az ebből kifolyó nemzeti gyűlés és az ideiglenes kormány valamiben vétkezett a haza érdekei ellen, az nem erőszak, zsarnokság és terrorizmus, hanem eleintén az a politikai eszély- s ildomhiány, utóbb pedig majdnem a gyávaságig vitt engedékenységgel, lágyasággal s az aggodalmasan őrzött törvényesség volt, a minden törvényt megvetett reactio irányában. Az udvari reactio, — folytatja — mely egy gyöngye kamarilla keblében fogamzott meg s kezdte adni első életjeleit, csak azért lett mind nyiltabb ármányaival, mind bátrabb törvényszegéseivel, mind kiméletlenebb árulásaival, mivel látta, hogy a törvényességet, loyaltást, király iránti kegyeletet annyira túllúzó ármányt ármánynyal, erőszakot erőszakkal, árulást szigorral visszatorlani nem tudó, nem merő, most szint oly félénk, mint előbb eszélytelen magyar kormánytól,

mely örökké csak békés kiegyenlítést emleget s a miatt egy ministert a másik után járat Bécsbe és Innsbruckba, mely ott is könyörög, hol követelnie lehetne, a legroszabb esetben sincs mit tartania “

Mi ez ítéletet nagy részben igaztalan- és tulszigorunak, s önmagával ellenkezésbe jövő történetírói habozás- és határozatlanságnak tartjuk, és sem Kossuth egyoldalulag vádolt eszélytelensége vagy vakmerősége, sem Batthyány tulóvatossága- s alkudozni kívánó loyálisában keressük bajaink legmélyebb indokát, mert az első magyar ministerium, bár kissé késedelmes volt, de minden lehető elkövetett a király által szentesített törvények életbehozása- és fentartására, s különösen arra nézve, hogy a magyar kormánynak önállóságot, s különösen a pénz- és hadügyre nézve a bécsi kormánytól való függetlenséget biztosítson.

Bajaink s általán véve a színleg felszabadulni látszott európai nemzetek bajainak legmélyebb oka ott keresendő, honnan szabadságunk üdvforrása először oly bőven és biztos boldog jövőt ígérőleg látszott reánk árasztani áldásait, t. i. Párisban. Az osztrák dynastia — valamint a többi német is — megijedvén az 1848-iki párisi forradalomnak rá nézve oly rémes születtyétől, a kikiáltott franczia köztársaságtól, s az ez irányban haladni kezdett bécsi, prágai és pesti mozgalmaktól, eleintén szorultságában minden jogos kívánatát teljesíté a magyar- nak; — de a mint észrevette, hogy Napoleon nem igen siet a köztársaság további terjesztésével, sőt már a zavarosban halászók a háttérben ott is finom hálót szőnek a diadalmas franczia nép s köztársaság befonására; az egy időre meghökkent s engedékeny-

nyé lett absolutimus, az alattomos reactio vérszemet kapott, ismét fölemelte hydrafejét, s a csak félelemből oda dobott jogokat, szabadságokat lassanként erőszakosan kezdé visszafoglalni az elámitott, kijátszott népektől.

Mi jóhiszemű, tulbizakodó, vérmes reményű, s a magunk kárán soha okulni nem akaró magyarok mennyire biztunk a frankfurti német parlament, a szabad szelleműnek képzelt angol és francia kormány segélyében, — s mily rettenetesen csalódtunk, mutatta a következés; — s az volt a mi volt egy kis szerencsénk s dicsőségünk, hogy utóljára a kiábrándulások után csak minerőnkben biztunk, néha el is bizakodtunk, s a mi a jóegyetértést s kitartó hazafiui hűséget s áldozatkészséget illeti, végre minmagunkban is keservesen csalatkoztunk, s most még inkább mint valaha teljesül rajtunk a kicsiny, de erős és csipős Borsszemjankó nótája, notabenéje:

„Török, tatár és a német,
A magyarnak sokat vétett,
De maguknak a magyarok,
Még többet mint együtt azok.

No de ne essünk még azért kétségbe — másképp lesz az ezután — okkal móddal majd segítünk a hazán.

E kis eltérés után ismét fölveszszük történetünk fonalát.

A tehetetlen Ferdinand, hogy mint magyar király ne álljon többé utjában a reactio terveinek, s vele együtt az általa szentesített 1848-iki törvényeink is mintegy önmaguktól elenyészsenek, kénytelen volt lemondani a trónról; míg Ferencz Károly főherczeg örökösödési jogáról, 18 éves fia Ferencz

József részére önként lemondott. A lemondási oklevelet Olmützben adták ki Ferdinand és Ferencz József aláírásával, míg az új fejedelem Schwartzberg miniszter ellenjegyzése mellett egy más nyilatkozatot is bocsátott ki, melyben tudtul adja Ausztria népeinek, hogy I. Ferencz József név alatt trónra lép s el van határozva a birodalom minden országát és néptörzsét egy nagy államtestben egyesíteni, s most, midőn Magyarországon egy vétkező pártfelekezet az ő hű seregét megtámadta s felségsértő ellenszegülésében folyvást megmarad, ennek zsarnoki nyomása alól fegyver erejével szükség az ország lakosainak nagy többségét kiszabadítani. E célból a november 6-án és 7-én kiadott rendeleteket, melyekben Windischgrätzet meghatalmazzák, a magyar országgyűlést feloszlottnak jelentik, Kossuthot és pártját lázadónak s honárulónak nyilvánítták, megerősíti, s Windischgrätznek újlag meghagyja, hogy az országot fegyverrel hódítsa meg.

Ezen két okmányt Csányi kormánybiztos küldte meg az országgyűlésnek, mely dec. 6-án tárgyalta azt először zárt ülésben. Az ellenzék egykori hajthatlan jellemű vezéri bajnoka, az akkor már megvakult b. Wesselényi Miklós nyitá meg a tanácskozást, azt ajánlván e válságos percekben nemzetének, ne kockáztassa kétes kimenetű háboruban politikai életét, hanem meghajolva a kénytelenység hatalma előtt, fogadja el a rendeleteket, ismerje el királyául Ferencz Józsefet s ez által tegye meg az első lépést a még nem lehetlen békés kiegyenlítésre, s Pázmándy Dénes, Kazinczy Gábor s még néhány békepárti képviselő szintén e véleményben voltak.

Ámde Kossuth és pártja nem tágitott, s látva azt, hogy az 1848-iki törvények biztosítékát akarják megsemmisíteni, még inkább ragaszkodott ahhoz, s az előbbinek hathatós beszéde után határozattá lőn, hogy az országgyűlés, mint Magyarország törvényes organuma, ezennel kinyilatkoztatja, hogy az országgyűlés hite, tudta s megegyezése nélkül a magyar királyi szék birtokával egyoldalulag senki nem rendelkezhetik; s azért a két okmányt törvénytelen- és semmisnek nyilvánítja, s meghagyja, hogy azoknak meghódolni senki ne merészeljen, különben a honárulás büntetését nem kerüli el. E határozat ellen a nyílt gyűlésben senki nem szólalt fel. — A hadsereg fővezérévé kinevezett Görgey is adott ki ily nyilatkozványt a hadsereg nevében.

Ez volt az egységes, összpontosítandó ausztriai császárság részéről a független, önálló magyarországi királyság lábaihoz dobott keztyűnek fölvétele és a csakhamar világhírtívé vált nagyszerű párbajnak elfogadása.

Az országgyűlés elnöke, Pázmándy Dénes gyakrabban felszólítá Batthyány Lajost az iránt, hogy az új fordulatot figyelembe véve, a haza megmentése végett állana ismét a mindinkább erősödő békepárt élére; — a gróf saját meggyőződéséből s e célra hivatottsága ihletétől áthatva engedett a kívátnak, ismét országgyűlési képviselővé választatta magát, s december hó közepén a ház nagy többségének örömtüdvözlete közt foglalá el helyét az egykori nagy tekintélyű miniszerelnök, s az ő megjelenése új erőt, bizalmat és vigasztalást öntött a csüggedezők szívébe.

Batthyány kivált az újabb csatavesztések után

ugy volt meggyőződve, hogy a magyar hadsereg nem lesz képes a birodalom összes erejének sokáig ellentállani, s minél tovább húzódik e viszály, annál többet fogunk veszteni alkotmányos jogainkból, a legnagyobb lelkibátorság- s önfeláldozó hazaszere- tettel még egy utósó kísérletet akart tenni a harc- megszüntetésére. A móri csata elvesztése után, de- cember 31-én Sylvester estvén Kossuth előadván azt, hogy a császáriak már a fővároshoz közelednek, s így biztosítása végett az országgyűlés és a hon- védelmi bizottmány székhelye Budapestről Debreczenbe tétessék át; ez indítványt közakarattal elfo- gadták. Ekkor Batthyány azt indítványozá, hogy küldjön ki az országgyűlés követséget a császári had fővezéréhez békeajánlat vagy legalább fegyver- szünet kieszközlése végett, mi nem kis ellenzés után elfogadtatván, a gróf azt is indítványba hozá, hogy az országgyűlés mindaddig maradjon Pesten, míg ottmaradhatásának végperce el nem érkezik; a kormánynak ellenben hagyja meg, távozzék Debreczenbe azonnal, hogy ott biztosságban intézked- hessék a hon védelméről.

Ezzel Batthyány a honvédelmi bizottmányt és Kossuthot el akarta szakasztani a Pesten maradandó országgyűléstől, s így ezzel könnyebb leend az alku- dozás. Azonban nem érte el célját, mert a történetek után kevés képviselőnek volt kedve az ittmaradásra, kivált Madarász László a rendőrfőnök és gyémántos minister ur nagyon csiklandós bőrrel birhatott, mert azon ürügy alatt, hogy most már Debreczenben kell rendet csinálnia, legelső szökött a szolnoki vasuton, s midőn arról volt a szó, hogy a békeküldöttség tagjaivá kiket válaszszanak, nem minden malitia

nélkül ő kiáltá ki Batthyány nevét, kivüle még Majláth György országbiró, gróf Majláth Antal, Lonovics József érsek és Deák Ferencz lőn küldve a követségbe.

Másnap január 1-én, 1849-ben kezdődött az apostolok oszlása; volt zürzavar, tolakodás a vasut-hoz, az egész Pest egy, magából rajt kibocsátó méh-kashoz hasonlított s volt még elég idő az ország kincsének, különösen a bankócsináló gépek s a hadi felszerelés eszközeinek elvitelére.

Batthyányt barátai közül többen figyelmezteték, hogy Prága kegyetlen bombáztatója, a gőgös Windischgrätzhez követségbe menni ovakodják, miután ő a reactio legfőbb embereivel együtt ellenszenvvel és boszús indulattal viseltetik iránta. — „Magamért — mondá a nemes gróf fölemelt fővel — mit sem félek, ha fejemmel kellene is játszanom, mihelyt az-zal hazámnak hasznos szolgálatot tehetek, kész va-gyok elmenni.“

Görgey hadserege Buda alatt nem ereszkedvén csatába, Váczon át vonult vissza a bányavárosok felé, s helyette az országgyűlési küldöttség bátor-kodott a császári fővezérrel szembeszállani, január 3-án főhadi szállásán Bicskén; gróf Majláth Antal maga ment előre a tábornagyhoz, a küldöttség elfo-gadását kieszközölni. Windischgrätz hajlandó volt a küldöttség négy tagját elfogadni, de az ötödiket, Batthyányt nem; — de azért négyen is megjelentek előtte. Majláth György országbiró előadá, hogy ők a magyar országgyűlés küldöttei, — mire a tábor-nagy rögtön megjegyzé, hogy ő a magyar ország-gyűlést, mely ő felsége által már fel van osztatva, el nem ismeri; — elmondá békés kiegyenlítésre

czélzó küldetésöket; de a herczeg határozottan válaszolá, hogy azok után mik az országban történtek, semmiféle egyezkedésről vagy fegyvernyugvásról szó sem lehet, hanem egyedül föltétlen meghódolásról.

Batthyány most már elkeseredve látá utósó békeajánlati kísérletének meghiusultát; de azért, bár az el nem fogadásból észrevehette, mily kegyben áll az udvarnál, kislelkü gyávák, s magukat bűnösnek érzők módjára nem rejté el magát a sutba, épen nem akart menedéket keresni szökéssel; — sőt annak tiszta és nyugodt önérzetével, hogy semmi törvénytelen dolgot nem követett el, sőt lovagias hűségénél fogva a dynastiának csakugy mint hazájának javát akarta az utósó végletig eszközölni, visszatért Pestre, és sokkal büszkébb és bátrabb volt, semhogy egy tapodtat is távozott volna innen, vagy épen Debreczen felé vette volna utját. Ily bámulandó jellem-szilárdsággal s minden áldozatra kész vaskövetkezetességgel kell tiszteletet s érvényt szerezni azon elvnek és meggyőződésnek, melynek határozott szintü zászlaját egy vezéri nagy szellem kitűzi és lobogtatja.

Január 5-én vonult be Windischgrätz Budapestre; s pár nap mulva, január 8-án estve, erős katonai őresapat fogta körül gróf Károlyi György kastélyát, hol sógorát, Batthyányt, két tisztt fogolynak nyilvánítá, s Budára kísérték őt a helytartósági épületbe, s ezóta szünt meg szerepelni a nyilvánosság terén.

Windischgrätz Batthyányt hadi törvényszék elébe állítá, s ő kijelenté, hogy ily bíróság előtt, mely az ő politikai eljárását megítélni teljesen kép-

telen s egyszersmind illetéktelen, egy kérdésre sem fog válaszolni, s azt kívánta, hogy a hazai törvényszék elé állítsák. De midőn az ellene felhozott vádakból látta, hogy az october 6-iki bécsi forradalom s közvetve Latour meggyilkoltatása miatt is őt terhelik, kijelenté, hogy mivel ezen esemény már akkor történt, midőn miniszerelnöki hivataláról lemondott, most mint magán-polgár kész magát igazolni, s meg is czáfolta azt, úgy hogy még ítéletében sem merték azt megérinteni.

Midőn 1849-iki tavaszi hadjáratunk dicsőséges győzelmei következtében a Magyarország fegyveres meghódítását oly könnyű munkának hitt Windischgrätz serege gőgös elbizakodottságának megtört szarvaival, valóságos páni félelemmel retirált, Batthyányt fogolytársá-, gróf Károlyi Istvánnal együtt Laibachba szállították. Utközben Sárváron a polgárok fölsismervén őt, mint országos képviselőjüket, fegyvert ragadtak s erőszakkal akarták kiszabadítani a gyöngye kíséret kezeiből; ő azonban érezve ártatlanságát, önmaga inté a polgárokat békére s fegyverök lerakására, miután ezzel csak ártának neki, önmaguknak és az ügynek. Ugyanez történt vele Stájerországban, Cillyben is.

Batthyány a végből, hogy mielőbb kiszabaduljon s a kibékülés munkáját folytathassa, elhatározta, hogy az ellene intézett vádakra válaszoljon, de miután a magas állásu tanukat, kikre hivatkozott, nem akarták előidézni, s még a hiteles okmányok használatát is megtagadták tőle; az egész eljárás igen hiányos, részrehajló s igaztalan volt ellenében, s azért mégsem birtak semmi olyast kisütni reá, mi őt valóban bűnösnek bélyegezhette volna.

És ezen méltatlan bánásmód, e hosszas börtönzés sem volt képes megtörni az ő lelki erejét, jellem-szilárdságát és loyaltását. Értesülvén a magyarok győzelmeiről s a függetlenség kimondásáról, még a börtönben is azon törte a fejét, mint engesztelhetné ki nemzetét a dynastiával s a békepárt élére állani ajánlkozott; de az elfogultság s az orosz intervencióban vetett bizodalom, mely még veszélyesebb volt a belső ellenségnél, süketté és vakká tette üldöző ellenceit.

Batthyány magasztos és erős lelkű neje, gróf Zichy Antónia minden lehetőt elkövetett, hogy oly igaztalanul fogva tartott, gyötrött, a harczy zavarok miatt ide-oda hurczolt, szeretett férje sorsát enyhítse, vigasztaló biztatásaival könnyebbitse. Az első hetekben kinek sem volt szabad meglátogatni őt, kivéve nejének hetenkint kétszer, de csak a tiszt jelenlétében volt szabad félórát ott tölteni. A magyarok részére fordulván a harcz szerencse-koczkája, márczius hó folytán s april elején, mikor a győzhetlen császári hadakat Hatvannál, Tápió-Bicskénél, Isaszegnél, Pest alatt, Vácznál oly gyorsan és sürűen megverték, neje s gyermekei többször is bemehettek hozzá, sőt Reichard nevű őrnagy, kinek őrizete alatt volt, neje előtt azt nyilvánítá: „készíttesse minél előbb a gróf szobáját, egyszerre csak haza hozom őt.“

De mikor a császáriak elhagyták Budát, a grófot is, mint már mondva volt, april 23-án elvitték Budáról Laibachba. Vele együtt vitték oda sógora testvérét, a szintén fogva tartott gróf Károlyi Istvánt, ki nagylelkű, hazafiui s emberbaráti áldozatainak koronájául egy egész, az ő nevét viselt vitéz huszárezredet állított ki saját költségén a magyar szabad-

ságharcz mezejére, a miért nemcsak hosszas fogság, hanem 400,000 forintnyi pénzbírsággal is kellett bűnhődnie, s ki a harc viharának eltűntével visszavonulva élt főti jószágán, egy góth izlésű, remek alkotásu templomot épített Isten dicsőségére, s ki vallásos ihletű, s kimeríthetlen jószág, emberszerető szívének nemes tetteivel már is örök emléket állított magának nemzete iránta kegyeletos hálával eltelt kebelében.

Laibachból szabad volt a grófnak nejével leveleznie, de csak a militär-commando által. Később, midőn már az oroszok is harczoltak ellenünk, julius utósó napjaiban, szülőföldre, Pozsonyba vitték, hol neje, nagybátyja Zichy Ferencz közbenjárására néhányszor meglátogathatá. Klapkának a komáromi várból aug. 31-én történt kitörése s nagyszerű győzelme s hadi prédája után a grófot Pozsonyból hirtelen elvitték éjjel s titokban Olmützbe, s aug. 18-án neje is utána kívánt utazni, de utlevelet nem kapott s minden látogatás be lőn tiltva.

Képzeltetni mily kétes, részint gyötrő, részint vigasztaló érzelmek és gondolatok támadtak a gróf és neje hányatott lelkében az ily börtöncserék alkalmával. Ő mindazáltal nem tartott attól, hogy halalos ítéletet mondjanak fejére, miután a maga védíratában oly világosan s kézzelfogható valósággal, megczáfolhatlan tényekkel igazolta magát az ellene felhozott vádakra nézve, hogy a haditörvényszék sem találta őt vétkesnek; seleintén csak azon okból, mert tudva volt, hogy a grófot Bécsből minden áron büntetni kívánják, néhány évi börtönre ítélte el oly utógondolattal, hogy rövid időn amnestiát nyere.

Ezen ítélet azonban nem elégíté ki azokat, kik a nemes férfiú vesztére törtek. Schwarzenberg Felix bécsi minisiterelnök azon rendelettel küldte vissza a peres okmányokat és a börtönbüntetésre szóló ítéletet, hogy azt oly alakban szerkesztendő halálos ítélettel cseréljék föl, melyet szabályszerűleg s kivétel nélkül legfelsőbb megkegyelmezés szokott követni. S habár a haditörvényszék elnöke, Wetzlár tábornok kifogást tett ez ellen, mint a lelkiismeretével meg nem férhető halálos ítélet ellen, de őt is rábeszélyték azzal, hogy azok, kiket kegyelemkéréssel szokott a haditörvényszék halálra ítélni, még mindig s kivétel nélkül kegyelmet nyertek, s az ellenkezőre még soha nem fordult példa elő, s a kegyelemkérést itt azzal indokolták, miként a gróf minisiterelnöki eljárásában gyakran oly súlyos körülmények közé jutott, hogy másként mint tevő, alig cselekedhetett.

A gróf halálos elleneinek azonban az elítélés azon módja sem tetszett. El volt végezve, hogy miután Nagy-Sarlónál a magyar hadsereg győzelme végfelbomlását okozá az osztrák seregnek, s a magyar a maga belső ellenségével képes volt diadalmasan megbirkózni, s csakis az orosz intervenció és az árulás által nyomhatták el a magyar szabadságharczot; — e szégyent, ezen veszteségnek és kudarcznak nevezhető gyászos győzelmet iszonyuan meg kell boszulni a még életben maradt fegyvertelen foglyokon. Batthyányt tehát, hogy a császár ne adhasson neki kegyelmet, s maguk az elleneinél igazságosabb hadi törvényszéki bírák reménye is meghiúsítva legyen, — sept. 8-án Olmützből Pestre vitették az új épületbe, hol a kivégeztetendő s

hosszas fogságra vetendő magyarok egy része már fogva volt. A gróf ellenei a hiénának nevezett Haynau tábornagy kezeibe azért dobták oda a leg-nemesebb életet, hogy az szabály ellenére is ne adjon neki kegyelmet, s így a császár személye se legyen compromittálva, miután Haynau teljhatalmu képviselője, élethalálnak ura volt.

Az új épületben nem háborgatták többé Batthyányt törvényszéki vizsgálatok-, vallatásokkal, sőt mint a siralomházba kitett elítéltekkel szoktak bánni, különféle kedvezésekben részesíték őt, tanuk nélkül láthatá nejét, gyermekeit, s maguk a jobbszivű osztrák főtisztek is azzal biztatták a grófot és családját, hogy rövid időn, Komárom meghódolása után általános amnestia lesz, s ő is ki fog szabadulni a többivel.

Ámde a komáromi várnak october 3-án történt átadása után egy nappal, a megszabadulás édes reményének ringató karjai közül, iszonyu valóra kellett a nemes grófnak fölébrednie. A boszuállás ördöge állott előtte, csattogó éles fogaival, dühtől tajtékzó ajkakkal, vérbe mártott körmeivel, mérget lehellő kigyókból font ostorával, átkos győzelme kárörvendő gúnyhahotájával. — October 5-én reggel a törzsporkoláb a foglyot s börtönét nagy szigorral megmotozván a végből, hogy nincs-e nála valami fegyvernemű elrejtve, a hadi törvényszék elé vezette őt, hol a következő véritéletet olvasták föl előtte:

„Gróf Batthyány Lajos, pozsonyi születésű, 46 éves, katolikus, nős, részint bevallotta, részint reá törvényesen bebizonyult, hogy előbbi magyar miniszterelnöki minőségében oly határozatokat alkotott, hajtott végre vagy engedett végre-

hajtani, melyek által Magyarországnak a márcziusi törvényekben engedett igazgatási határait átlépték, Magyarország és a császári királyi örökös tartományok közt a *pragmatica sanctio* által megállapított törvényes kapocs meg lön tágitva, s a statusalkotmány erőszakos felforgatására vezető veszélyek idéztettek elő; nemkülönben azzal, hogy ministeri hivatalának mult évi october 3-án történt letétele után, a felkelők soraiba állás, a fegyveres ellenszegülésre nyilvános felhívás és az ő felségétől felosztatott országgyűlésbe ismét belépte által a forradalmi pártot erősítette és támogatta, — felségsértés miatt a statuskincstár kártalanítására fordítandó összes vagyona elvesztésével, kötel általi halálra ítéltetett, mely ítélet megerősítés és kihirdetés után rajta, oct. 6-án reggeli 7 órakor végrehajtatik.“

Ez egészen alaptalan, az elferdített ellenkező tényeket minden ok nélkül ráfogott, igaztalan ítélet az erős jellemű grófra nem hatott leverőleg, sőt inkább rendkívül felindítá, a legméltóbb boszankodásra gerjeszté őt. Ünnepestes óvást téve, tiltakozott az ellen, s égbekiáltó igaztalanságnak nyilvánítá azt. Egyszerre átlátta, honnan és kiktől jön e vész a fejére, s az említett szörnyeteg még rengetőbb alakban tünt fel előtte mint valaha, ámde iszonyu, mindenektől elhagyatott magányában mit tehetett ellene?

E véritéletet történetiróink közül Horváth Mihály czáfolta meg legalaposabban. — „Történelmi elbeszélésünk folyamában, — mond ő — elég részletesen előadtuk, miképen Batthyány egyetlen fontosabb rendeletet sem alkotott, s hajtott vagy hajtott végre, melyre nézve maga a király, vagy ennek helytartója s képviselője, István főherczeg nádor előleges megegyezését s helybenhagyását nem birta. S midőn B. ministeri hivatalát oct. 3-án a király

kezébe letette, Ferdinánd király e lemondását minden gáncs nélkül, egyszerűn elfogadván, maga adá neki a teljes érvényű nyugtatványt, hivatalviselése iránt. Batthyány soha sem állott a tulajdonképeni felkelők soraiban; ő a nélkül hogy kéztörése miatt harcolhatott volna, csak azon vasmegyei nemzetőrök sorában állt néhány napig, kik a Jelasicstól Győr és Mosony tájáról hazabocsátott, megyéjén keresztül vonult horvát felkelők rablásainak meggátolása s határaikból kiűzése végett fogtak fegyvert. Vajjon e rablócsapatok megtámadása is felségsértés volt? — Bizvást el lehetne mondani az egykori vezérrel: „egy országot annak jutalmul,“ ki csak egy betűt is képes felmutatni, melylyel B. a király és udvar ellen fegyveres ellenszegülésre bárkit is „felhivott“ volna. — Igaz, Batthyány másodszor is belépett 1848-iki decemberben az országgyűlésbe, de miért? Tudja az egész világ, hogy éppen nem a forradalmi párt erősítése, hanem e párt megbuktatása s a békepártnak támogatása végett. A forradalmat támogatta-é, midőn minden erejét megfeszíté, hogy a Debreczenbe költözést meggátolja, s az országgyűlést arra vegye hogy Pesten maradjon, mely pár nap múlva Windischgrätz hatalmába vala kerülendő? A forradalmat támogatta-é, midőn Kossuth daczára kieszközölte, hogy Windischgrätz elébe békekövetség menjen, mely nagy áldozatokkal is meggátolni igyekeztek a háborút a nemzet és fejedelmi háza között? S vajjon jószágai elkobzásával kit büntettek, a pár óra múlva kivégzendő Batthyányt-é, vagy kiskoru ártatlan gyermekeit? Talán éppen ennek szégyenérzete okozta, hogy, bár az ítéleteknél másoknál mindig ki szokták

tenni: „nős, ennyi s ennyi gyermek atyja,“ itt szóval sem említik, hogy B. három gyermek atyja volt.“

Mi még azt tesszük e czáfolathoz, hogy Batthyány nem csupán személyes boszúból, hanem az a fölötti végtelen boszankodásból öletett meg, mert a világosi fegyverlerakás után Kossuthot is nem keríthették kézre. (Ugyan micsoda halálnem jutott volna ennek a hadsereg-megsemmisítő és dynastia-száműző magyar menekültnek?) A nagyszerű temetkezésben a többivel együtt meg kellett halni Batthyáynak nemcsak Kossuth, hanem Görgey helyett is, kit egyedül a föltétlen megadás miatti orosz protectiónál fogva nem mertek bántani. Meg kellett neki halnia, mert nagy birtoka volt, s miből fedezték volna a roppant hadi költséget, ha nem az elkobzott javakból? Meg kellett halnia, mert bár még maga a fővezér Windischgrätz sem merte őt famózus felhívásaiban Kossuth mellett pártütőnek nevezni, az ítélet készítői kénytelenek voltak, őt, a békés kiegyenlítés tántorithatlan bajnokát, a dynastia rendithetlen hívét, legnagyobb jóakaróját fölkeléssel vádolni, s hálából bitóra elítélni.

És ugyan miért épen október 6-án kellett Batthyáynak az aradi vértanúkkal együtt kötéltálgazat kivégeztetni, mint valami latornak? Mert Latour bécsi hadügyministert épen egy évvel ezelőtt, az október 6-án kitört bécsi forradalomban verték agyon s akasztották fel egy lámpára. S bár Batthyány jelen sem volt, s annyira bebizonyítá, miként e tényre semmi befolyással nem birt, hogy még az ítéletben sem merték azt felhozni; mind a mellett még a bécsi feldühödt népért, a hadügyminister gyilkosaiért is neki kellett bűnhődnie az ellentünte-

tés, a boszuállás évfordulatának vérben gázoló ünnepén.

Batthyány nemes büszkesége mégsem engedé azt meg, miként az életfojtotató s nyaktörő boszuállásnak titkos kéjérzete még abban is gyönyörködjék, hogy Magyarország ünnepelt ellenzéki vezére, a magyar nemzet és király ministerelnöke, legtisztább lelkű hazafia — kötél által haljon meg. A mint az ítélet felolvasása után a síralomházba kitették, mindenek előtt nejét s gyermekeit kívánta látni, hogy tőlük örökre elbucsúzzék, s megáldhassa őket. Ezt azonban megtagadták. Neje előtt zárva volt a császári vezérek ajtaja; de végre Lichtenstein herceg kieszközlé neki azt, hogy férjét néhány perczre több katonatiszt jelenlétében s ellenörködése mellett még egyszer s utószor láthassa az életben, de azt nem engedték meg, hogy gyermekei elfogadhassák szerető és szeretett atyjuk végső áldását. Képzeltetni mily megható vala az elválás s az atyai fájdalom szívszagató jelenete.

Keresztényi kötelességét végezvén a pappal, Batthyány nejéhez a következő levelet írta:

„Pest, 1849-diki october 5-kén esteli 9 órakor. Drága, kedves nőm! Hasztalan reméltünk az emberiség utolsó szikrájában, midőn egymást látók, — ezt is megtagadták tőled. Ismétlem tehát e sorokban mélyen érzett kijelentését legforróbb hálámnak és csodálatomnak a te tiszta szerelmed mindazon kincsei iránt, melyeket megérdemleni soha sem tudtam; s oly igaz, a minthogy a halál küszöbén állok, ez bennem a hibának egyetlen tudata, mit magammal a sirba viszek

Ezen ünnepélyes órában eszközszöm neked, hogy a király és birodalom iránti árulásnak soha még csak gondolata sem fért lelkemhez. Hogy a hazának nem kevésbé hiva voltam s vagyok, ki fogja most kétleni? És azért halok én

meg; — a törvény s a király esküje volt az én szabályozóm, és attól sem jobbra, sem balra nem engedtem magamat eltántoríttatni; *viam meam persecutus sum*, és azért ölnek meg engemet.

„Ennyit a nyavalyás politikáról, megnyugtatósodra, bár arra neked nincs szükséged, ki egymagad sohasem estél irányomban tévedésbe.

„A gyermekeket csókold s áldd meg nevemben. Ne szégyeljék, nem kell szégyelniök magukat atyjok miatt. Előbb vagy utóbb azokra háramlandik vissza halálom gyalázata, kik engem hálátlanul s igazságtalanul gyilkolnak meg. Hagyd el most az országot a gyermekek miatt; itt az ő jövőjük csirájában megmérgeztetnék. A te vagyondod elég leend nekik; jobb egy szerény sors, mint az alamizsna azok kezéből, kik őket árvákká tették.

„Az én szegény, jó kedves nővérem! Menj mindjárt hozzá, szükségtek leend egymásra, hogy egymást támogassátok!

„Szegény hű Jancsimat ajánlom neked; lásd el őt, megérdemelte irántam.

„A gyalázattól, melyet nekem szántak, menekülni remélek. E végre van nálam egy szabadító.

„És most még egy bucsúcsókot! Isten veled! Szívemben egyedül képeddel, ajkimon a te neveddel halok meg.

„A viszontlátásra!

BATTHYÁNY LAJOS.”

Megirván e jellemző levelet, ágyába feküdt. A porkolábtól már akkor, midőn fogházából a siralomházba költözött át, kikérte lószőrrel töltött fejevánkását, melyen aludni szokott. A mint október 6-án reggel a porkoláb ébreszteni jött a grófot a gyalázat fájához leendő gyászos menetelre, ez mély álomba látszott merülve, s midőn a fejére húzott takarót föllebbenté, elszörnyedve látta őt megaludt vérében eszméletlenül feküdni, míg kezében egy rövid kis tört tartott, melyet titkon s észrevétlenül kibontott fejevánkásából vett vala ki. Az orvosi vizs-

gálatból kitünt, hogy egy szurása a nyakán oly mély volt, mint csak a tör keresztvasa engedé; de üteret szintugy nem talált mint egy másik a karján, s egy harmadik, mely szive mellé furódott. Az ágyához közel állott fegyveres örök egész éjen át a fájdalomnak egy rángását vagy nyöszörét sem vették észre e szörnyü műtét alatt a vasakaratu férfin, ki a legborzasztóbb halálos torturát állotta ki, s ha kezét a nagy vérvesztés folytán beállott ájulás el nem lankasztja, halálíg marczangolta volna magát.

A segélyre hívott orvosok egyikét, a nagy hirű Balassa Jánost, ki akkor szintén az új épületben volt fogva, az illetők megkérdezték: valljon a kötél általi kivégeztetést lehet-e még rajta végrehajtani? s ő nemcsak orvosi lelkiismeretes kötelessége, hanem az emberiség érzetéből is azt állitá, hogy a sebek, különösen a nyak-seb tátongó mélysége miatt nem lehet végrehajtani, mert még utközben meg találna halni; különben is a nagy vérvesztés miatt egy pár óra mulva magától kialszik élete. Ámde volt egy szivtelen katonaoorvos, „dr. Bee,” ki Balassa előtt az ellenkezőt állitá, s utasitást kapott, hogy a sebek bekötése s izgató szerek beadása által legalább néhány órára hosszabbítsa meg a már-már kialvó életet.

Az emberibb érzésü Lichtenstein herczeg lovassági altábornagy saját felelőségére, nagy nehezen csak ugy birta az illetőknél kieszközölni azt, hogy a szerencsétlen grófot kötél helyett golyó által végezzék ki; mert azzal ijeszté őket, hogy a nép megbotránkoznék a sebesült s tovább is kinzott nyak látásán; s ezt maga az udvar is roszallaná. Midőn a már így haldokló grófnak tudtára adák,

hogy kötél helyett golyóval fogják kivégezni, egészen felvidámult, s a vérvesztés miatt többször beállott ájulásból az izgató szerek mindannyiszor eszméletre hozták.

Délután 6 óra felé vezették őt a vesztőhelyre, az új épület éjszakai oldalán, mely a főtérré néz, a ma is fenálló korlát mellett, hol egy sor ákácza látható, s két fa nagyobb távolra áll egymástól a többinél. A katonaorvost, ki a bágyadt grófot támogatni akarta, elutasítá, de hogy a vesztőhely körül megjelent, nagy tömeg előtt, mely utolsó perczig azt hívé, hogy az ártatlan gróf kegyelmet fog nyerni, valamikép össze ne roskadjon, s ezt a haláltóli félelmének ne találják felróni, összeszedte minden erejét, s a lelkészre támaszkodva egy gránátos osztály kíséretében szilárd léptekkel haladt keresztül a néptömegben, mely némaságában is hódoló tisztelettel köszönté őt. Arczán nemes, magasztos lelkü nyugodtság kifejezése ült, mely a nézőket is megvigasztalá, s azt látszott kifejezni, hogy e pillanatban igazságosabb ítéletet remél a legfőbb bírótól, mint az embereké volt. Menet közben még azt mondá a lelkésznek: „ne higye hogy lelkem gyöngül, csak testemet érzem kimerültnek, szeretnék már a czélnál lenni.“

Midőn a vesztőhelyre értek, a börtönőr levette békóit, egy hadbíró felolvasta az ítéletet, főlemlítve a megváltoztatott halálnemet. A gróf ekkor sapkáját emelte le, baljával pedig tisztos kopasz fejét simítá meg, s a mint szeméit beköték, a mennyire gyöngesége engedé, hangosan kiáltotta: „Éljen a haza! — allez Jäger!“ — Alig hangzottak el e szavak, a parancsnok leereszté jelt adó kardját; a lövések el-

dördültek, s egy golyó fejébe, másik szívébe furódva, kioltá Batthyány nemes lelkét, — eloltá ellenei boszuszomját; s az ítélet nem várt végrehajtása megdöbbené az elámult néptömeget, mely olykori féktelen kicsapongásával szintén előmozdítá így bekövetkezett iszonyu kínos s a nézőket is megkínzott halálát.

A kivégzések e borzasztó napjának éjjelén mint mindenkor úgy most is, a halandó emberek közül sokan nyugodtan, sokan nyugtalanul aludtak és némely virrasztó hazafi így gondolkozott magában: ime azt, ki minden erejét, igyekezetét arra fordítá, hogy a nemzete s idegen ellenei közt támadt viszály miatti vérontást meggátolja, ki annyira fukar és aggódó volt mások vérének kiméletében, — most maga mily pazar bőségben ontotta ki vérét azon szent ügyért, melynek áldozatául esett, — s ime az, ki a békés uton kivivott 48-iki törvények fentartásáért mindent elkövetett, s ki a felülről s aluról elibe gördített óriási akadályok miatt a politikai diplomatiái pályán nem volt képes kivívni azt, mit imádva szeretett hazája, nemzete, s a trón érdeke- és javáért csupán az ész fegyverével akart sikerre emelni, ki oly sok nyugtalanyságot túrt, szenvedett a haza részére annyira óhajtott béke biztosításáért, most már valahára elérte czélját: a sir csöndes nyugalma, az örök-békét, mely egyszerre megszünteti az élet nyomorúságos küzdelmeit.

A 13 aradi vértanun kívül egy Széchenyi István, egy Perényi Zsigmond, egy Teleky László, mint a magyar szabadságharcz nagy tragikai hősei véreztek el; de köztük mégis a legtragikaibb sorsa, kimulása volt Batthyáynak. Ilynemű áldozatok,

ily, a pártszenvedélyeken fölülemelkedett, a maga kitűzött ösvényén tántorithatlanul előretörő, rendíthetlen, következetes jellemű honfiak meteori feltűnését is kívánja a történelem múzsája, hogy ragyogó példaként mutathassa be azokat nem csak a szabadságszerető népeknek, hanem zsarnoki elnyomóiknak is.

Az élőhalottak közül pedig egynémelyik így töprenkedett magában: élet vagy halál kérdése volt ez, de ha már fölvevük az elénk dobott keztyűt, s békés kiegyenlítések hasztalan történt kísérletei után elfogadtuk a párbajt, be is végeztük azt becsületesen, magyarokhoz illő elszánt és döntő vitézséggel. Ha így elvesznénk is, büszke önérzettel mondhatjuk el, hogy nem gyáván, de sőt dicsőséggel halnánk meg.

A magyar e kétes kimenetelű párbajban végre is legyőzvéen ellenfelét, ennek párbajsegédei is megrohanták, sebekkel halmozták el őt, — de lelkét megölni, kiszorítani testéből még sem bírták. Majdnem két évtizeden át dermedt halottként hevert fölkarolt és föltámogatott ellene lábainál, — de halála csak látszatos vala, — a maga szívós életerejéből felüdült, feltámadt; kiépült halálos sebeiből, s most már ismét képes a kardforgatásra; — ám a ki nem hiszi, mérkőzzék meg vele, kivált ha jó fegyvert adnak a kezébe, s párbajsegédei nem hagyják cserben.

Egyesek, ezer és ezer magyar rokonunk, elvesztek, elvérzetek ugyan, de maga a nemzet nem veszett el, oly nagy harci munka, a Debreczenbe történt menekülés helyes voltát oly fényesen igazolt 1849-ik évi győzelmes és dicseljes magyar szabad-

ságharcz, az oly igaz ügyért történt nemes küzdelem után nem vesztetett el, a tetszhalottaiból föltámadt nagy vértanunk, Batthyány halhatlan szellemével együtt. A korlátlan hatalom azt hitte, hogy a magyar alkotmány eltörlésével örökre nyugalmat szerez magának. Ellenkezőleg, ha 18 évvel azelőtt tette volna azt, mit 1867-ben tett, hogy t. i. véres kivégzések, üldözések, a nemzet minden joga és szabadságának elnyomása helyett baráti jobbot nyújt a kibékülésre mindig hajló magyarnak, — bizonyára ő maga sem lett volna kénytelen oly iszonyu csapásokat és veszteségeket szenvedni, nem lett volna kénytelen a mostani kétes és bizonytalan helyzetbe szorulni, melyből csak az segítheti ki, ha őszintén kívánja a halottaiból feltámasztott s most már biztosabb alapokra fektetett 1848-iki magyar alkotmány fentartását s a birodalom minden népének szabadságát, anyagi s szellemi jólétét, boldogulását. — Amen.

* *

Hátra van még megemlitenünk azt, mi történt a dicsőült Batthyáynak vas és golyók által anynyira összeroncsolt földi maradványaival, az ujépileti ákáczfák közt elejtett hullájával? — Épen az, a mi a Krisztusével történt. Rokonai, barátai eltüntették azt, hogy annál tisztultabb és dicsőültebb alakban támadjon fel, és üljön majd az Urnak jobbjára.

H a u s s m a n n , a jeles pesti hasonszenvi orvos, a gróf kedvelt házi orvosa, a család által meg volt bizva, hogy a hulla kiadását a Rókus-kórházból eszközölje, s S z á n t ó f y A n t a l, akkori józsef-kül-

városi plébános és mostani esztergomi kanonok pedig a hulla tisztességes eltemetését vállalván magára, fölkérte a kóroda akkori igazgatóját, engedné meg, hogy a dicsőült hullája a sz. ferenczrendiek zárdájába vitessék, mit ő a kapott szigorú parancs folytán nem akart megengedni; de Szántófynak végre mégis sikerült arra bírni őt, hogy saját felelősségére a józsefvárosi temetőben történhessék az eltakarítás.

Ezután a plébános a boldogult Dank Agáphoz, a ferenczrendiek akkori házfőnökéhez ment, s fölkérte őt, hogy a gróf tetemeit fogadná el a zárda sirboltjába, ki hazafias kegyelet- s a legnagyobb szívenességgel késznek nyilatkozott neki e célra segédkezet nyújtani. Miután Szántófy plébániája temetőjében szinteg sirt ásatott volna, Haussmann orvostudor s a titokba avatott Bártfay Lászlóné kíséretében esti 10 óra felé kocsin megjelent a rókuskóroda kapuja előtt, mely néhány percz múlva kinyilván, a dicsőült minisiterelnök tetemeit egy egészen közönséges halottas szekér vitte kifelé mint rendelve volt, a józsefvárosi temetőbe.

Ők hárman nyomban követték azt, s a vámháznál a katonai őrség megvizsgáltatta a halottas szekér tartalmát, míg végre a temetőben Szántófy leszállt a kocsiról, s mint a hely ura szinből szigoruan dorgálta a sirásót, a sirnak nem elegendő mélysége s egyéb hibái miatt, s azon ürügy alatt, hogy miután éjjel az új ásás által a dolgon segíteni nem lehet, forduljon vissza. S így történt, hogy ismét a vámház mellett, hol többé kérdésre nem vonták a kis halottas menetet, Szántófy egyenesen a ferenczrendiek zárdája felé hajtatott, hol éjjeli 11 óra körül érkeztek

meg s hol már várták őket a jó érzelmű szent atyák, s hol boldogult Dank Agáp, néhány öregebb páter kíséretében fáklyákkal fogadá őket. Ezzel a halottas kocsi haza robogott, Batthyány hült tetemeit pedig a kolostor sirboltjába tették le, ez esetben nem örök, csak ideiglenes nyugalomra, és egyházi szertartás mellett ünnepélyesen beszentelték. A sirbolt üregének, hová a hullát elhelyezték, márvány táblával történt elzáratását a legszigorubb titoktartás kölcsönös kérelme követte, mit évek hosszú során át hiven meg is őriztek. A dolog jó tapintatu, bátor és elszánt kivitelének dicsősége Szántófyt, a hosszas titoktartásért a nevezett egyéneket is illeti.

Patthyány elkobzott javait illetőleg egy egészen új felvilágosítással szolgállhatunk; — nem adták azokat vissza a családnak, de miután a hitelezőknek kamatot nem fizetett a kincstár, vagy csak igen kevésnek, e miatt az adósság annyira növekedett, hogy vagy jószágok eladásához kellett fogni, vagy más összeggel a tartozásokat kielégíteni. Gróf Zichy János, a grófné fivére — ki Ikervárt és Batthyánt haszonbérbe vette át — ajánlatot tett a bécsi pénzügyérnek, a több millióra ment adósságok árán. Az ajánlatot két ízben visszautasíták, később azonban a ministerium maga ajánlá neki a megvételt, mi meg is történt, a jószágok egy része eladásával tüstént kielégíték a hitelezőket, s így került vissza a család kezeibe Ikervár és Batthyán; s csak a Stájerhonban fekvő Burgaut, mely a vételárból ki volt véve, a közelebbi időben a koronázás után adták vissza B. ártalan atyjukért ártatlanul bűnhődött gyermekeinek.

A pesti derék ferenczrendiek 21 éven át hiven megőrizték a nagy vértanu krisztusi hulláját. Boszuló ellenei azt hitték, hogy az általuk annyira gyűlölt ministerelnök s a büszke magyar mágnás hült tetei nagy részben az ő eszközzése által felszabadított nép egyszerű sírdombjai, a rókus-kórházi fenyőfakoporsó szűk falai közt nyugszanak a temetőben, az egyenlőség, szabadság és testvériség valódi honában. Amde a részben csalatkoztak. A pesti ferenczrendiek, nem csak azon mély hálából, minél fogva németujvári zárdájukat még a 17-ik században a Batthyány-család alapítá s azóta folyton segélyezé, hanem hazafiui kegyeletből is, bár ez az akkori világban igen nagy veszélylyel járt, legnagyobb készséggel helyezték el zárdai sírboltjukba a Szántófy plébános által kezökre játszott hullát, a sírbolti üreg nyílásához vörös márványkövet alkalmazván, melynek bels ő felén ezen felirat volt bevésve: „1849-ben október 6-án az Úrban elhunyt G. B. L. Áldás és béke hamvaira.“

A jelen év elején a hálás és kegyeletes hazafiság eljötnék látta az időt arra nézve, hogy a nagy vértanunak a legegyszerűbben és titokban eltakartított hamvait nyilvános, ünnepélyes és országos temetési szertartással szentelje föl. Királyi Pál, országos és Pestvárosi képviselő indítványára Pestváros hazafias érzelmű hatósága bizottságot küldött ki kebléből a hült temetek fölvétele, s a nagyszerű temetés rendezése végett. S miután márczius 29-én a bizottmány a dicsőült fia, Elemér jelenlétében a porhadtt hullát megvizsgálta, s a gróf személyével minden kételyt kizárólag ugyanazonosnak találta, a földi maradványokat a régi korhadozó fakoporsóval

együtt egy, e czélra készített nagy ércz-koporsóba helyezték.

Ezen, fejedelmi pompával végbement temetés, melynél nagyobbbszerűt a főváros még soha nem ünnepelt, s mely a megyei és városi küldöttségek megjelenése által lett országossá, a dicsőült kívánata, modora szerint ujabban is békés uton helyreállított magyar alkotmányos szabadság védpaizsa alatt, s melynek kivivásáért áldozta fel a nagy vértuna életét, — a legfényesb igazságot, s elégtéelt szolgáltatott Batthyány halhatlan szellemének, gyászba borult derék családjának, s valóságos koronázási diadalünnepe volt az a dicsőült békepolitikájának, kit az igaztalanság és boszuvágy hűségéért bitóval akart megbélyegezni. Égi tiszta szelleme az elhunyt nagy vértanunak, — a nemesebb, jobb világ magasában, — bocsáss meg nekik, mert ők nem tudták mit cselekesznek !

A temetési gyászünnepelet megelőző napon július 8-án már tömérdek vidéki embert lehetett Pest utczáin látni, kiknek szállásairól a város eleve gondoskodott, s a vendéglők, kávéházak asztalainál alig lehetett helyhez jutni. Ugyanez nap mind a küldöttségek, testületek számára külön, mind a nép számára általánosan nyitva volt már a ferenczrendiek e czélból fehér keresztes fekete szőnyegek-, a család czimereivel, gyászlobogók- s koszorúkkal földiszított egyháza, melynek földiszét az óriási gyertyatartókkal környezett nagyszerű gyászravatal, a nagy halott hamvait rejtő érczkoporsó s az elhunytnak Alexy által készített márvány-mellszobra képezé. A rendkívüli tolakodás miatt alig lehetett a templomba férni, s bent mozogni, s Batthyány kisebb-

nagyobb arczképeit, hosszabb rövidebb életrajzait, a nagy halottat dicsőítő verseket mindenfelé árulták, s ezek között Heckenast képes kiadása volt a legjobb, legélvezhetőbb, mely több ezer példányban kelt vala el ezen, országos bucsujárásnak is nevezhető temetésen.

Junius 9-én ment végbe a főváros legnagyobb-szerű gyászünnepélye, a nemzeti temetés, melyet minden részletében hiven leírni, lerajzolni alig lehet.

Déli 1 órakor zárták be a ferenczrendiek templomát, s 2 óra felé jött a nagy halott özvegye, gyászkocsin, leánya, gróf Keglevics Bélánéval, a hosszasan, majdnem 21 évig viselt gyász, a valódi szívfájdalom, a legmélyebb bánat nyomaival, de egy-szersmind a nemes és magasztos önérzet, az áldozat fölötti kiengesztelődés jelével. A nép, mintegy enyhíteni akarva szívök azon mély sebét, melyet a dicsőült, vértanu töviskoszorúja neki is okozott, — virágokat, rózsákat hintett most utjokra, s midőn a templomba léptek, s félórai csöndes, magános imádkozás után kijöttek onnan, a nép önkéntelenül megéljenezte őket.

A templom főbejárása előtt magyar diszruhába öltözött polgárok tarták fen a rendet s csak azokat bocsáták be, kik belépti jegyekkel bírtak. Megható volt látni az ország igazgatását szerencsésebb körülmények közt kezökbe vett közügyeireinket, gróf Andrássy Gyula miniszterelnököt, b. Eötvös Józsefet, Horváth Boldizsárt, Gorovet, Kerkápolyt, Szlávyt, mint a második ministerium tagjait, az uttörésében áldozatul esett első magyar miniszterelnök koporsója körül, valamint az éles párttusákat vivó, de mégis egy célra, a haza anyagi, szellemi jóbléte előmoz-

ditására; a nemzet boldogítására törekvő jobb- és baloldal kitünőbb bajnokait s vezéreit, Deák Ferenczet, mint Batthyány békepolitikájának főapostolát, jellemével egyező igénytelen, egyszerű öltönyében, Horváth Mihályt, mint a dicsőült nagy tetteinek remek tollu történeti jegyzőjét, Somssich Pált, a képviselőház akkori jó tapintatu elnökét, Ghyecz és Tisza Kálmánt, Jókai Mórt stb., az ez országos gyászünnepeélyt tervezett és fényes sikerrel végrehajtott pestvárosi hatóság előkelőbb tagjait, a fővárosunk érdekeiben oly nagy tevékenységet serélyt kifejtő mostani polgármester, Gyöngyös Alajos vezetése alatt, a temetés indítványozóját, Királyi Pált, a temetési bizottmány fáradhatlan buzgalmu tagjait: Aul Józsefet, Becker Károlyt, Radocza Jánost, Sztupa Györgyöt, Wimmer Antalt stb. Az országos képviselők sorából a derék Wahrmann Mór sem hiányzott, s átalán véve nagy számu izraelita vett részt a szertartásos menetben, jeléül annak, hogy itt minden vallásfelekezet egybeolvadt a kegyelet adójának leróvásában. A templom szentélyében a magyar gazdasszonyok egyletének küldöttsége Damjanicsné vezetése alatt teljes gyászban jelent meg, hogy a nagy halott koporsóját virág- és babérkoszorúkkal s örökzöld ágakkal halmozza el. A karzatokat nők lepték el; a choruson a zenekedvelő egyletnek a szertartás alatt működött tagjai voltak elhelyezve.

A dicsőült özvegye mély gyászban, fia karján, két leányával és a gyászoló családdhoz tartozókkal, gróf Batthyány Géza-, gróf Zichy János-, József- és Pállal, 2³/₄ órakor lépett a templomba,

hol a főoltár közelében számukra fentartott padot foglalták el. A szolgálattevő papság a feszület elől-vitele mellett a következő sorrendben jött a ravatalhoz: elől a ferenczrendiek pesti szerzetének, s a pesti központi papnöveldének tagjai karingben, utánuk a szertartáshoz szükséges edényeket vivő adstansok, két diakon, a szertartást végző érsek-prímási helyettes, Szabó József esztergammegyei nagyprépost és fölszentelt püspök segédletével, Ipolyi Arnold, Schwendtner József, Klempa és Ráth apátokkal teljes ornátusban, s végül az infuláriusok.

A „requiem aeternam“ megható dallamának előadása után a beszentelés végeztével a chóruson, jeles zeneszerzőnk, Mosonyi Mihálynak, ez alkalomra szerzett igen sikerült gyászdala hangzott fel, Till Nándor karnagy vezetése mellett. A szöveget jeles tehetségű költőnk, Komócsy József készíté ahhoz „Batthyány Lajos emlékezete“ czim alatt, mely így hangzott:

Batthyány emléke.

Hajtsátok meg a zászlókat
Le a földig,
Melyre magyar vér egy ezred
Óta ömlik;
Hajtsátok meg a zászlókat
Emlékére,
Itt ömlött a szabadságért
Nemes vére.

Hajoljon meg le a porig
Minden homlok,
Itt, hol az ő homlokának
Vére omlott;

Nemzetünknek büszkesége,
Szabadsága,
Volt ő benne porba döntve,
Megalázva.

Ó nem! ezen nincs hatalma
A halálnak:
Piros vére csöppjei mind
Maggá válnak,
S a nemes fő, magas lélek
Nagy eszniei,
Itt e földön, örök éltet
Fognak élni.

Emeljétek föl a zászlót
Föl az égre!
Dicsőséget zengjen a dal
Emlékére;
Évtizedek, évszázadok
Mennek, jönnek,
S dicsőítve adják nevét
A jövőnek.

Az ének után Piry Czirjék, a zárda ősz
főnöke lépett a szószékre s az ünnepélyes alkalom-
hoz illő, hazafias szellemű beszédet tartott.

„A nemzet — mondá ő többek közt — most kívánja
közös részvétellel véghöz vinni azt, mit 20 évvel ezelőtt az
akkori katonai hatalom tenni nem engedett; most az önkén-
telen mulasztást fényesen helyrehozni szent feladatának tűzte
ki a hazafiui kegyelet; mert a megboldogultban a már —
isten jóvoltából — kiderült szabadság és alkotmányosság
nemzeti vértanuját ismeri és tiszteli; — s kiemelvén előtte
Dank Agáp érdemeit a gróf hamvainak hű megőrzése körül,
a koporsóból ily szavakat ad a dicsőült szelleme ajkaira:
„Nemzetem! testvéreim! legyetek egyek, a haza, a koronázott
király, és a törvény szeretete- és tiszteletében, egyek a hala-

dás és a közjó magasra vitele munkájában!“ Vigasztaló s lélekemelő szót intézett a nagy halott gyászoló özvegyéhez, ki enyhülést nem ismerő fájdalmaitól vezetve, évenként meglátogatá e szomorú sirbortot s tanuk nélkül áztatá ama földet, hol szeretete tárgya hamvadott; — de családjával együtt szakitson vigasztalást a nemzet részvéte fájáról és nyugodjék meg annak enyhítő tudatában, hogy a nemes áldozat örök fényt deritend legkésőbb unokáira is, s míg a nemzet él, a Batthyány-család áldásos emlékezetben lesz nála!“

A templomi szertartás bevégeztével, a koporsót pesti polgárok emelték a pazar fényű halottas díszkocsira, s az óriásilag hullámozó gyászmenet 4 órakor indult meg Budapest minden harangjának mélabús zúgása közt, mely a nemzet általános zokogását viszhangozá. A meginduláskor az összes pestbudai dalárdák Beethoven „Miserere“-jét megindítólag énekelték, s menetközben 40 tagból álló polgári zenekar klasszikus gyászdalokat adott elő.

A menet, mely a ferencziek terén, az egyetem- és kecskeméti utcán, a szénapiacson és az országúton kezdett sorakozni, a hosszú és széles kerepesi úton fejlődött ki egész pompájában s nagyszerűségében, s ki tanúja volt Kossuth Lajos követválasztási díszmenetének 1847-ben, vajjon eszébe jutott-e az, hogy a háládatos nemzet, e roppant nagy néptömeg, ugyanazon férfiú 21 éven át titkon megőrzött hamvait viszi most szent ereklýe gyanánt, ki ugyanezen országúton vezette még akkor oly délczeg, erőteljes alakjával a népet, legkedveltebb embere országos képviselővé leendő megválasztása végett, nem is álmodva még akkor, hogy ez által önmagát viszi a sírba a szabadság áldozatául. Ah! még akkor nemzeti zászlók lobogtak s mosolyogtak körülte, a viruló épségű daliás férfiú körül, a zöld

szín a haza szebb jövőjének reményét, a veres a szabadságért kiontott vért, a fehér az üggy és az értte küzdők kebleinek tisztaságát jelezvén; — míg most a nagy vértanu saját kezeivel s a halálos golyókkal összeroncsolt testmaradványait, mindenfelől bánatot hirdető fekete lobogók és ruhák környezik, nemcsak a köz-, de a magán-épületekről is bucsút és áldást sóhajtozva reá.

A menetet a városi őrmester és négy városi huszár nyitá meg, kik után mindjárt a czéhek sorakoztak gyászfátyol- és szalagokkal ellátott zászlóikkal. Mindenek közt legnagyobb számmal volt e menetben a derék budapesti munkás osztály képviselve, jeléül annak, hogy ők nem csupán a nagy hazafi és vértanu, hanem a magyar ipar- és kereskedelmi szabadság egyik leghathatósabb pártfogója, a magyar véd- és iparegyület vezéri befolyással birt igazgató tagja országos temetésén jelentek meg a végső tisztelet megadására. Legnagyobb számmal mutatkoztak itt az ó-budai hajógyár ép oly erőteljes mint lelkes munkásai 7 zászló alatt és saját zenéjük kíséretében, továbbá a cs. kir. államvasutársaság munkásai, azután a szabók, cipészek, kovácsok, vasöntők, lakatosok, csizmadiák, stb. külsőleg is sajátságos jellemmel birt testületei.

Ezek zászlóaljai közt Budapest számos jótékony s temetkezési egyletei, társulatai, intézeteinek képviselői csoportosultak külön osztályokban, soronként négyen, öten. A dunagőzhajózási társulat értelmes s erélyes igazgatói, tisztviselői és hajóskapitányai díszöltönyben, utánuk az Erzsébet-Ferencz egylet, a Fortuna-, Gábel-, Hajótestvér-, Haladás-, István-, Jópásztor-, Józsefvárosi szállómives

egylet, Lipótváros-, Mátyás-, Mária Valéria-, Órangyal-, Budapesti ácsiparegylet, Salvátor- Terézia-s Terézvárosi szőlős-egylet, Unio-, Zion, izraelita temetkezési egylet, mindenik 2 — 300 taggal, s közben-közteljes gyászt, vagy fehér s fekete öltönyt viselt leánykák fekete párnákon babérkoszorúkat víve.

A magyar kir. egyetem lelkes ifju polgárai, a felsőbb, alsóbb tanodák növendékei, a kereskedelmi testületek és ifjuság, a pesti és budai népkör, a ministeriumi, s egyéb tisztviselők hosszú sorokban tüne-deztek föl. De mindenek közt legfestőibb látványt nyújtott a városi lovas bandérium fekete bársony mentében és főveggel, paripáik gyásztakarókkal, a lovagias kinézésű Taroni vezetése alatt; — utánuk a földmivelő nép lovascsapata Gödöllőről, mit erő-sebben s izletesebben kellett volna kiállítani; a fővá-rosi tüzoltók, mintegy 400-an, csinos egyenruháik-és tüzoltó szerszámaikkal: — a díszruhában meg-jelent megyei küldöttségek, s alispánok vezérlete alatt czifrán öltözött huszárjaikkal; Thaisz Elek, a pestvárosi erélyes főkapitány, kinek paripája hó-fehér színével sajátságos ellentétben állt a fekete szerszámzat, a gyászszalagokkal befont sörény, s az ő daliás termetét fődött magyar fekete diszöltöny, ki valamint más ily ünnepélyes alkalmakkor, úgy most még inkább büszke lehetett arra rendezői- s rendőreivel együtt, hogy ezen nagyszerű, óriási tömegben, melynek számát 200,000 főre becsülték, a csend és rend sehol legkevésbé sem volt meghábo-ritva, s a résztvevők komoly s illedelmes magavise-lete legszebb öszhangzásban állt az ünnepély méltó-ságával, a békeszerető nagy halott- emlékével, mire nézve az is sokat tett, hogy a gyászmenet komoly-

ságának megóvása a nemzeti önérzet védpaizsa alá volt helyezve. A Fortuna-egylet valamennyi tagja, 150-en, Batthyány arczképét viselték jelvényül melleiken.

Az országgyűlés, az akadémia, a Kisfaludy-társaság, az egyetemi tanárikar számos tagja volt itt testületileg képviselve. — Azonban ezek között egy sem nyujta oly megható, szivrendítő látványt, mint a honvédegyletek küldötteinek hosszú sora, melynek élén egy öreg honvéd vitte a honvédzászlót, még az időből fenmaradt s megőrzött kopottas honvédegyenruhában, nagyobb résziint, megőszült, sebekkel halmozott rokkant vitézek, élő vértanui a szabadságharcz nagyszerű korszakának, melyért a nagy halottnak is áldozatul kellett esnie.

Az ország, a város s a Batthyány-család fátyollal bevont lobogóit a lovas bandérium vitte. A menet 3-ik részét a zenekedvelők egylete, a pesti nemzeti dalkör, a budai dalárda s a nemzeti színház zenészkara zárta be.

Az e czélra külön készült, s hat lófogatu, pompás hallottas kocsit a családi ezüstös czimerekkel diszitett érczkoporsót legközelebb a hamvakat oly hűn megőrzött ferenczrendiek, azután a temetést ily nagyszerűen rendezett pestvárosi hatóság, a főpolgármester s főbíró vezetése alatt, a szertartást végző papság ornátusban, 24, diszruhába öltözött pesti polgár kivont karddal és 100 fáklyavivő polgár környezé, a halottas koci előtt.

Beliczay Imre, a már elhunyt városi képviselő egy nagy babérkoszorút vitt fekete bársony párnán, a koporsó gyászszalagjait a városi hatóság tagjai tartván.

A gyászkocsi után közvetlenül a család férfitagjai mentek gyalog, utánuk hat egyszerű gyászkocsi, melyek elsőjében a nagy halott özvegye ült fiatalabb leányával, a másodikban idősb leánya, a harmadikban a hősi vértanuk egyike, az oroszlanbátorságú Damjanics ez alkalommal szintén ünnepelt özvegye, a magyar gazdasszonyok egyletének lelkes elnöke. — A hat gyászkocsi után magánfogatok és városi huszárok zárták be a menetet.

Midőn az így rendezett gyászmenet ez utósó főrésze a templomnál megindult, akkor már az eleje az egyórányi távolságra eső temetőben volt. Az utczákon tömör sorfalakat képezett, s az ablakokban s házak tetein elhelyezkedett nézők roppant sokasága túlhaladta a menetet.

Jellemző volt az, hogy e nemzeti temetésen a rendes sorkatonaság és a most szervezett honvédek közül senkit nem lehetett látni, s így egészen polgári színezetű vala az.

Batthyány sirja a kerepesi uton tul lévő nagy temető egyik legszebb pontján, egy, néhány száz lépésnyire emelkedő dombon van, s az itt építendő nagyszerű mauzoleum annál feltűnőbb leendő halmon. A sirnál már Feszli, városi tanácsos, és Barna főjegyző diszruhában várták a menetet. 5 órakor érkezett meg a vértanu ártatlanságát jelképező fehér ruhás és koszorus leánykák egy egész zászlóalja, melynek irányában balra a volt marczona honvédek, véres szabadságharczunk egykori oszlopai-, most élő romjaiként állottak sorban. Utánuk jöttek a gyászkocsi közvetlen megelőzői, a képviselők, akademikusok, egyetemi testület és papság tisztes csoportjai, kört képezve a sir körül s ennek

közelében helyet adva a halott özvegye- és családjának, az ének- és zenekar is közel állt a sirhoz.

A koporsót pontban 6 órakor tették le a sirnál gyászszal bevont szent Mihály lovon, s a gyászinduló elhangzása után azonnal megzendült az egyházi halotti ének: „in paradisum deducant te angeli“ megható dallama, melyet a közönség egy része is áhitattal együtt énekelt. A halotti szertartást Szabó József püspök s primási helyettes elvégezvén, Barna Zsigmond, városi főjegyző szólalt meg és mondá el a távolba is elható csengő s emelkedett hangon a következő talpraesett kis bucsuzó beszédet:

„Tisztelt szomoru gyülekezet! Istenben dicsőült gróf Batthyány Lajos, Magyarország első miniszterelnökének drága hamvait rejtí magában im e koporsó! — A végzet kioltá a honszerelemtől lángoló legnemesb szívet! Az alkotóhoz — kitől jött — elszállt a magasztos küzdelmekben megdicsőült lélek! — Azon mély kegyelettel, melylyel a nemzet viseltetik a nagy vértanu emléke iránt, vesszük a visszamaradt drága hamvait Pest város közörsége nevében a megmérhetlen bánatu özvegytől, a nemes gróf családjától: és adjuk közös anyánk, a földnek, mely azokat a szabadság, testveriség s egyenlőség szent eszméinek megtestesítésére nemzetünknek rövid, — igen rövid időre kölcsönzé! — Dicső halott! Fájdalomtól elszorult kebelled válunk meg, im tőled! — Fény nevedre! Áldás emlékedre! — Isten veled!

A szónoklat után lebocsáták a koporsót kövekkel kirakott sirüregébe, mialatt a dalárdák hatalmas karából Egressy Béni érzékeny „Bucsuzója“ zendült fel. A sirba bocsátott koporsóra a családi koszorút a boldogult özvegye tevé egész valójában megrendülve, s utána a főváros hölgyegyleteinek képviselői, és a főváros leányai nevében két kellem-

dus hajadon hullatott számos babérkoszorút a koporsóra, melynek homlokzatán e felirat volt olvasható:

„A nemzet koszorút tesz vértanu! drága porodra,
Két csepp függ levelén, hőszinü ez — piros az“

lábainál pedig ez: — „Gróf Batthyány Lajos, Magyarország első miniszerelnöke, elhunyt 1849. october 6-án, eltemette szabad kir. Pest város 1870. junius 9-én.“

Mindezeken után, a mélyen meghatott közönség a legnagyobb csend- és rendben oszlott szét, a legszebb tavaszi est tiszta és nyugodt verőfényében, mely hasonlított az ünnep hőse élete utolsó perceinek leáldozó napjához.

Ez országos temetés Batthyány szellemére nézve a halhatlanság, a feltámadás és kiengesztelődés nagy ünnepe volt, s hálás nemzetére áldást lehelt az le a csillagok honából.

Másnap, junius 10-én a belvárosi plébánia-egyházban nagy gyászrequiemet tartottak, melyre a család, a szabadságért szintén sokat küzdött és szenvedett derék hazafi, Almási Pál kíséretében jelent meg, s a nagy halottnak méltó utóda, követője békepolitikájának a jelen kedvezőbb, de mégis nehéz körülmények közt bölcs tapintata, diplomatai előrelátása, mérséklete, s önfeláldozó, kitartó hazafiui jelleme által diadalra-emelője, az akkori második magyar miniszerelnök, gróf Andrássy Gyula is kelem- és szellemdús nevével együtt gyászba borulva volt itt jelen, kinek az ő nagy munkáját erélyesen támogató, s a legéletbevágóbb reformok létrehozására törekvő mostani magyar kormányunk és törvényhozásunk segélyével legszebb feladatul jutott,

e viharos idők nagyszerű mozgalmai, zajló hullámzásai közt szabad alkotmányunk hajóját a vésztől, a töréstől megmenteni, és biztos révpartra vezetni.

Befejezésül kedves kötelességünknek tartjuk ez emlékiratban is közzétenni a dícsőült özvegyének lapjainkban közlött hálanyilatkozatát:

„Szívem mélyéből meginditattva azon páratlan nagyszerű részvét által, mely Istenben boldogult férjem, néhai gróf Batthyány Lajos hült tetemeinek nemes Pestvárosa által rendezett ünnepélyes eltakarítása alkalmával a nemzet minden osztálya részéről nyilvánult: ezennel kedves kötelességemnek tartom legforróbb hálámat fejezni ki mindazon mélyen tisztelt törvényhatóságoknak, egyleteknek és testületeknek, melyek kiküldött képviselőik által a gyászünnepély nagyszerűségét emelni törekedtek, — de egyszerűen és bensőleg megrendülve kedélyemben a gyászos mult keserű emlékeinek föllevenítése által, legmélyebb sajnálattal kénytelen valék lemondani azon szerencséről, hogy jelenlegi megindult kedélyhangulatomban a kiküldött tisztelt választmányokat egyenkint személyesen fogadhattam volna. — Meg lehetnek győződve a tisztelt küldöttségek tagjai, valamint a haza minden polgárai, miként mélyen és örökre szívemben vésve maradand s gyermekeim által szent kegyelettel fog ápoltatni emléke a folyó évi június hó legközelebbi mult három napjának, melyek folyamában Istenben elhunyt felejtetlen férjem hamvainak Pestvárosa nemes kezdeményezése s áldozatkészsége, úgy a nemzet nagyszerű részvéte által igazság lőn szolgáltatva “
Gróf Batthyány Lajos özvegye.

DB

933

.3

B37V3

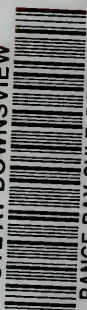
Vahot, Imre

Gróf Batthyány Lajos

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW



D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 30 17 01 013 0